

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 6 SEPTEMBER 2017 PRIS: 89:-

Maktens former

STEVEN GROSBY, JEREMY JENNINGS, CARLOS ESCUDÉ, CHRISTOPHER COKER och MAURIZIO VIROLI om stat, individ och medborgarskap.

SAMHÄLLE

**ANNA VICTORIA
HALLBERG**

om hur politiseringen av
akademin smyger sig på.

FRIZON

AXEL ODELBERG

åker båge i Bhutan.

CIVILISATION

MARTINA BJÖRK

om hur Ovidius lär ut
romerska kulturer och seder.



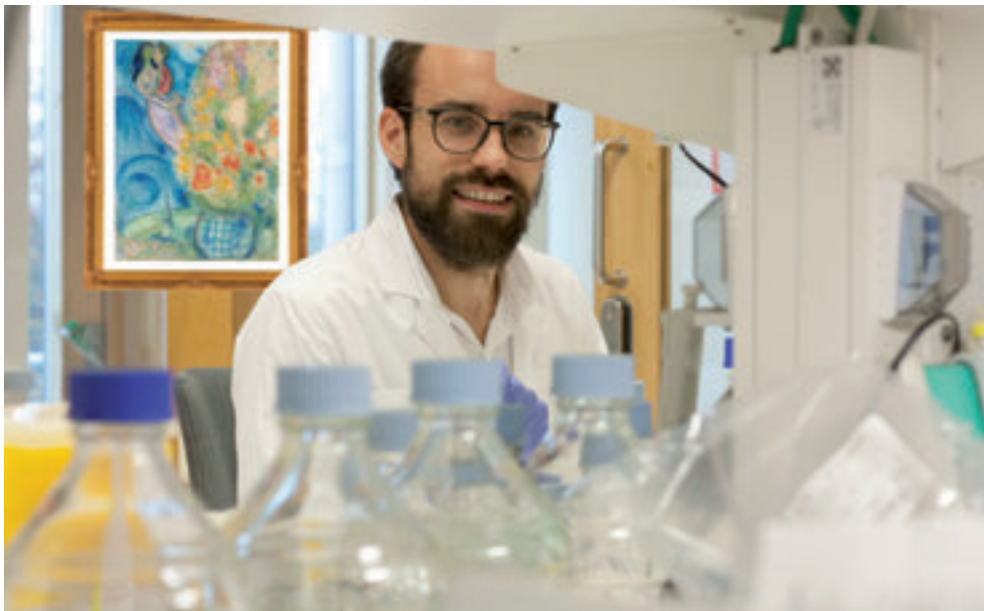
BESÖK AXESS.SE
MAGASIN, TV & SHOP



KVINNLIGA REGENTER

Programserien "Kvinnliga regenter" presenterar fyra av historiens starka kvinnor. Se den via hemsidan där du också hittar boken "Female rulers" och andra läsvärdheter. Besök axess.se för magasin, tv och webbshop. För vetenskap, bildning och tradition.

Utan den här fina Chagall-tavlan hade jag inte kommit så långt i min forskning om typ 2-diabetes.”



Andreas Edsfeldt fick oväntad hjälp av Chagall i sin forskning om typ 2-diabetes roll vid hjärt-kärlsjukdomar.

Målaren Marc Chagall är känd för sina livsbejakande färger. I Chagalls värld är färgen röd lika med pulserande blodröd. En målning av just Chagall bidrar till att Svenska Sällskapet för Medicinsk Forskning, SSMF, kan stödja ett projekt vid Lunds universitet med syfte att i framtiden rädda många liv.

Den generösa privata givare, i vars gåva en tavla av Chagall ingick, startade en stiftelse hos SSMF för bland annat forskning kring hjärt-kärlsjukdomar.

Dessa pengar hjälper 33-årige läkaren Andreas Edsfeldt att kunna fördjupa sin forskning om varför patienter med typ 2-diabetes lättare än andra patienter insjuknar i hjärt-kärlsjukdomar.

”Anslaget från SSMF är oerhört viktigt för att jag parallellt med mitt arbete som läkare på hjärtkliniken på Skånes universitetssjukhus ska kunna använda mina erfarenheter till forskning.”

Andreas Edsfeldt har fått SSMF:s Stora Anslag på halvtid, vilket ger honom möjlighet att kombinera forskning och praktik.

Andreas Edsfeldt är dedikerad sin forskning. Ofta är han på labbet till tre på natten, för att sedan gå upp sju och äta frukost med sin fru och sina två barn.

Att hans forskningspengar kommer från en privat givare sporrar Andreas extra.

”Det känns stort att någon har tänkt på människor som kommer efter den egna livstiden.”

På den lilla lediga tid som Andreas har lyssnar han på punk och tar en tur på den slitna skateboard som står lutad mot väggen inne på laboratoriet.

”Du måste vara totalt fokuserad när du åker skateboard, annars skadar du dig.”

Samtidigt ser Andreas tydliga paralleller mellan forskning och skateboardåkning.

”När man åker buss och tittar ut genom fönstret ser de flesta bara välbekanta saker. Men jag lägger märke till räcken och trappor och andra detaljer, som jag kan använda när jag åker skateboard.”

”På samma sätt handlar min forskning om att leta efter saker som andra inte har tänkt på.”



SVENSKA SÄLLSKAPET FÖR
MEDICINSK FORSKNING

GRUNDAT 1919

90 SVENSK
KONTO INSAMLINGS
KONTROLL

Vill du också ge ett bidrag, stort som litet, till svensk medicinsk forskning, läs mer på ssmf.se eller ring SSMF på 08-33 50 61. Där kan du också beställa SSMF:s folder om att skriva testamente. Plusgiro 90 11 09-9. Bankgiro 901-1099. Swish 1239011099.



**PJ Anders
Linder**

”I det ljuset framstår ’Sveriges fetaste hundar’-SVT som minst lika övergödd som de arma fyrbenta kamraterna.”

Adjö licens och monopol

I nom kort ska tv-licensen följa tv-kannen, tjockteven och *Röster i Radio-TV* ut i den stora radiotystnaden. I alla fall enligt SR:s *Medierna*, som när dessa rader skrivs just rapporterat att den statliga public service-kommittén tänker föreslå ett avskaffande av licenssystemet.

Det är svårt att se hur man skulle ha kunnat komma fram till något annat. Public service-bolagen körde huvudet i väggen så det sjöng om det när de krävde tv-licens för mobiltelefoner och varken den tekniska utvecklingen eller förändringarna i tittarvanor lär ta någon mer omfattande paus framöver. Tittandet på traditionell tv (varav SVT utgör ungefär en tredjedel) sjunker för all del inte riktigt så fort som en del övertända spåmän har förkunnat, men konsumtionen av ljud och rörlig bild är redan förändrad i grunden. Sedan lång tid finns ingen som helst likhet kvar med läget när etermediemonopolen en gång instiftades och licensmodellen kom till.

DET VAR FRAMFÖRALLT kontrollbehovet som gjorde radion och tv:n till statsreglerade monopol. Det hette att det bara fanns utrymme för några få kanaler och att man ville undvika störningar och oredda. Men naturligtvis var även vändorna över vad för program som skulle kunna sändas i fristående kanaler ett starkt, och med tiden allt starkare, skäl till monopolismen; det behöver man inte lyssna till många minuter av 1960- och 1970-talens debatter för att inse. Men formellt sett har makt-havarna lutat sig mot de tekniska argumenten och fortsätter att göra det även efter att tekniken har sprungit ifrån dem och satt den gamla ordningen ur spel. Sändningsmonopolen har blivit historia, men de tre public service-bolagen har kvar ett centralt monopol: tillgången till licensmedel.

I ett läge med radio- och tv-monopol var det på något sätt ändå logiskt att alla licensmedel gick till monopolföretagen. Vem skulle annars ha fått dem? Men i den stund monopolet upphör, försvinner även självklarheten i denna ordning. Varför ska bara SVT, SR och UR få del av obligatoriskt indrivna medel när antalet sändande företag blir fler? Därför att ”trängseln i etern” inte medger att det finns fler företag? Fast det stämmer uppenbarligen inte. För att endast public service-bolagen kan göra tv av den kvalitet som motiverar ett lagstadgat stöd? Fast det stämmer inte heller. Public service-bolagen har säkert en högre andel kvalitetsprogram än de kommersiella konkurrenterna, men andra bolag kan också sända värdefulla program, och en god del av public service-bolagens resurser går till program som har föga att göra med kvalitet.

Istället för licens i form av apparatavgift tycks de utredande politikerna vilja satsa på en lösning av samma modell som den allmänna begravningsavgiften (vilket öppnar för ett antal lustigheter som jag efter inre kamp besparar er). Ambitionen är då att inte bunta ihop den nya avgiften med övriga skatter utan örönmärka pengarna för tv-ändamål.

DET FINNS GODA skäl, inte minst språkliga, för att stödja kultur-, dokumentär- och nyhetssändningar i radio och tv som har hög ambitionsnivå och kvalitet men inte förmår göra sig gällande på den fria marknaden. Det är helt enkelt rimlig kulturpolitik. Men det finns inget som säger att dessa program måste produceras av just SVT, SR och UR – och det finns inga begripliga skäl till att de här tre public service-bolagen ska få statsreglerade medel till produktion av program som saknar kvalitetsambitioner. Sådant sköter marknaden utmärkt på egen hand.

Och när man synar SVT ser man att det i allt högre grad är de enklare kommersiella kanalerna som inspirerar. I SVT:s höstprogram för 2017 är det som slår en lättviktigheternas dominans. Lekprogram och enkel underhållning hade sin givna plats hos SVT i en monopolmiljö med två kanaler att zappa emellan på lördagskvällarna. Men idag?

Ärligt talat. Hur kan man motivera att folk ska hemsökas av licensspejlare eller skatteverk för att finansiera dejtingprogram med präster, genanta realityprogram om ”första dejten” och bantningsprogram för husdjur? Jodå, från och med onsdagen den 8 november kan vi tack vare SVT få se hur det går när fyra av ”Sveriges fetaste hundar” ska gå ned i vikt. I trailern studeras ett ”avföringsschema” intensivt och en låda skräpmat ger upphov till bekymrade blickar. Det kan säkert bli stor dramatik. Eller inte.

I ÖVRIGA MEDIE-SVERIGE brottas medieföretag med sviktande intäkter och tvingas att minska sina redaktioner. I det ljuset framstår ”Sveriges fetaste hundar”-SVT som minst lika övergödd som de arma fyrbenta kamraterna.

Det är inte bara tv-licensen som bör avskaffas, detsamma gäller monopolet på tillgång till statsreglerade tv-avgifter. Public service-uppdraget är för viktigt för att lämnas till publikfriande public service-bolag.

PJ Anders Linder

Senaste nytt till frukost. Och fördjupning när du vill. Helt utan kostnad.



f+ är Sveriges nya företagsamma nyhetstjänst.

Nu kan du få ett **dagligt nyhetsbrev** med de senaste nyheterna från Sverige och världen, redan till frukost. Översiktligt och snabbläst, så du börjar dagen väl orienterad. Samtidigt innehåller alla artiklar länkar till **fördjupning och nya perspektiv** när du vill dyka ner i någon nyhet. Är du särskilt intresserad av att följa vissa branscher eller ämnen, kan du **anpassa ditt nyhetsbrev** efter dina egna val. Och allt är gratis.

Gå in på www.fplus.se och prenumerera idag.

Helt utan kostnad.



fplus.se

10 SAMHÄLLE

- Krönikor* Thomas Engström vill vrida tiden tillbaka **10**
 Annika Borg gör upp med den förmenta godheten **10**
Journalistik Olle Lidbom dömer ut medieföretagens kopiering av Facebook och Google **12**
Högskola Anna Victoria Hallberg beskriver en politisering av akademien i det tysta **14**
Tobak Anders Mathlein minns sina Chesterfield utan filter **16**
Säkerhetspolitik Katarina Tracz frågar sig om svenskarna är fredsskadade **18**
I korthet Kulturministern från Arles **19**

20 FRIZON

Axel Odelberg åker mc i Bhutan.

30 OPINION

Louise Bringselius varnar för ängsliga statstjänstemän.



”

Kanske orsakade Berlinmurens fall och demokratins utbredning att tilltron till den eviga freden blev särskilt rotad i Sverige.

Katarina Tracz, sid 18

TEMA: NATION STAT IMPERIUM



30 Nationen lever

Alla människor är jämlika. Men som medlemmar av skilda nationer är vi olika. **Av Steven Grosby**

34 Det franska särfallet

Frankrike ville bilda en nationalstat med enhetlig kultur och en strävan efter det universella. Därmed skiljer man ut sig i allt som berättas om stat, nation och imperium. **Av Jeremy Jennings**

40 Att dö för sin jord

Territorium och dess försvar är krigets ursprung. Men det drivs fram och får bränsle av kultur och civilisation. **Av Christopher Coker**

46 Makten att begära

Relationen mellan stater kan aldrig vara demokratisk eller egalitär. Alla försök att göra uppror mot den hierarkiska världsordningen kommer att misslyckas. **Av Carlos Escudé**

50 Den kristna republiken

De italienska stadsrepublikerna gav upphov till en speciell typ av kristendom där principen predikades att endast en god medborgare som älskar och tjänar det allmänna bästa kan vara en god kristen. **Av Maurizio Viroli**

54 INTERVJU

Jan Erik Larsson samtalar med Yuval Levin om den amerikanska konservatismens tillstånd och framtid.

58 TRADITION

Bertil Albrektson om Alfred Edward Housman.

62 CIVILISATION

- Litteratur* Carl Rudbeck läser Georges Perec 62
Romarriket Martina Björk läser Ovidius 64
Litteratur David Andersson om Hjalmar Söderberg som kritiker 66
Kulturpolitik Peter Luthersson om att dansa efter maktens pipa 68
Teater Catta Neuding om Romeo, Julia och fejdkulturen 69
Visor Bo G Hall firar Gluntarna 70
Krönika Pontus Herin uppmärksammar tre små ord 71
I korthet Katarina O'Nils Franke om barnböcker 71



72 RECENSIONER

- Mats Fält gör prognos för tysk höst 73
Erik W Larsson bevittnar ett slagsmål utan slut 77
Karin Henriksson utreder en kampanjkrasch 79
Lena Kåreland dammar av en marmorbyst 81
Mattias Hessérus ser historien från vänster 83
Göran Frankel vurmar för rara arter 85
Benny Carlson inventerar den svenskaste av stater 87
Hanna Sistik lyfter klassfrågan 90
Axel Odelberg lägger näsan i blöt 92
Bengt E Y Svensson hänger upp sig på småsaker 94
Tobias Hägerland manar till mångfald 96

98 SAMTIDEN

Fredrik Johansson ser sig omkring och skakar på huvudet.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionssekreterare:

Katarina O'Nils Franke

Redaktionsråd: Louise Belfrage,
Peter Elmlund, Thomas Gür, Peter
Luthersson och Nathan Shachar

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Layout: Petter Carnhagen
och Maria Haack

Bildredaktör: Maria Haack

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 10 oktober 2017

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte
ansvar för insänt obeställt material.
Material insänt till Axess kan lagras och
publiceras elektroniskt.

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Alamy

Vinjetbilder: Johan Patricny

Porträttteckningar: Johan Patricny

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 674 kr.

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31,
e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,
Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

Bertil Albrektson
Före detta professor i exegetik
och ledamot av
Bibelkommissionen

David Andersson
Författare och redaktör i *Axess*

Louise Belfrage
Internationell rådgivare i
Axel och Margaret Ax:son
Johnsons stiftelse

Martina Björk
Fil dr i latin vid
Lunds universitet

Annika Borg
Teologie doktor och skribent



Louise Bringselius
Förvaltningsforskare och
docent i företagsekonomi
vid Lunds universitet

Benny Carlson
Professor i ekonomisk historia
vid Ekonomihögskolan,
Lunds universitet

Christopher Coker
Professor i internationella
relationer vid London
School of Economics

Thomas Engström
Journalist och författare

Carlos Escudé
Professor i internationella
relationer vid Centre for
Advanced Studies,
Universidad Nacional de
Córdoba i Argentina

Göran Frankel
Vetenskapsjournalist

Mats Fält
Fri skribent inriktad på
internationell politik

Steven Grosby
Professor i religion vid
Clemson University i
South Carolina

Bo G Hall
Fil dr och författare



Anna Victoria Hallberg
Fil dr i litteraturvetenskap
och utredare vid Södertörns
högskola

Karin Henriksson
Journalist och författare

Pontus Herin
Journalist och författare

Mattias Hessérus
Fil dr i historia och verksam i
Axel och Margaret Ax:son
Johnsons stiftelse

Tobias Hägerland
Docent och lektor i
Nya testamentets exegetik
vid Lunds universitet

Jeremy Jennings
Professor i politisk teori vid
King's College i London

Fredrik Johansson
Senior partner i Kreab

Lena Kåreland
Kritiker och professor emerita
i litteraturvetenskap

Jan Erik Larsson
Journalist, författare
och konsult

Erik W Larsson
Läkare och frilansjournalist

Olle Lidbom
Medieanalytiker och
kommunikationschef på
Norstedts Förlagsgrupp



Peter Luthersson
Fil dr i litteraturvetenskap,
ingår i *Axess* redaktionsråd

Anders Mathlein
Författare, journalist och
tecknare

Catta Neuding
Projektkoordinator i Axel
och Margaret Ax:son
Johnsons stiftelse

Axel Odelberg
Journalist och författare

Katarina O'Nils Franke
Redaktionssekreterare i *Axess*

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturvetenskap

Hanna Sistek
Frilansjournalist

Anders Sundell
Fil dr i statskunskap vid
Göteborgs universitet

Bengt E Y Svensson
Professor emeritus i
teoretisk fysik



Katarina Tracz
Chef vid tankesmedjan
Frivärld

Maurizio Viroli
Professor emeritus i
statskunskap vid
Princeton University

Utan politisk riktning

EN KÄNSLA AV VANMAKT breder ut sig i Sverige, skriver PJ Anders Linder i föregående nummer av Axess. Staten misslyckas med sin kärnverksamhet, inte för att makthavarna saknar maktmedel, utan för att de "inte vill, törs eller förmår använda den makt de har". Han efterlyser en vanmaktsutredning, som kan klarlägga om och hur den traditionella centralmakten har sönderdelats, uppgivits eller helt enkelt försvunnit.

Som statsvetare nickar man givetvis gillande till sådana förslag. Tillåt mig att skicka med en hypotes till den kommande utredningen: En del av vanmakten beror på att politiker de senaste åren i uppmärksammade frågor lämnat över ansvar till juridiken.

Länge försvarades den generösa migrationspolitiken med att Sverige var bundet av internationella avtal och förordningar. Vi hade inget val, trots att andra länder ostraffat bröt mot dem. På samma sätt var medicinsk åldersbestämning av flyktingar alltför rättsosäkert, och därför omöjligt. Samtidigt visade en rad uppmärksammade domar där misstänkta våldtäktsmän bland annat friades för att de kanske, eventuellt, möjligtvis kunde ha våldtagit i sömnen att rättsväsendet ibland kan ge utslag som ligger långt ifrån den allmänna uppfattningen om rättvisa.

Likväl gick det plötsligt att ändra regler så att antalet asylsökande minskade kraftigt, och medicinska åldersbestämningar fick en mycket större roll. När allt kommer omkring trumfar ändå politiken juridiken; politikerna bestämmer lagar och regler, och internationella konventioners kraft är beroende av att de följs av ett flertal. Men politikerna, framförallt regeringen, var länge obenägna att ta ansvar för utvecklingen, och är det i viss mån fortfarande. Gränskontrollerna förlängs några månader i taget och presenteras ena dagen som ett sätt att ta kontroll, och andra dagen bara som ett nödvändigt ont.

TROLIGEN HÄRRÖR DENNA ambivalens från ett problem som de flesta svenska partier brottas med, allra tydligast Socialdemokraterna – är den svenska välfärdsstaten förenlig med stor migration? Frågan är i sin tur en avspiegling av det mer generella problemet att det är svårt att förena en jämlikhetsideologi med det faktum att Sverige som land tillhör den globala överklassen.

Resultatet blir i nuläget mest dåligt samvete och en känsla av otillräcklighet. Det är inte hållbart, varken elektoralt eller mentalt. Partierna behöver leverera en berättelse i vilken nödvändiga avvägningar inte enbart ursäktas, utan rättfärdigas moraliskt. Utan en sådan kommer det inte gå att staka ut en riktning för hur Sverige ska förhålla sig till global migration och ojämlikhet de kommande decennierna, och då vågar man inte heller ta ansvar för de politiska beslut som krävs.

Vanmakten som kommer av riktningsslösheten kan i värsta fall få utlopp i missnöjesröster på auktoritära populister, som helt enkel lovar att allt ska bli som förr. Gör Amerika stort igen, lovade Trump,



Axess nr 5/2017.

och tillade att "I alone can solve". Men när han slår ifrån sig all kritik som falska nyheter och förtal visar han att han inte är intresserad av ansvar, bara makt.

NOG BORDE HÖGSTA prioritet vara att det offentliga ska fokusera på sina "kärnuppgifter" såsom nationell säkerhet, kontroll över territoriet och upprätthållande av den allmänna ordningen. Utan ett starkt försvar kringskärs den svenska handlingsfriheten på den internationella scenen, och vi utlämnas än mer till mäktiga grannars godtycke; en uppenbar källa till vanmakt. Samtidigt kan kommande decenniernas stora samhällsomvälvningar – accelererande klimatförändringar, jobbdödande automatisering, antibiotikaresistens för att ta några exempel – komma att kräva statliga interventioner som går långt utöver de traditionella kärnuppgifterna. Det räcker inte att retirera.

Det förra riksdagsvalet kännetecknades av att i praktiken alla partier förlorade, förutom Sverigedemokraterna. Så länge så få politiker är villiga att verkligen ta ansvar för en framåtsyftande politisk riktning finns inget som talar för att det kommer att gå annorlunda den här gången.

Anders Sundell

Fil dr i statskunskap vid Göteborgs universitet

Rätt antal brott

Det blev beklagligt nog fel i statistiken vad gäller brottsutvecklingen i New York i artikeln "Tryggare stad" i föregående nummer av Axess. Antalet anmälda mord har minskat från 649 år 2001 till 335 år 2016.

Vad gäller personrån, inbrott och grov misshandel har andelen personrån gått ned med 45 procentenheter, inbrotten med 60 procentenheter och grov misshandel med 11 procentenheter. En entydigt positiv utveckling, men rätt ska vara rätt.

Krönikor

Världen krymper inte

Hur liten har världen blivit? Begreppsförvirringen ger hisnande felintryck. Ta bara de politiska begreppen. Den amerikanska användningen av orden "liberal" och "konservativ" har vunnit ett så starkt genomslag i Europa att tidningar som *The Economist*, *Die Zeit*, *El País* och *The Spectator* ständigt ser sig tvungna att förklara vad som avses så fort de omnämns. I synnerhet *The Economist* ser sig manade att alltid stoppa in kvalifikationen "classic" framför ordet liberal (som vore de inspirerade av Carl Bildts odödliga beskrivning av sig själv som "moderat classic" när han fick frågan om hur han såg på projektet Nya Moderaterna).

I Sverige behandlas det amerikanska demokratiska partiets ledande, liberala kandidater som något slags socialister. Socialdemokratiska debattörer som Martin Gelin ser inga som helst hinder mot att skriva drypande pamflettböcker med idel hyllningar av politiker som med svenska måttstockar i det närmaste vore att betrakta som helt vanliga Sverigedemokrater: de är för dödsstraff, mot inskränkningar av den nationella suveräniteten, för en exceptionellt repressiv narkotikapolitik, mot en generös tillämpning av gällande internationell asylrätt, för en massiv upprustning av kärnvapenarsenalen och så vidare, och så vidare.

GLOBALISERINGEN HAR gjort oss lite dumma i huvudet. Vi ska inte klandra oss själva



Önskedrömmar

12 Stora medieföretag använder sig av Facebooks och Googles metoder för att konkurrera med dem om läsarnas uppmärksamhet. Men den kampen kan de inte vinna.

Fast i egna fällan

14 Högskolor och universitet utsätts för politiskt klåfingriga direktiv influerade av postmodernt tänkande.

Suget efter ciggen

16 För inte så länge sedan rökte alla överallt. En nikotinist minns en värld som gått upp i rök.

Är vi fredsskadade?

18 Den svenska inställningen till försvar och säkerhetspolitik präglas av nonchalans och okunskap. Kanske beror det på att vi alltför länge tagit freden för given.

I korthet

19 Kulturministern från Arles.

Ta godhetskommandot

VARJE PRÄST som tjänstgjort som jourhavande präst har tagit emot samtal från människor med självmordstankar. Samtalen är anonyma och den som ringer vet att det han eller hon berättar om sig själv stannar hos den präst som lyssnar. Ofta är samtalen självutlämnande. Det är ett stort ansvar att ta emot sådana förtroenden.

Personen som ringer har valt att söka kontakt, i det valet finns en önskan om att bli förstådd och tagen på allvar. Det finns fortfarande en vilja att söka en annan utväg, ett hopp. Den som lyssnar behöver kalibrera in vilken våglängd den som ringer befinner sig på. Man utvecklar ett sätt att skifta mellan stor försiktighet och rakhet, eftersom båda behövs i samtalet. Att vara klar över gränserna för vad man som självavårdare kan lova eller försäkra – att aldrig lova något som inte är säkert eller möjligt – är något av det viktigaste.

Ofta kan det förtroliga samtalet leda till

att ångesten över livet sjunker undan ett stycke, åtminstone för stunden. Vad som händer efter samtalet kan den jourhavande prästen inte veta, bara hoppas och be för. Ibland är det inte möjligt att bryta igenom förtvivlan eller livsledan och nå fram. De gångerna väntar man på nästa pass vid telefonen och önskar att den som ringde hör av sig igen.

Den absoluta tystnadsplikten skapar en förtrolighet där de mörkaste tankarna kan uttryckas och förhoppningsvis förlora lite av sin makt. Kyrkans tvåtusenåriga självavårdstradition har inget bästföredatum, utan har ett slags evighetshållbarhet.

EN DEL AV DET som bekymrar mig i samtiden är exploateringen av hjälpbehövande människor. Jag har exempelvis blivit rasan de över att de migranter och flyktingar som uppgetts ha uttryckt självmordstankar

för hårt, men vi bör i alla fall försöka att vrida klockan tillbaka till en tid då perspektiven som rädde var en gnutta nyktrare. Ett ord som inte längre används i väst – annat än på kubanska vänskapsföreningar på Södermalm och liknande – är förstås imperialismen. Den har faktiskt inte försvunnit, hur gärna man än vill tro det när man ser de antikoloniala förkämparnas genomkorrup-ta svinaktighet på ålderns höst. Vad nu den överlevande Castrobrodern heter orkar jag inte googla fram, men Mugabe heter väl i alla fall alltså Mugabe och fånen i Venezuela har väl något snarlikt litet namn som

Globaliseringen har gjort oss lite dumma i huvudet.

för tankarna till det spanska ordet för död och stillastående.

Man kan och bör raljera över dessa mör-dare och nationaligister. Men förståelsen för imperialismens skadeverkningar tycks ha gått förlorad. Visst, det mumlas på en och annan kurs på Södertörn om neokolo-nialism och så, men abstraktionsgraden är så hög att få tar till sig av den oerhörda kraft som faktiskt bött i kampen mot kalla krigets båda ärkekräk på den globala arenan. Att

USA givetvis på det hela taget hade ett mer positivt inflytande än Sovjetunionen behö-ver knappast diskuteras, åtminstone inte i en tidning av det här snittet. Men antiame-rikanismen lever. Den är destruktiv och den är kontraproduktiv. Det hindrar tyvärr inte att den ofta är välförtjänt.

JAG TILLBRINGADE ett par år i skuggan av den andra imperialistiska supermakten. I Georgien, Ukraina och Armenien var rys-sarna närvarande överallt – med sina flottiga sedelbuntar, sitt otrevliga uppträde mot lokalbefolkningens servicepersonal, sina tre gånger så dyra bilar och sina fyra gång-er högre röstlägen. Oavsett vad jag hade för inställning till Vladimir Putins gangsterväl-de till att börja med blev den knappast bät-tre av att träffa de individuella företrädarna. Att flytta därifrån – att bokstavligt talat läm-na de länder som Sovjetkommunismen sög blodet ur och vars ekonomi de lade i spillror – har varit en fantastisk upplevelse.

Det är bara det att nu är jag här, i Mexiko. Även i den här delen av världen sitter de feta, till tänderna beväpnade grannarna uppe i norr och skrockar åt vår efterblivenhet.

Det jag försöker säga är detta. Det är kolossalt enkelt att sitta i Västeuropa och stirra sig blind på den kriminella ryska utri-kespolitiken, som om det hela bara handla-de om att vi västerlänningar en gång fick gå samma optimistiska 1990-talskurs i folkrätt och konflikthantering och nu omöjligt kan

förstå vad våra galna grannar sysslar med. Med saken är mycket enklare, och mycket starkare, än så. En amerikan i Tbilisi fick mig att skåda ljuset genom att viska denna alko-holindränkta sanning: "Men fattar ni inte att vi kör med Mexiko och hela Latiname-rika precis som ryssarna kör med Georgien och hela före detta Sovjetblocket? Och var-för? För att vi kan! För att det är kul! För att vi behöver öva!" 10 procent av befolkning-en funderar säkert ibland på "globalisering-en". För övriga handlar det om samma skit som det alltid har gjort: den starkas lust att underkuva sig den svaga. ✨



Av Thomas Engström

efter avvisningsbeslut eller andra beslut används som kortsiktig politisk hårdvaluta och exploateras i medierna. Allt detta sker under en förment godhets mantel och anses vara uttryck för högstående moral.

Men det finns inget moraliskt med att göra politik eller mediedramaturgi av panik och självmordsbenägenhet. En människa med självmordstankar kan aldrig garante-ras att livet som genom ett trollslag kom-mer att bli som han eller hon vill. Inte hel-ler kan någon annan ta på sig ansvaret för en annan människas liv, i detta fall genom löf-ten om att deras politiska påverkan för för-ändring kommer att ge resultat.

DET ÄR CYNISKT att väcka förhoppningar som inte säkert kan infrias och det kan skada den enskilda människan. Att använda män-niskors självmordstankar för att driva en politisk linje och på så sätt öka på den utsat-ta människans panik genom att själv dras med i den och förstärka den, är huvudlöst.

En människa med självmordstankar behöver hjälp och även vård. Han eller hon ska inte användas som en bricka i ett spel och göras till ett exempel i en pågå-

ende kamp, oavsett om den kampen gäller amnesti eller något annat.

Självmordsbenägenhet är komplext. Att få tillbaka lusten att leva handlar om något

Det är aldrig med-mänskligt att spela med allvarliga psykiska tillstånd.

mer och djupare än att ett enskilt beslut kan göra all skillnad. Att invagga en människa i att allting kommer att bli bra om bara det ena eller det andra går hennes väg, vittnar om en farlig brist på förståelse för det livsho-tande tillstånd en önskan om att ta sitt liv är.

SJÄLVMORDSTANKAR SKA tas på största all-var och den människa som plågas av dem ska mötas av professionell hjälp och inte av självutnämnda godhetsapostlar. "Det här handlar om människor" är ett argument som dessa apostlar ofta framför. Det är sant

och därför ska de behandlas som människor och inte som exempel eller policyverktyg.

Det är dags att ta godhetskommandot, vända på perspektivet och understryka de moraliskt godtagbara utgångspunkterna: Det är aldrig medmänskligt att spela med all-varliga psykiska tillstånd. Det är inte empa-ti att lova människor att de ska få som de vill och att livet först då blir värt att leva. ✨



Av Annika Borg

Önskedrömmar

Stora medieföretag använder sig av Facebooks och Googles metoder för att konkurrera med dem om läsarnas uppmärksamhet. Men den kampen kan de inte vinna, skriver **Olle Lidbom**.

NÄR DAGSTIDNINGEN *New York Sun* startades 1833 kostade de andra New York-tidningarna sex cent och hade en upplaga på drygt 2 000 exemplar. Men grundaren Benjamin Day insåg att så länge upplagan var stor kunde han sälja så mycket annonser att *New York Sun* ändå skulle vara mer lönsam än konkurrenterna, trots att tidningsförsäljningen gick med förlust. Som mediehistorikern Tim Wu skriver i sin nyutkomna bok *The Attention Merchants*: "Läsarna kanske tror att de är hans kunder, men de är i själva verket hans produkt." *New York Sun* var billig, den kostade bara en cent och inom ett år var den dubbelt så stor som de andra tidningarna – och lönsam eftersom annonsörerna betalade rundligt för att nå den stora läsekretsen. *The Sun* var därmed den första tidning som betraktade läsarens uppmärksamhet som sin produkt lika mycket som journalistiken.

Journalistiken har mist sin kraft att locka uppmärksamhet – åtminstone så pass stor att den går att skörda och sälja vidare.

Wu visar hur denna uppmärksamhet går som en röd tråd i medielandskapet fram till idag. Ett klassiskt exempel är radions framväxt, som många till en början betraktade som en plats där annonsering varken hörde hemma eller sålde produkter. Den okända tandkrämen Pepsodent stod för revolutionen. De ville prova en dialogbaserad radiokomedi om två afroamerikanska män (tidstypiskt spelade av två vita män, en så kallad "minstrelshow") som skulle sändas i 15 minuter långa avsnitt, fem dagar i veckan. Radiokanalen NBC skrattade ut dem: "Folk vill inte lyssna på prat på radion, då talar de hellre själva med varandra." Efter nio månaders tjtande och en enorm summa pengar

(1 miljon dollar – 14 miljoner i dagens valuta) började sig NBC och följetongen *Amos'n'Andy* kunde ha premiär 1928. Första veckan blev en katastrof. Lyssnandet var litet och försäljningen för okända Pepsodent obefintlig. Men andra veckan vände det och två år senare hade varje avsnitt uppemot 50 miljoner lyssnare – i ett land med 122 miljoner invånare. *Prime time* – fenomenet med stora, samtidiga lyssnare och tittare – var fött. Uppmärksamheten gjorde Pepsodent till ett ledande tandkrämsmärke i USA, och NBC valde att sedermera sälja uppmärksamheten till andra sponsorer som Campbell Soups.

WU VISAR HUR varje fas i mediehistorien följer samma mönster: ett medieföretag lyckas skapa uppmärksamhet och säljer denna uppmärksamhet vidare till annonsörer. Varje fas skapar också ofta en proteströrelse mot att uppmärksamheten kan skördas och säljas vidare. Men historien visar också att varje försök till protest mot "uppmärksamhetens handelsmän" alltid går i stöpet. Medier och annonsörer anpassar sig och blir ännu skickligare på att fänga och kommersialisera vår uppmärksamhet.

En aspekt av denna framväxande medielogik är att analysera det innehåll som skapar uppmärksamheten, och inte minst journalistikens roll. Journalistik blir för varje historisk fas allt mindre viktig för att locka läsare, tittare och användare. Med sociala medier, en fas som Wu betraktar som ett närmast perverst utvecklingssteg, är det snarare journalistiken som är i behov av den uppmärksamhet som Facebook och Instagram skapar. Journalistiken har mist sin kraft att locka uppmärksamhet – åtminstone så pass stor att den går att skörda och sälja vidare.

De senaste tio årens mediekris har handlat mycket om oförmågan att skapa tillräckligt med uppmärksamhet för att kunna konkurrera med Facebook och Google, som idag dominerar stora delar av mediemarknaden.

Dessa två giganter tar i USA 65 procent av all annonsering i digitala kanaler – den största annonskanalen i USA. Digital

annonsering ökar också, men 99 procent av ökningen går till Google och Facebook. I Sverige är den digitala annonseringen tre gånger så stor som både annonsering i tryckta medier och traditionell tv. Hur stor andel som går till Google och Facebook är osäkert men Institutet för mediastudier uppskattar att det rör sig om 50 procent och att andelen ökar för varje år.

FACEBOOK OCH GOOGLE är alltså skickligare handelsmän i uppmärksamhet än traditionella medier. En nyckel är att de trålar in mängder av data av sina användare. En Googlesökning anpassas efter din sökhistorik, din geografiska plats, innehållet i ditt gmailkonto och vilka Youtubeklipp du tittat på. Det är dina digitala vanor som avgör dina sökresultat – en konservativ och liberal person kommer att få olika sökresultat. Dessa data använder Google och Facebook för att skapa en hårdin prickssäkerhet för annonsörer. Den som säljer Floridaresor med buss-transfer från Askersund eller hårklippningar i Kisa behöver inte träffa fel med sina annonser om man väljer Google eller Facebook. Det löftet gör det svårt för bredskjutande handelsmän i uppmärksamhet (som lokaltidningar) att matcha. Därför har journalistikens digitala annonsintäkter gått förlorade till plattformar som Google och Facebook.

DETTA HAR GIVIT medieföretagen stora skälvan. Det tidigare uppmärksamhetsmonopolet har brutits. Flera medieföretag har försökt svara med samma mynt: data. Mest tydlig i den ambitionen är Schibsted (som bland annat äger *Svenska Dagbladet*, *Aftonbladet*, *Aftenposten* och *Verdens Gang*) som skapat en egen organisation för att kunna "ge Facebook en rejäl match", för att citera *Aftonbladets* chefredaktör Sofia Olsson Olsén. Tanken är att samla data om sina användare för att senare kunna sälja lika nischade annonser som Google och Facebook. Datan ska trålas in via uppmärksamhet från tidningarnas besökare men även Blocket och Schibsteds andra ickejournalistiska tjänster. Den som inte är

med på *big data*-tåget betraktas som en förlorare.

Men det finns många orsaker till att förhålla sig skeptisk till dess helbrägdagörande kraft.

En är att *big data* bara mäter historiska händelser och samlar ”upphittad data”. Det gör det svårt att mäta kausalitet mellan data – men desto lättare och billigare att hitta korrelation. Journalisten och författaren Tim Harford tillhör en av få *big data*-skeptiker och han lyfter exemplet Google Flu Trends, som samlade ihop sökningar (data) på influensasymtom. Mängden sökningar och geografisk position skapade en bild av hur influensan sprider sig. Google Flu Trends funkade bättre än de amerikanska myndigheternas prognoser 2009, men gav falskt alarm tre år senare. En förklaring är att det andra gången cirkulerade skräckhistorier om influensa som fick även friska människor att googla. Orsaken till varför människor googlar syns inte. (Tjänsten Google Flu Trends är nedlagd.)

Ett annat problem är att *big data* endast trålar data om befintliga besökare. Det skapar inte ett representativt urval av alla användare, utan enbart befintliga kunder. Ett exempel är när staden Boston tog fram en Iphone-app som medborgarna installerade och som automatiskt registrerade gropar på stadens gator. Det skapade data som gjorde att gatorna i välbärgade >>

***Den som inte är med
på big data-tåget
betraktas som en
förlorare***

områden lagades snabbt, men inte i fatigra områden där det bodde färre användare och där de rika Iphoneägarna sällan körde.

ETT TREDJE PROBLEM är att för att kunna skapa välriktade annonser krävs det oändliga mängder färsk data, och medie-företag – speciellt inte svenska – kommer aldrig att komma i närheten av Googles och Facebooks datamängder. Inte minst eftersom intäkterna för digitala annonser är låga behövs enorma mängder annonser för att tjäna pengar. Det är ett ojämnt krig där de nya oljebaronerna är globala, och domineras av Google och Facebook.

Det har väckt en diskussion på sina håll om "post advertising"; om hur medielandskapet ser ut efter att annonseringen inte längre kan bära journalistiken på sin rygg. De omedelbara svaren är ideolo-

HÖGSKOLA

Fast i egna fällan

Högskolor och universitet påverkas och förändras av politiskt klåfingriga direktiv influerade av postmodernt tänkande. Men politiseringen av akademien genomförs i det tysta, skriver **Anna Victoria Hallberg**.



Aftonbladets chefredaktör Sofia Olsson
Olsén vill ge Facebook en match. FOTO: TT

gi och prenumerationer. Bidrag och mecenatskap är växande finansieringsformen, inte minst för medieaktörer på extremkanterna. I mitten lyckas tidningar som *New York Times*, *Wall Street Journal* och *Dagens Nyheter* i allt högre grad ta betalt av sina användare.

DET SIGNALERAR EN VÄG framåt för journalistiken när den inte längre klarar av att locka tillräckligt med uppmärksamhet som kan säljas av uppmärksamhetens handelsmän – när den big data som medieföretagen skördar alltid kommer att vara för liten och inte tillräckligt värdefull jämfört med de globala jättarnas.

Olika smaker och åsikter har under mediehistorien blivit alltmer uppdelade, inte minst med digitaliseringen och globaliseringen. På 1800-talet läste ingen svensk *New York*-tidningar – idag har *New York Times* över 200 000 svenska läsare varje månad. Däri finns framtiden för journalistiken: inte stirra sig blind på den stora, breda uppmärksamheten utan värdesätta något annat. Att bli inte något för största möjliga publik, utan för den rätta. ✨

DISKUSSIONEN OM politiseringen av akademien förs ofta utifrån antagandet att denna är liktydig med att enskilda forskare bestraffas för att de är kritiska mot identitetspolitik, postmodernism eller multikulturalism. En aspekt av debatten som inte alltid är uttalad, men som kan skymtas, är också att våra universitet i allt mindre utsträckning är en heterogen plats för omstridda idéer och individer. Istället lever vi i megafonernas tidevarv där den tågande kören kräver intellektuell och politisk rättning i ledet.

Bakgrundsbruset till den svenska kontexten finns bland annat att hitta i de kampanjer som pågår vid olika campus i England och USA. Oxford, Yale och Princeton är exempel på prestigefulla universitet som under senare år har fått högljudna krav på sig från små men inflytelserika studentorganisationer. I Oxford har Cecil Rhodes, sydafrikanen som donerade en stor del av sin förmögenhet till universitetsstaden och som står staty vid Oriel College, blivit symbolen för brutal imperialism istället för att vara en historisk figur som gett namn åt den stipendiefond som beviljat medel till både Bill Clinton och Rachel Maddow. Efter idogt kampanjande och många protester har universitetet, inte utan intellektuellt krumbuktande, beslutat att Rhodesstatyn får stå kvar, tills vidare. På Yale har studenter ifrågasatt att en sydstatspolitiker som menade att slaveriet är moraliskt försvarbart ska få fortsätta att ha ett college uppkallat efter sig. I en studentpetition framkommer att målet är att eliminera varje tillstymmelse till främlingshat på campus. Woodrow Wilson School of Public and International Affairs heter så efter den president som regerade i USA 1913–21. Han är idag, i alla fall inom vissa delar av Princeton, synonym med strukturell rasism och intensiv

påverkan sker för att colleget ska byta namn.

EXEMPLEN PÅ aktivistiska initiativ för att stoppa föreläsare med en politisk uppfattning som av vissa uppfattas som kontroversiell börjar bli oroväckande många på universiteten (läs gärna Erik W Larssons artikel *Professor med livvakt* i *Axess* nr 4). Det akademiska ifrågasättandet behöver bygga på individens sökande efter kunskap och vetande snarare än att grupper bestrider "sanningar" för att bli bekräftade eller för att få upprättelse. Begreppen mångfald och yttrandefrihet ställs i dessa sammanhang på sin spets.

Men är det de enskilda aktivisterna inom akademien som utgör det stora hotet? Den viktiga diskussionen, för att fördjupa det nu lite luddiga samtalet om "politisering av akademien", tror jag snarare är den om hur det akademiska systemet påverkas och förändras av olika politiskt klåfingriga direktiv som är influerade av diverse postkritiska perspektiv. För att påståenden genom "anekdotiska nedslag" och exempel på enskilda forskare ska kunna hålla för en solid och generaliserbar tes behöver det finnas något mer systematiskt och inte bara spridda exempel eller oroande tendenser för att befästa idén om akademins politisering. Vad man kan efterfråga är en brygga mellan vad som *existerar* i akademiska kretsar och vad som är *faktisk* politisering.

I BOKEN *The War on Science* (2016) av Shawn Otto förs ett intressant resonemang om identitetspolitikens koppling till vad han kallar "kriget mot vetenskapen". Den auktoritet med vilken vetenskapen talar, och som postmodernismen i sin förlängning enligt Otto vill dekonstruera och ersätta, utgår från naturen och det evidenta. Postmodernismen förskjuter



Oxfordstudenter protesterar mot en staty.

FOTO: CHRIS RATCLIFFE/GETTY IMAGES

tyngdpunkten och menar istället att språket konstruerar verkligheten och ett påstående måste därmed provas i det lingvistiska sammanhanget. På så vis, skriver Otto, blir det de tillfälliga metaforerna och fotnoterna som får representera argumentet: marginalerna normerar kärnan. Problemet är att synsättet sprider sig inom alla de områden som på olika sätt kommer i kontakt med vetenskapen och det akademiska samtalet. Istället för att med tilltro se vetenskapen som en idéprocess med bäring på demokrati, tolerans, mångfald och utveckling anklagas den för att vara en intern verksamhet förbehållen vita män. Denna anklagelse – som kan innehålla spår av sanning – flyttar in i mitten av akademien och reglerar samtalet.

Otto hade behövt problematisera begreppet postmodernism, givetvis. En kritisk syn på vetenskapen, som postmodernismen i Ottos text trots allt representerar, har ju varit viktig inom alla discipliner för att inte sätta vetenskapen på piedestal. Bokens resonemang lutar emellanåt för mycket åt postmodernismens motpol – vetenskapshyllningen – och det är inte alltid för att vetenskapen ger sanna svar, vilket Otto tycks hävda, som den ska försvaras.

Men Shawn Otto sätter fingret på hur stora delar av det postmoderna tänkandet i realiserad form ser politiska mål som något överordnat. Hur stycken av det postmoderna tankegodset leder till just faktisk

politisering. Genom att marginalisera kunskap till förmån för en typ av allmänt applicerbar ”intellektuell fördragsamhet” skapas ett identitetspolitiskt system som betar sig som en ogenomtränglig väv: det är förrädiskt icke-auktoritärt eftersom ytan uppvisar tolerans och signalerar öppenhet.

Diskussionen om akademins politisering är sålunda mer komplicerad än att enskilda forskare är aktivister då identitetspolitikens och postmodernismens inflytande på offentligheten är så subversivt politiserande. Att kanterna, det mer perifera, förflyttas in mot mitten för att ”konkurrera” om kärnan kan man hitta också i en svensk myndighetskontext, genom att titta närmare på ett av de uppdrag regeringen lägger på svenska lärosäten.

FORSKNING, UTBILDNING och samverkan är de tre kärnuppgifterna för svenska universitet och högskolor. Inom ramen för dessa uppdrag finns olika former av centralt stöd: kommunikatörer, ekonomer, arkivarier, jurister, utredare och handläggare arbetar inom högskolevärlden för att uppfylla myndighetskrav och utveckla verksamheten. Under 2016 kom ett regeringsbeslut för akademien som rör statens prioriterade politikområden. Det handlar om jämställdhetsintegrering där lärosätena ska vara med och uppnå de jämställdhetspolitiska målen kring lika möjligheter till karriärval och att motverka könsbundna studieval. (I budgetpropositionen

Varför ska en aktivistisk gruppering med stark ideologisk front hjälpa akademins tjänstemän med riktlinjer för jämställdhetsintegreringen?

för 2016 aviserades att fem miljoner per år 2016–2019 avsätts för att stödja universitet och högskolor i arbetet med jämställdhetsintegrering.) ”Nationella sekretariatet för genusforskning”, som finns på Göteborgs universitet, har fått i uppgift att vara ett stöd för svenska lärosäten i arbetet. Sekretariatet beskriver sig själva som ”en central aktör på genusforsknings- och jämställdhetsfältet” (min kursiv) och presenterar i en ordlista på sin hemsida begrepp som intersektionalitet och andrafrisering. De skriver under rubriken ”akademiskt ledarskap” att ”akademien präglas av homosocialitet” och att ”forskning har visat att det finns normer som gör att kvinnors och mäns meriter värderas på olika sätt”, utan hänvisning till vilken forskning man lutar sig mot eller en definition av begreppet värdering.

Varför ska en aktivistisk gruppering med stark ideologisk front hjälpa akademins tjänstemän med riktlinjer för jämställdhetsintegreringen? Jag vill mena att pågående jämställdhetsintegrering utgör ett (typiskt) svenskt exempel på en politisering av akademien som i sann identitetspolitisk och postmodern anda förflyttar ett av flera möjliga kritiska perspektiv i akademien till dess centrum genom direktivets ofrivillighet. Dessutom är frågor som rör jämställdhetsintegrering på svenska universitet och högskolor i högsta grad bundna till biologiskt kön (för få kvinnliga professorer exempelvis): så hur arbetar ett genussekretariat, som har uppfattningen att könet är socialt, med en sådan utgångspunkt kring jämställdhet?

Det stora hotet mot vetenskapen och akademins sökande efter kunskap kanske därför inte utgörs av de mer högljudda exemplen på enskilda forskare eller ens kravet på att rena historien från kontroversiella idéer och människor. Istället är det den inbillade omtanken och idén om gottgörelse, i förening med att vi förväxlar tillträde med företräde, som gör att vi kan tala om faktisk politisering, där akademien utan att riktigt ha insett det tycks ha fastnat i sitt eget varnande exempel. Det tysta utövanandet av politiken hörs minst, men leder till störst skada. ✨



TOBAK

Suget efter ciggen

För inte så länge sedan rökte alla överallt. **Anders Mathlein** minns med vemod och saknad en värld som gått upp i rök.

UNDER BILSEMESTRAR i min barndom var det ofta en dimma i kupén. Bägge mina föräldrar rökte. Det skapade ett slags intimitet, och för det mesta tyckte jag att det luktade gott. Om det någon gång föreslogs en utvädring stängdes strax fönstret därför att det "drog".

Den egna karriären som rökare inleds i späd ålder med stulna fimpar, småningom inköp av småförpackningar med cigaretter och mödosamma övningar i halsbloss och rökringar. Jag minns cigarettmärken som Hudson, John Silver, Camel, Look och naturligtvis de goda och tjärstinna Chesterfield utan filter.

Efter att som alldeles för unga ha sett Clint Eastwood röka sina korta cigarrer

i Sergio Leones västernfilm *För en handfull dollar* övergick vi småkillar till att köpa cigariller av märket Bellman Siesta styckvis av en mindre nogräknad tobakshandlare. Senare, som tonåring på första resan till Paris, rökte man naturligtvis Gitanes eller Gaulouises.

RÖKNING VAR VUXET, världsvant, tufft, romantiskt och glamouröst, vilket man till stor del lärt sig från fiktionens rökslöjor och nonchalant hållna cigaretter. I annonser påstods att läkare föredrog ett visst märke av mentolcigaretter, tjusiga modeller hade "också gått över till Prince" och vem kunde tro att the Marlboro Man småningom skulle dö i lungcancer?

På den tiden rökte man i hemmet, inte på balkongen eller under köksfläkten, utan i tv-soffan, vid köksbordet och emellanåt i sovrummet. Man rökte på arbetet, på restaurang, på puben, i fikarummet, på flyget, och i London till och med på bio och på bussen. Dagens första cigarrett till morgonkaffet och dagstidningen var en svårövertäffad njutning. Riskerna med passiv rökning talades det sällan om.

Det här kan vara svårt att förstå för en yngre generation i en tid när rökförbud råder praktiskt taget överallt. Jag bevitnade för en tid sedan hur en patient försökte ta sig ett bloss på akutintaget på Sankt Görans sjukhus, vilket väckte en uppståndelse som om han halat fram en handgranat.

Förr fanns inga varningstexter i döds-
annonsstil på cigarettpaketet, och hel-
ler inte färgbilder på cancerområden eller
män som dött av hjärtinfarkt redan i tret-
tioårsåldern.

UTANFÖR KROGAR ser man nu huttran-
de människor varmröka sina cigaretter
innan de återvänder in i en miljö där
luften går att andas. Hela den avspända
atmosfären med ett bloss efter en måltid
är försvunnen, dagens rökare framstår
mer som pundare som måste ha sin fix.
För den som förr satt ensam på lokal var
cigaretten ett sällskap, nu stirrar män-
niskor på sina mobiler. På flygplatser pas-
serar man de ömkliga, stinkande gaskam-
mare dit rökare är hänvisade för att i allas
åsyn tillfredsställa sin föraktade last.

De tidigare vanorna är som bortblåsta,
och det är naturligtvis i grunden något
mycket positivt. Men få företeelser i vår
kultur har genomgått en så snabb och
genomgripande förändring som förhål-
landet till rökning. Det har skett bland
annat tack vare ökade kunskaper om rök-
ningens skadeverkningar och kampanjer
och regleringar i dess följd, men här finns
också ett djupgående mentalitetsskifte.
Motståndet mot rökning präglas till inte
ringa del av moralism. Även de som själ-
va inte drabbas vill förbjuda bruket – det
har förekommit anmälningar från gran-
nar mot människor som rökt i sin egen
trädgård. Det har drag av rättrådig kon-
formism riktad mot de avvikande och
dekadenta.

RÖKNING HAR, liksom fetma, också blivit en
klassmarkör. Välbeställda och välutbilda-
de är mindre överviktiga och röker mindre
än människor i socioekonomiskt svagare
grupper. Den aura av lyx och glamour som
omgav cigaretten under en stor del av
1900- talet har gått upp i rök, och tobaks-
industrin anpassar marknadsföringen
efter nya målgrupper. I USA är 15 procent

*För den som förr
satt ensam på lokal
var cigaretten ett
sällskap, nu stirrar
människor på sina
mobiler.*

av den vuxna befolkningen rökare, men
bland lågutbildade är siffran 40 procent.
I Sverige är 9 procent av befolkningen
mellan 16 och 84 år rökare. För dem med
eftergymnasial utbildning är siffran 5 pro-
cent, för lågutbildade 12 procent.

Men hur fick man så många nikotinister



Goda och tjärstinna.

FOTO: JAMES LEYNSE/GETTY IMAGES

att så snabbt acceptera restriktionerna
när rökförbudet på restaurang och kafé
infördes 2005? Nikotin anses trots allt
vara lika beroendeframkallande som
heroin, bland annat därför att det binds
till receptorer som frisätter signalsub-
stansen noradrenalin och ger en neuro-
logisk belöningskick.

Förtroendet för statsmakten brukar
anges som ett skäl till att svenskar är sn-
ra att foga sig i nya bestämmelser, men
hur fick man exempelvis amerikaner och
italienare att sluta röka på krogen istället
för att ropa på revolution?

SJÄLV SLUTADE JAG röka av förnuftsskäl,
vill jag tro, men kanske berodde det mer
på strypta förutsättningar för att njuta av
cigaretten. Jag är sedan länge kedjesnu-
sare med ett nikotinintag som motsva-
rar omkring sextio cigaretter om dagen.
Till nikotinets många effekter hör förhöjt
blodtryck och ökad hjärtfrekvens, och då
är det en smula störande att veta att vi
däggdjur har ungefär samma antal hjärt-
slag under en livscykel. En blåvals hjärta
slår långsamt och djuret blir gammalt, en
hasselmus hjärta går i symaskinstakt, och
den lever i tre, fyra år. Om nikotinet ökar
min hjärtfrekvens med några slag i minu-
ten kan det betyda att jag förkortar mitt
liv högst väsentligt.

Men kanske är det så att om man en
gång varit nikotinist så förblir man niko-
tinist i själ och hjärta – och hjärna, efter-
som tillvänjningen där sätter permanenta
spår. Bara en liten andel vanerökare lyck-
as bryta bruket för gott, vilket illustreras
av uttalandet som brukar tillskrivas Mark
Twain: "Det är lätt att sluta röka, jag har
gjort det hundratals gånger."

Att den godaste cigaretten är återfalls-
cigaretten, och att den smakar bättre ju
längre avhållsamheten har varat, är en

observation i boken *Nicotine* av den tys-
ke författaren Gregor Hens (Other press,
översatt till engelska av Jen Calleja, med
ett överflödigt och självupptaget förord
av den brittiske författaren Will Self).
Hens fokuserar inte på rökningens fysio-
logiska och medicinska effekter, boken är
inte en antirökpamflett, han skriver istäl-
let om det känslomässiga förhållandet
till rökning – och till att sluta. Det är ett
slags rökholjd beroendememoar, insikts-
full, personlig och ibland med en tjärsvart
humor. Han hävdar att var och en av de
minst hundra tusen cigaretter han tän-
de innan han upphörde hade en särskild
betydelse. Det är möjligen en överdrift,
men han redogör passionerat för den all-
ra första cigaretten av märket Kim som
han som barn fick av sin mamma för att
kunna tända stubinen till nyårsaftonens
fyrverkeripjäser. De blossen hade karak-
tären av ett slags uppenbarelse som kom
att prägla en stor del av hans liv; "jag blev
mig själv för första gången".

ATT SMÅNINGOM sluta var nödvändigt då
rökningen drastiskt försämrade hans livs-
kvalitet, men det var en vemodig skils-
mässa, en förlorad kärlek som ständigt
gör sig påmind. Den före detta rökaren
kan i hemlighet längta efter en uppsli-
tande händelse i livet som kan legitime-
ra ett återfall.

Hens resonerar kring beroendets struk-
tur och mekanismer, kring njutningen
och det meditativa i rökningen, kring
avhållsamhetens kamp, och här finns
många belysande och underhållande min-
nen av livet i tobaksrök.

Hens koleriske pappa hade kontoret
i hemmet och bolmade så till den grad
– fyra paket om dagen – att lille Gregor
under en period trodde att fadern hade
rökning till yrke. Den tidiga förälskelsens
första och oförglömliga kyss bestod bara
av rökslöjor från den däråddas mun. Sena-
re i livet reser han tillsammans med sin
bror till Bremen för att ta hand om kvarlåt-
enskapen efter gammelfaster Anna, hon
som arbetade på tobaksbolaget Brink-
mann och vid pensioneringen tillförsäk-
rades två limpor cigaretter per månad
i hundra år. Förmånen gäller även efter
hennes frånfalle och tillfaller nu arving-
arna. Favören kan ha göra med att hon i
hemlighet hade ett kärleksförhållande
med företagets direktör, "de var den tys-
ka cigaretteindustrins Romeo och Julia",
skriver Hens.

För en före detta rökare är boken full av
tänkvärda observationer och igenkännba-
ra situationer. Men det gäller att stålsät-
ta sig. Risken är överhängande att man
blir oemotståndligt röksugen. Och inget,
som sagt, skänker större tillfredsställelse
än återfallscigaretten. ✨



SÄKERHETSPOLITIK

Är vi fredsskadade?

Den svenska inställningen till försvar och säkerhetspolitik präglas av nonchalans och okunskap. Kanske beror det på att vi alltför länge tagit freden för given, skriver

Katarina Tracz.

RYSSLANDS ILLEGALA annektering av Krim innebar ett säkerhetspolitiskt uppvaknande för hela Europa, även Sverige. Det var åtminstone min analys 2014. Den geopolitiska utvecklingen tvingade fram ett ökat medvetande kring rikets säkerhet, om de omständigheter och det egna agerande som ligger till grund för denna. Plötsligt talade nästan samtliga partier om behovet av att öka försvarsförmågan, och landets säkerhetspolitiska samarbeten blev en fråga för seriös debatt. För första gången på decennier diskuterades behovet av upprustning, istället för fortsatta nedskärningar, av det svenska försvaret.

Idag står det klart att min tidigare så tvärsäkra slutsats var förhastad. Flera händelser under den gångna sommaren visar att ett realistiskt förhållningssätt till säkerhet fortfarande lyser med sin frånvaro i väsentliga delar av samhället.

SENT OM SÖNDAGSKVÄLLEN den 9 juli utlöstes felaktigt VMA-larmet "Hesa Fredrik" i Stockholm. Det faktum att larmet överhuvudtaget kunde sättas igång av misstag är ytterst allvarligt i sig. Ganska snart kom dock bristerna i myndigheternas hantering av det inträffade att överträffa händelsen som sådan. Vad som hade kunnat bli sommarens säkerhetsskandal kom emellertid snabbt i skymundan. Avslöjandena om haveriet på Transportstyrelsen fick andra incidenter att blekna.

Turerna kring Transportstyrelsens IT-drift är på intet vis bortglömda, fler avslöjanden och politiska följdverkningar är att vänta. Den tydligaste lärdomen av sommarens incidenter går dock redan att dra: det saknas grundläggande kunskap och förståelse om säkerhetsfrågor i breda delar av samhället, inte minst i förvaltningen. Detta blev påtagligt i den vårdslösa hantering som

Vad det nationella historiska minnet beträffar inträdde den eviga freden långt före Sovjetunionens kollaps.

blev känd i och med skandalens uppdagande – någonting som förefaller vara utbrett bland allt ifrån myndighetstjänstemän till beslutsfattare inom regeringskansliet.

Är nonchalans inför elementära säkerhetsfrågor någonting som utmärker Sverige? Ytterligare en sommarhändelse talar för det. Kort innan skandalerna briserade publicerade försvarsminister Peter Hultqvist och utrikesminister Margot Wallström en gemensam debattartikel (DN 19/6 2017). Texten, som handlar om beho-

vet av ett stärkt försvars- och säkerhetspolitiskt samarbete inom EU, innehåller en iögonfallande formulering: "Om vi vill ha fred, så måste vi förbereda oss för fred."

DET RÖR SIG OM en parafrasering av det latinska ordspråket "Si vis pacem, para bellum". På svenska: "Den som önskar fred ska förbereda sig för krig." Ministrarnas ordval var säkert menat som en tillspetsad poäng, en betoning av vikten av diplomatiska och politiska medel för framtida stabilitet. Men att de statsråd som ansvarar för försvars- och säkerhetspolitiken väljer att uttrycka sig i sådana ordalag sätter ändå fingret på någonting större, någonting svenskt.

För att se hur Sverige utmärker sig när det handlar om inställningen till frågor som rör rikets säkerhet räcker det med att vända sig till grannländerna. Professor François Heisbourg, som bland annat är medförfattare till den finska *Natoutredningen (Konsekvenserna av ett eventuellt finskt Nato-medlemskap, 2016)*, har reflekterat över skillnaderna mellan Sverige och Finland. Under ett seminarium på tankesmedjan Frivärld i våras berättade han hur den finländska försvarspolitikens präglas av låg provokation av Ryssland – ett slags strategisk försiktighet – kombinerad med en fast beslutsamhet om att försvara landets gränser.

I Sverige, menade Heisbourg, tycks det omvända råda. Den svenska säkerhetspolitiken utmärker sig genom hög internationell svansföring, bland annat manifesterad i form av den högljudda kritiken av Ryssland. Samtidigt bärs inte kritiken upp av en trovärdig militärförmåga.

SOM SVENSK OCH försvarsvän är det omöjligt att inte generas av Heisbourgs beskrivning. Det är svårt att greppa det strategiska i att tala med en hög röst och samtidigt bära på en liten påk – för att fortsätta parafraseringen av säkerhetspolitiska talesätt.

Möjligen är okunskap visavi säkerhetsfrågor i allmänhet och rikets säkerhet i synnerhet ett sentida fenomen. Kanske orsakade Berlinmurens fall och demokratins utbredning att tilltron till den eviga freden blev särskilt rotad i Sverige. Under kalla kriget stod trots allt såväl de militära förbanden som svenskarnas hjärtan redo och rustade.

Eller har 200 år av krigsfrånvaro gjort svensken fredsskadad? Vad det nationella historiska minnet beträffar inträdde den eviga freden långt före Sovjetunionens kollaps. Okunskap och bristande förståelse för säkerhetshot kan förklaras med att ingen levande generation infödda svenskar minns vad nonchalans kring säkerhetsfrågor kan orsaka.

Oavsett vilket får vi hoppas att medvetenheten om de säkerhetsbrister som sommaren blottade inte försvinner. Den som hoppas på fred gör klokt i att förbereda sig på motsatsen. ✨

En frisk fläkt från Arles

Staden Arles, inklämd vid floden Rhônes strand mellan de berömda våtmarkerna i Camargue och Alpillernas kullar, har varit en viktig knutpunkt för handel och kultur sedan romersk tid. Kejsar Konstantin döpte om platsen till Constantia och upphöjde den till Galliens huvudstad. Kvar idag finns en ståtlig amfiteater som rymmer över 20 000 åskådare. Under medeltiden bebyggdes teaterns inre med bostadshus och två kyrkor. Först 1830, för att fira segern över Osmanska rikets siste regent i Algeriet, Hussein Dey (som grovt förolämpat den franske konsulen genom att slå till honom med sin flugsmälla!), rev och röjde man upp innanför väggarna för att återinviga monumentet. Triumfen i Algiers och början på Frankrikes kolonialvälde i Algeriet firades med en klassisk tjurkapplöpning.

Från slutet av 1800-talet har Arles med sitt provensalska ljus varit en älsklingsort för fri-luftsmålare. Hit kom van Gogh, Gauguin, Picasso och många andra. Numera vallfärdar konst- och kulturfantaster till staden under de heta sommarmånaderna för att ta del av fotofestivalen *Les Rencontres d'Arles*, med sitt rika utbud av utställningar, teaterföreställningar, konserter och samtal, traditionsenligt invigt av republikens kulturminister. Sedan maj i år är det Arlesbon, förläggaren och svenskättlingen Françoise Nyssen.

Om många fransmän blev överraskade av Nyssens utnämning – ett dittills helt okänt kort – blev Arlesborna det inte. Redan före ministerposten drev hon ett eget litet kulturdepartement i Arles, eller "ett kulturellt ekosystem" som hon kallar det. Hennes far, författaren Hubert Nyssen, grundade bokförlaget Actes Sud 1978 och dottern har sedan trettio år tillbaks suttit på vd-posten. Allteftersom har fler och fler aktiviteter tillkommit. En stor inbjudande bokhandel med café och restaurang öppnades intill Trinquetaillebron (tjulistigt avbildad av van Gogh 1888). Bredvid



Motiv från Arles: *Le Pont de Trinquetaille* av Vincent van Gogh. FOTO: ALAMY



Kulturminister Françoise Nyssen.

FOTO: BERTRAND GUAY/TT

installerades ett turkiskt bastubad till allmänhetens glädje samt en biograf. Vägg i vägg med bion ligger kapellet Saint-Martin du Méjan som konverterats till konsert- och föreläsningssal med digert program. Hon har även, tillsammans med sin man, startat en friskola, L'école du domaine du possible, löst baserad på Waldorfpedagogik men utan andliga referenser.

Familjeförlaget är ett av Frankrikes mest välansedda. Man har givit ut ett flertal Nobelpristagare, Naguib Mafouz, Günter Grass, Imre Kertész och Svetlana Aleksijevitj, men även svenska författare som Frans G Bengtsson, Selma Lagerlöf, August Strindberg, Kerstin Ekman, Torgny Lindgren. Deckartrenden "Noir Nordique" har länge varit stark i Frankrike och böcker av Camilla Läckberg, Arne Dahl och inte minst succétrilogin Millennium har varit finansiellt betydelsefull.

Frankrike står just nu inför svåra och omfattande förändringar i och med president Emmanuel Macrons ambitiösa visioner. Hans popularitet har visserligen dalat rejält under sommaren men även arbetslösheten sjunker

stadigt och företagare är försiktigt optimistiska. Kanske lyckas man rösta igenom en nödvändig arbetsmarknadsreform i höst. Landet lägger omkring 28 miljarder kronor på kultur, (jämför Sveriges 7,5 miljarder kronor), vilket är bland de högsta för OECD-länder. I en stor intervju i *Le Journal du Dimanche* i augusti berättar Nyssen om sina kulturpolitiska mål. Hon vill inte helt oväntat satsa stort på läsning bland barn och unga, förstärka bibliotekens status och samhällsbärande roll, även musik- och filmstöd ska utökas och individuella konstnärer ska uppmuntras att bli egenföretagare med hjälp av stipendier och ekonomisk vägledning. (Macron är en varm förespråkare av den så kallade gig-ekonomin.) Dynamik, excellens och mångfald är ledorden. Med sina framgångsrika erfarenheter från Arles och Actes Sud i ryggen finns det hopp om att Nyssen ska kunna slå ett slag för både bildning, bokläsning, kanske till och med en frisk fläkt av decentralisering.

Louise Belfrage



Av Axel
Odelberg



Bikers i Bhutan

Det länge isolerade Bhutan har gradvis öppnat sig för omvärlden. En grupp svenskar korsade det lilla kungariket på motorcykel.

FOTO: AXEL ODELBERG

Strax innan jag ska ge mig av läser jag att Robert M Pirsig tagit ner skylten. Jag plockar fram *Zen och konsten att sköta en motorcykel*, kultboken från den romantiska vänsterismens och det flummiga teknikföraktets 1970-tal. Mitt gamla pocketex trillar isär när jag öppnar. Det är nästan 40 år sedan senast. Den gjorde stort intryck då. Sidorna är fyllda av markeringar, förstrykningar och små förnumstiga kommentarer.

Pirsig försökte visa att ande och materia inte står i motsats till varandra. Därmed tog han sig an inte bara den teknikfientliga tidsandan utan också den bodelning mellan kropp och själ som präglat västerländskt tänkande sedan Platon och Aristoteles.

”Buddha, den högste guden, kan trivas lika bra i strömkretsarna i en dator eller i en växellåda som på toppen av ett berg eller bland kronbladen i en blomma”, skrev den buddhistiskt influerade Pirsig, som kommentar till sin reskamrat Johns vägran att lära sig att meka sin BMW R 60.

Zen och konsten att sköta en motorcykel är en filosofisk berättelse inramad av en mc-färd över Amerika. Själv står jag just i begrepp att genomkorsa det buddhistiska Bhutan på mc. Den slump som fick Pirsigs död att sammanfalla med min avresa skapar en passande ouvertyd till denna reseberättelse från *Bhutan, Himalayas glömda land*, som titeln löd på en annan bok jag läste vid den här tiden.

Författaren hette Michel Peissel, en, nu i likhet med Pirsig död, fransk äventyrare och Himalayaspecialist. I slutet av 1960-talet lyckades han ta sig in i Bhutan. Det var en avsevärd prestation, både för att resor dit, vid den tiden, krävde en kunglig inbjudan, vilket Peissel saknade, och med tanke på landets då rudimentära infrastruktur.

Jag läste Peissel tillsammans med en stor mängd annan litteratur om den indiska subkontinenten inför en halvårslång hippieresa i mitten av 1970-talet. Peissels bok gjorde detta isolerade Shangri-la-rike till mitt favoritmål, men blev

Axel Odelberg är
journalist och författare.



Ris är bhutansk stapelföda.

”

I Bhutan är politik och religiös vidskepelse oupplösligt sammantvinnade.

det enda land dit jag inte tog mig. Min förbindelse med rikets härskarfamilj var inte sådan att jag kunde påräkna personlig inbjudan.

Det dröjde mer än 40 år, till 2017, innan Bhutan öppnade sig för mig. Och det berodde inte på en avsevärd förbättring i mina och monarkens relationer utan på att landet sedermera modifierat sina visumkrav. Det behövs inte längre kunglig invit. Det räcker med en fet bunt pengar. Det hade inte hjälpt mig 1975, men gjorde det nu.

Det kommer många erbjudanden om researrangemang i min e-post. De går normalt i papperskorgen. Sällskapsresor är inte min grej. Men så dök ett undantag upp: Bhutan på motorcykel! Landet stod fortfarande på min lista över ännu ej besökta och det där med mc gav arrangemanget extra twist. En sällskapsresa för skinnknutar, eller

bikers som det heter i vår anglicistiska tid.

Jag strålade samman med mina medresenärer i på Indira Gandhi-flygplatsen i Delhi. Där noterade jag en synbart bister herre med grått hakskägg och mustasch. Han bar svart basebollkeps på sin kala hjässa och en svart mc-jacka med skräckinjagande emblem. Aha, tänkte jag, en president i lokala Bandidos.

Men det avslöjar bara hur fördomsfull och klichétänkande jag är. Ulf, som han heter, visade sig nämligen vara raka motsatsen; kyrkoherde i outletparadiset Gällstads församling, och den blonda spettan Carina på hans bönpall ledare i församlingens scoutverksamhet. Pirsig hade rätt. Gud kan bo i en höj, eller i alla fall på den.

De övriga i sällskapet heter Johan, Sverre, Micke och Målle. Sverre är pensionerad taxi- och lastbilschaufför från Stockholms södra förorter, Johan fabrikör från Västergötland, Micke 53-årig tankbilschaufför från Karlstad och Målle är pensionerad vägingenjör från Göteborg vilket inte undgår någon trots att han nu bor i Östersund.

Han underhåller omgivningen med en aldrig sinande ström långsökta vitsar. Självklart drar han en om Bhutan och Propan. Namnet Bhutan har dock inget med naturgas att göra. Eventuellt kan namnet ha utvecklats från ordet Bootant, som på sanskrit betyder ”slutet på Tibet”, eller från ett liknande ord på sanskrit som betyder ”högt land”. Bhutaneserna själva använder dock en helt annan beteckning. De kallar Bhutan Druk yul – Åskdragens land – och har gjort det sedan medeltiden.

Vår reseledare Vincent, är småländsk entreprenör i resebranschen. Han debuterade i Kina

>>



Munknoviser studerar även datorkunskap.

”

Jag tog terräng-
hojen för dess
högre markfrigång,
längre fjädrings-
vägar och större
förmåga att svälja
ojämnheter.



Bhutan har en ung och växande befolkning.

på 1970-talet, i den dåvarande maoistiska kamp-
organisationen Svensk-kinesiska vänskapsför-
bundet. Idag arrangerar han resor till många mål,
bland annat till den lilla by i Ungern där han nume-
ra äger en vinkällare.

Tillsammans ska vi borda den tidiga morgon-
fligheten till Paro, Bhutans enda internationella
flygplats, och en av världens farligaste. Den ligger
i en djup dalgång på drygt 2 000 meters höjd, omgi-
ven av 5 000-meterstoppar. Inflygningen är kurvad
och trafik bara tillåten när visuell start och land-
ning är möjlig. Endast speciellt certifierade pilo-
ter flyger på Paro.

Någonstans halvvägs mellan Delhi och Paro
avtecknar sig Everestmassivet på planets norra
sida. Efter ett par timmars flygning kurvar vi oss
ned mellan bergstopparna och landar helbrädda
på Paros knappt två kilometer långa betongstrip.
Terminalbyggnaden påminner om ett buddistiskt
tempel. Bhutan känns svalt och paradiskt efter
Delhis 40-gradiga hetta och kaotiska folkvimmel.

När vi närmar oss tullfiltret får ett par av med-
resenärerna något spånt i blicken. Det är snusar-
na som stålsätter sig inför tullarnas befarade nyf-
ikenhet på dosorna i deras väskor. Försäljning av
tobaksprodukter är förbjuden i Bhutan sedan 2005
och den begränsade privatimport som tillåts är
belagd med dyra avgifter. Men de kan snart slapp-
na av igen. Ingen ber dem öppna väskorna.

Efter lunch gör vi en utflykt till några sevärdhe-
ter i grannskapet. Tanken är att vi ska bekanta oss

med hojarna och vänstertrafiken innan vi nästa
dag påbörjar vår 90-milafärd österut på vägar om
vilka vi inte vet mer än att de oftast är smala och
usla, på ena sidan begränsade av en brant bergvägg
och på den andra av ett hisnande stup.

Vi får välja mellan två mc-typer, en tomatfärgad
österrikisk terränghoj av märket KTM 640 Adven-
ture och en klassisk svart Royal Enfield av indiskt
fabrikat. Jag tog terränghojen för dess högre mark-
frigång, längre fjädringsvägar och större förmå-
ga att svälja ojämnheter. Det har gått drygt 40 år
sedan jag senast grenslade en mc men vanan sit-
ter i. Det gör emellertid också en annan vana, för-
knippad med den trampcykel jag fraktar mig runt
Stockholm på, vilket visar sig mindre lyckat. På
cykeln sitter nämligen frambromshandtaget till
vänster på styret och bakbromsen till höger. På
mc:n sitter kopplingen till vänster och frambrom-
sen till höger medan bakbromsen manövreras
med höger fot. Gång på gång drar jag på ren reflex
i kopplingen när jag ska bromsa.

Vikör mot nordväst uppför Parodalen. Kurvorna
följer på varandra. Det ligger en njutningsfull känsla
av kontroll och harmoni i att lägga ned cykeln inför
en kurva, resa upp den vid utgången för att genast
luta över åt andra hållet; ett berusande samspel
mellan kropp och redskap, lite som långa snabba
carvingsvägar på en manchesterräfflad skidpist.

Efter någon mil gör vår bhutanske Road Captain
halt och pekar mot andra sidan dalen. Dramatiskt
belägen på några avsatser i en lodrät klippvägg syns
en långsträckt vit byggnad med gyllene pagodtak
i typisk tibetansk stil. Det är Bhutans mest kända:
Taktshang Goemba – Tigergömslets kloster. Nam-
nets ursprung finns i den osannolika religiösa myt-
bildning som utgör tidig bhutansk historia.

Berättelsens hjälte är den allestädes återkom-
mande Guru Rinpoche – Ädle mästaren – en
bhutansk Ansgarsfigur som introducerade
buddismen här på 700-talet. Denne apostel här-
stammade från Swatdalen i det nuvarande Paki-
stan och sändes ut från Tibet.

Dagens Bhutan var länge en autonom del av
Tibet vilket sätter sin prägel på landet. Kultur,
arkitektur och det officiella språket har alla tibe-
tansk förlaga. Den lamabuddistiska inriktning som
praktiseras i Bhutan är i grunden densamma som
i Tibet.

Till Guru Rinpoches särskilda förmågor hörde
att bekämpa demoner och onda andar. Det gjorde
han bland annat på den plats där Taktshang Goem-
ba nu ligger. Enligt myten flög han dit på en flam-
mande tiger. Därav klostrets namn.

Bhutan som egen statsbildning började ta form
på 1600-talet med den höge tibetanske laman Nga-
wang Nangyal som statsbyggare. Han kom till Bhu-
tan 1616, vid 23 års ålder, som flyktning från sitt klos-
ter i Tibet. Hans situation hade blivit prekär sedan
han dragits in i en maktkamp med en annan tibe-
tansk klosterfurste.

Enligt myterna bestämde han sig för att hellre
fly än fäktas, sedan en gudom uppenbart sig för
honom i gestalt av en korp och kraxat åt honom
att bege sig söderut till dagens Bhutan. Där lyck-
ades han, tack vare nära släktskap med historiskt

**Buddismen spreds till Bhu-
tan på 800-talet från Tibet
av aposteln Guru Rinpoche.**



Klosterpalatset Punaka dzong var Bhutans huvudstad från 1638 till 1961.



betydelsefulla lamor, samt att han vid 12 års ålder förklarats vara en tidigare framstående lamas reinkarnation, etablera sig som regionens främste religiöse ledare under namnet Zhabdrung Rinpoche (Juvelen vid vars fötter man lägger sig platt).

Det gav honom i sin tur växande politisk makt som han nyttjade för att slå samman regionens lapptäcke av feodala klosterväldens, till en mera sammanhållen stat. Det tog flera årtionden av diplomati och militära konfrontationer innan Rinpoche's bhutanska rike slutgiltigt konsoliderades och erkändes av Tibet 1644.

Från Paro kör vi mot huvudstaden Thimpu. Det är en tungt trafikerad led och den första bilväg som byggdes i Bhutan. Den anlades av indiska ingenjörstrupper 1961, ett svindlande bygge som först kurvar fram genom världens mest monsundränkta djungel vid indiska gränsen, över höga pass och ständigt rashotade branter till den dalgång, 20 mil längre norrut, där Thimpu ligger.

Bygget initierades av Bhutans dåvarande premiärminister Jigme Palden Dorji på militärstrategisk grund. Under intryck av Kinas alltmer kvävande grepp om Tibet och av rädsla för att Bhutan skulle röna samma öde beslöt han att bjuda den moderna tekniken på detta lillfinger. Men moderniseringssträvandena stod honom dyrt. En armékorpral misstuckte och mördade honom 1964.

Bhutans kulturella och kommersiella utbyte med Tibet var i alla tider livligt men ströps av maoisterna 1953. Inga bilvägar förbinder Bhutan och Tibet, gränsdragningen är omstridd. Den lilla

gränsöverskridande trafik som förekommer sker med lastdjur och består mest av smugglare.

Idag är Bhutans ekonomi istället helt beroende av Indien, som även sköter utrikespolitik och försvar. Huvuddelen av importen har indiskt ursprung och Indien köper det mesta av den el som produceras i Bhutans Indienbyggda vattenkraftverk. El svarar för 30 procent av exportintäkterna.

Vi kör i konvoj med vår Road Captain i täten och reseledaren Vincent som uppsamlade herde i kön; allra sist följbilen med mekaniker och lokal guide. Till mc-åkandets omhuldade myter hör frihetskänslan. Men när man krängt på sig rygglatta och alla andra skydd, stängt in skallen i en tätsittande integralhjälm, dragit ned visiret och svetten börjar lacka, känner man sig ungefär lika fri som en Abu Ghraib-fånge.

Jag noterar att avbärräckan inte prioriteras av det bhutanska trafiksäkerhetsverket, om något sådant finns. Stupor och täta staket av böneflaggor tycks spela en huvudroll i sammanhanget. Som ett komplement finns på vägrenen också skyltar med kända trafiksäkerhetslogoner typ: "Don't be hurried, you'll get buried", "It's not a rally, enjoy the valley", "Speed is a knife, that cut's up life", "After whisky, driving is risky" och "Speed thrills, but kills".

När Michel Peissel nådde Thimpu för ett knappt halvsekel sedan bestod huvudstaden av en enda monumental byggnad, den stora dzongen, klosterborgen där landets kung, förvaltning och religiösa ledning alltså har säte. Den var i sig en liten

”

Jag noterar att avbärräckan inte prioriteras av det bhutanska trafiksäkerhetsverket, om något sådant finns. Stupor och täta staket av böneflaggor tycks spela en huvudroll i sammanhanget.

»

”

Man skulle kunna kalla den för The Trans Bhutan Highway. Fast mycket till highway är det inte.

stad med mer än 2 000 rum, 30 kapell, tre katedraler och 3 000 invånare. Idag är Thimpu en stad också i mer konventionell mening. Av Bhutans cirka 750 000 invånare bor omkring 130 000 i huvudstaden som brusar av trafik.

Thimpu blev huvudstad 1961 då vägen från indiska gränsen byggdes och landet sakta öppnade sig mot omvärlden. Tidigare hette huvudstaden Punaka, som alltjämt inte består av stort annat än dzongen. Punaka byggdes 1637 på uppdrag av Zhabdrung Rinpoche.

Den är inte störst i landet men kanske vackrast. Den ligger på näset mellan två sammanflytande älvar, i en subtropisk dalgång, nio serpentinkurviga mil nordost om Thimpu. Med sina vitmenade, inåtlutande väggar, mörka träsnidade överbyggnader, burspråk, pagodtak och sin placering invid älvsstranden, omgiven av blommande lila jakarandaträd, är detta palats en fröjd för ögat.

På väg från Thimpu till Punaka passerar man det 3 100 meter höga Dochupasset. Där står 108 vackra stupor till minne av den bhutanska armens seger över indiska separatistrebeller i december 2003. De hade, under 1990-talet, upprättat illegala baser i sydöstra Bhutan. Därifrån gjorde de räder över gränsen in i den indiska delstaten Assam. Till slut tröttnade jätten i söder och bad Bhutan att rensa baserna.

Sedan Bhutans modernisering och öppning mot omvärlden försiktigt inleddes, med vägbygget från indiska gränsen, för ett drygt halvsekel sedan har de västra och östra delarna av riket knutits samman med en vägförbindelse som löper från Paro till Trashigang. Man skulle kunna kalla den för The Trans Bhutan Highway. Fast mycket till highway är det inte.

Mestadels är det en kurvig remsa av ibland obefintlig asfalt, knappt bred nog för två lastbilar att mötas. Sedan en tid pågår breddning av vägen. Vissa bitar är klara och där är vägen jämn och nyasfalterad, även om den på några ställen delvis har rasat. Bhutans topografi är en mardröm för vägbyggare.

De bitar som är under arbete förvandlas till slipprig lervälling i regn och till dammiga öknar där torka råder. Både regn och damm tränger in i



Buddistisk ceremonimask.



Böneflaggor, snarare än avbärräckten kantar bergsvägarna.

alla öppningar. Lervällingen ställer stora krav på balans och smeksam behandling av gashandtag och bromsreglage. Kyrkoherden lotsar skickligt sin Royal Enfield genom halkan och vattenpöslarna.

Utmed vägarna står eländiga skjul av brädbitar, presenningar och korrugerad plåt. Där bor vägarbetarna. De flesta är fattiga indiska gästarbetare. Bhutaneser sitter hellre på kontor enligt vår guide. Bhutan är rikare än jättelandet i söder, och arbetslösheten blott 3,5 procent.

BNP per capita är cirka 25 000 kr mot Indiens cirka 14 000. Men Bhutan är inte främst känt för sin BNP-tillväxt utan för måttenheten bruttonationallycka (BNL). Termen myntades 1979 av landets dåvarande kung.

BNL mättes första gången 2010 och senast 2015, med en landsomfattande enkät riktad till knappt 9 000 personer över 15 års ålder. De fick svara på frågor om sin hälsa, hur regeringen sköter sig, hur de ser på miljön, sin levnadsstandard och ett 100-tal andra lyckorelaterade indikatorer. Enligt guiden tilltar Bhutans BNL.

Någonstans halvvägs under vår resa når vi staden Trongsa. Där finns en spektakulärt belägen klosterborg, som man först ser på långt håll över en djup dal, flera mil innan man når fram. På dzongens fasader klänger tjatrande apor.

En gång tog de sig in i dzongens datorcentral och förstörde utrustningen. Numera är byggnaden försedd med eltråd för att hindra inkräktarna, men aporna är sluga och lyckas ofta ändå.

Bhutan djurliv är rikt. Bortåt hälften av landets yta upptas av nationalparker och naturreservat. Där lever flera stora kattdjur som leopard, snöleopard och bengalisk tiger. Antalet tigrar ökar och antas nu uppgå till cirka trehundra. Men det enda vi ser av djurlivet är aporna samt några djurparksex av det sällsynta nationaldjuret taki, som enligt folktron skapades på 1600-talet av en hög lama med trolleri och benrester från ett skrovsmål på ko och get. Möjligen för att takin ser så bisarr ut. Dess närmaste släkting är myskoxen.

Djurlivet är rikt också i samhällena. Där vimlar det av luggslitna och herrelösa byrackor. Folk föder dem i tron att när de dör så kommer hundarna att tända en lanterna i änden på sin svans och leda dem rätt i dödens mörker.

Mellan Jakar och Mongar når vi resans högsta punkt, det 3 750 meter höga Trumshingpasset. Där går molnen vårt hopp om att få en vy över

Bhutans högsta berg, 7570-meterstoppen Gangkhar Puensum. Den anses vara världens högsta obestigna berg, och kommer sannolikt att så förbli. Bergsbestigning är nämligen förbjudet i Bhutan sedan 2003.

Bakgrunden sägs vara en översvänningskatastrof som drabbade en närliggande dal efter ett misslyckat japanskt försök att nå toppen. Folk i Bhutan föreställde sig att katastrofen inte var en olycklig slump utan en hämnd utkrävd av de andeväsen som enligt folktron befolkar Himalayas höjder, för att de störts av japanerna. I Bhutan är politik och religiös vidskeplighet ouppslutligt sammantvinnade.

Landet har under större delen av sin existens varit en buddistisk munkregim. Makten utgick från klostren som valde en världslig härskare över riket för tre år i taget, kallad desi. Alla kloster ville ha sin egen desikandidat utsedd. I spåren följde ständiga maktkonflikter, och inbördesstrider.

De upphörde först 1907 då provinsguvernören i Trongsa, Ugyen Wangchuck, som redan de facto tillskansat sig den yttersta makten över riket, enhälligt utsågs till ärftlig monark av lamorna och styresmännen i landets olika stift. Som medregenter och rådgivare skulle han ha de främsta företrädarna för prästerskapet.

I slutet av 1990-talet inledde hans sonsonson en demokratiseringsprocess som sedan dess förvandlat landet till en konstitutionell demokratisk monarki. Den nuvarande kungen, Jigme Khesar Namgyal Wangchuck, är 37 år och femte generationens monark. Vid 65 måste han enligt konstitutionen pensionera sig till förmån för kronprinsen. Han kan även voteras bort med två tredjedelars majoritet i parlamentet och efterföljande folkomröstning.

Utanför samhällena är Bhutan en lantlig idyll, ett ladugårdsdoftande Shangri-la med betande boskap och jordbrukande bönder, inramade av ett storslaget landskap av hisnande höjder, odlingsterrasser, vattenfall, frodiga barrskogar där skägglaven hänger på grenarna och rhododendrerna blommar.

Vid ett tillfälle utmed vägen stannar jag för att ta en bild av en potatisåker där bonden och han fru går och påtar. Då närmar sig bonden och tilltalar mig. Till min förvåning på engelska. Vilket egentligen inte är så uppseendeväckande. Bhutans officiella språk är dzongkha, som är nära släkt med tibetanska, men all skolundervisning sker på engelska enligt beslut av den förrförra kungen, som ett led i moderniseringen och öppningen mot omvärlden.

Till den bhutanska faunans vanligare växter hör hampa. Bruk av cannabis är dock förbjudet och under en period försökte man utrota hampan men gav upp sedan man upptäckt att organismer som lever på hampa började dö ut. Så nu stöter man på vackert ljusgröna bestånd av hampa lite varstans, ofta nära bondgårdar. Förr gavs hampa till grisarna. Det gjorde dem slöa och passiva, vilket fick dem att fetma snabbare.

Ett bokstavligt talat iögonfallande drag i bhutansk arkitektur är den ymniga förekomsten av målningar och skulpturer av erigerade och

ejakulerande fallosar på husfasader och väggar, motiv som får resenärer från prydare kulturer att generat fnissa och slå ned blicken. Men för den rene är allt rent.

Där människor från andra länder anar sex och snusk ser invånarna inte ens en fruktbarhetssymbol. För dem är ett naturalistiskt avbildat manligt könsorgan i rest tillstånd inget annat ett spermastutande vapen mot såväl avundsjuka människor som onda andar.

Däremot tycks dessa manslemmar maktlösa mot ett annat potentiellt gissel, nämligen alkohol. Bhutan är ett öl-, vin- och spritproducerande land. Det bhutanska vinet är drickbart, ölen och whiskyn är utmärkta och alkohol är billigt så länge man håller sig till inhemska märken. Enligt guiden är 35 procent av dödsfallen i Bhutan alkoholrelaterade.

Särskilt allvarligt är problemet i de östliga provinserna. Det finns många förklaringar till det utbred-



da missbruket. En är att landets skolbarn ofta utrustas med en lite flaska vin i bagaget. Orsak: Lukten från vinet anses skrämman bort ormar. Den skrämmer däremot inte barnen från att smutta på vinet.

Efter sju dagar i sadeln når vi resans östligaste utpost, Trashigang, en pittoresk liten stad på botten av en dalgång omgiven av trädklädda fjällsidor. En gång var staden en viktig knutpunkt för handeln med Tibet. Numera är det en sömning håla som till sina företrädarna kan räkna att endast få turister kommer hit.

Från Trashigang bär det söderut mot vår slutdestination Samdrup Jongkhar. Det är en färd från svalka och pastoral ned till fuktångande djungelhetta och gränsen till nordindiska slättlandets överbefolkning. Under hela vår resa har vi bott i rymliga, bekväma och välutrustade hotellrum.

Men i Samdrup Jongkhar blir vi inkvarterade i eländiga kyffen med skramlande AC och uselt rörmokeri. Bättre finns inte att få i denna gränsstad, sägs det. För hit kommer få resenärer, eftersom gränsen ofta stängs av Indien på grund av missnöjda separatistiska upprorsrader i Assam. I Samdrup Jongkhar slutar Shangri-la och världen trängser sig på. ✨

FOTO: AXEL ODELBORG

”

Lukten från vinet anses skrämman bort ormar. Den skrämmer däremot inte barnen från att smutta på vinet.



”

Det mesta syns och i medierna faller domen snabbt när fel begås.

Statsförvaltningen dignar under höga ambitioner och krav. Det riskerar att leda till ängslighet och slutna nätverk.

Rädda för risker

Av Louise Bringselius

Med besvikelse har Sveriges medborgare tagit emot raden av larm om skandaler vid svenska myndigheter under senare år. Vissa är nu övertygade om att förvaltningen måste finna sig i fritt fall. Som svar har det gamla ordet "ämbetsman" dammats av. I ett nostalgiskt skimmer målar man upp bilder av en grå, men seriös, oförvitlig och omutbar tjänsteman, långt från den mondäna tillvarons fåfänga och ytligheter, som noggrant följer alla regelverk, djupt besjälad av sitt uppdrag som förvaltningens tjänare. En idealbild där det grå och tråkiga görs till en dygd.

Men ämbetsmannen bör förstås som något betydligt större. Ämbetsmannen är en person med ett särskilt omdöme, en särskild integritet och en särskild förmåga att se helheten där många andra kan förlora sig i detaljerna. En person vars karaktär inte främst beskrivs som femtio nyanser av grått, utan snarare en ovanligt bred och rik palett av färger. En person som inte bara kan bläddra i lagboken, utan också förmår tolka lagar och översätta dem till en fungerande praktik i en värld full av målkonflikter – och en person som inte tvekar att slå larm vid missförhållanden.

FÖR ATT FÖRSTÅ svensk förvaltningskultur i staten behöver vi gå bakom kulisserna och försöka bena ut vilka förhållanden som de offentliga tjänstemännen, men också statsråden, arbetar under idag. Följande fem trender riskerar där att leda till ökad riskexponering och rädsla, något som kan påverka förutsättningarna att verka utifrån höga ämbetsmannaideal.

1. Höjda ambitioner och krav

Medborgare och brukarorganisationer ställer allt högre krav på myndigheterna, delvis beroende på ökad kunskap om rättigheter,

behandlingsmöjligheter osv. Myndigheters ambitioner avseende rättssäkerhet har ökat betydligt. Även EU ställer krav på förvaltningen och på många håll har man varit tvungen att utveckla regelverk och lagstiftning för att möta dessa krav. Sverige har utmärkt sig som ett särskilt följsamt land i dessa sammanhang.

2. Höjt tonläge och allmän grälsjuka i det offentliga samtalet

Det offentliga samtalet har under senare år anklagats för att rymma en mycket snäv "åsiktskorridor", präglad av politisk korrekthet. Statsvetaren Henrik Eken-gren Oscarsson skriver (blogg, 10/12 2013) att denna debatt "kännetecknas knappast av någon intellektuell nyfikenhet på politiska motståndare" och att huvudstrategin i stället verkar vara "att högröstat påtala vilka jubelidioter alla andra är". Flera forskare och debattörer menar, på samma linje, att det finns en tendens att stämpla människor som goda eller onda i debatten.

Om medierna eller debattörerna bär skulden kan diskuteras. Politiker skyller gärna på medierna. Redan år 2004 talade dåvarande statsminister Göran Persson om mediernas sätt att hantera politiken som ett stort problem (SVT:s serie *Ordförande Persson*). Han förklarar: "Jag tror att vi lever i en tid som är ohyggligt fixerad vid person. Och det styrs av medierna, utifrån dramaturgin, löpsedeln, 30-sekundersinslaget, det tillspetsade, personkonflikten. Aldrig bakgrund, aldrig sak, utan det är personen."

3. Kraftigt ökad transparens

Transparensen är idag extremt hög, något som till stor del beror på digitaliseringen. Tillsammans med mediebevakningen gör den att beslutsfattare måste vara extremt vaksamma på vad de säger och gör. Det mesta syns och i medierna faller domen snabbt när fel begås. Men långt ifrån alla har förstått hur många digitala spår de lämnar



efter sig eller den makt som transparensen ger medarbetare som vill leda medierna till dessa spår. När fel begås finns alltid medier som en möjlig kanal då medarbetare vill agera visseblåsare. Att ignorera intern kritik var lättare för trettio år sedan.

4. Ökat politiskt ansvarsutkrävande

Med sina fristående myndigheter har svenska politiker ofta (men inte alltid) kunnat ducka för kritik vid skandaler i förvaltningen. Men under senare år har det blivit allt vanligare att medborgare och medier vill ställa ansvariga statsråd till svars. Det kan förklaras delvis av debattklimatet, men också av en normförskjutning med inspiration från andra EU-länder, där det finns en tradition med ministerstyre. För svenska statsråd innebär allt detta att man måste axla ett mycket stort ansvar, eftersom Sverige samtidigt har departement som är relativt resurssvaga.

5. Influenser från privat sektor

I och med att marknadslösningar har införts på en rad områden under senare år, har det också öppnats upp för större influenser från privat sektor. Influenserna från privat sektor har varit både bra och dåliga, men till det som kan utmana det gamla ämbetsmannamodellen hör tonvikten vid varumärkesarbete, ekonomiska resultat, pragmatisk problemlösning, följsamhet och tempo. Influenserna förklaras delvis av den ökade användningen av konsulttjänster, där lösningar inte alltid anpassas till den offentliga kontexten.

DET ÄR SVÅRT ATT säkerställa att en verksamhet fungerar felfritt i en miljö med extremt höga krav och ambitioner, hög transparens, ivrig mediebevakning samt ett grälsjukt och dömande debattklimat. Pressen och risken för felsteg är stor. Det bidrar till rädsla – och så talar man ibland också om ängslighet som utmärkande för förvaltningen (inte att förväxla med försiktighet, som är en dygd för den klassiska ämbetsmannen). Rädslan riskerar att bidra till en tystnadskultur, där ämbetsmannen tvekar att framföra kritik och agera ”demokratis väktare”. Rädslan riskerar även att leda till detaljstyrning och formalism och att därmed hämma innovation, utveckling, arbetsglädje och brukarinflytande. Men framförallt riskerar rädslan att leda till att man sluter sig alltmer i nätverken i staten. Att testa en oprövad person innebär alltid en osäkerhet och risk, men sällan har den varit större än idag. På samma sätt som det i debatten ibland märks en åsiktskorridor, kan det i förvaltningen uppstå en rekryteringskorridor.

Nätverk kan underlätta samverkan, men när kontakter och personlig positionering blir viktigare än meriter för de tunga positionerna undermineras förvaltningens legitimitet. För att hindra rekryteringskorridoren är omlokalisering av statliga myndigheter till olika delar av landet en väg att gå. Tvärsektoriella institutioner, utredningar och projekt är andra vägar. Dessa insatser kan förstås som sätt att värna ämbetsmannamodellen och minska risken för vänskapskorruption.

Men det ska betonas att ämbetsmannen inte är försvunnen. När ämbetsmannen omtalas som den offentliga etikens förlorade fanbärare får man lätt intrycket att vi står med en kader av medarbetare i offentlig sektor som har förlorat sin moraliska kompass. Så är det naturligtvis inte. Förvaltningen är full av oförvitliga, ambitiösa, kunniga tjänstemän, och många av dem som arbetar i offentlig sektor idag är antagligen minst lika besjälade av sitt offentliga uppdrag som sina företrädare. Vad vi behöver diskutera mer idag är snarare hur de offentliga tjänstemännen styrs, vilka beteenden som premieras och varför, för att på så vis värna vår förvaltningskultur.

SLUTLIGEN, FÖRVALTNINGEN befinner sig inte i fritt fall. Tvärtom fungerar den på flera sätt betydligt bättre än vad den gjorde för trettio år sedan, även om vi ser nya utmaningar idag. Men med dagens extrema transparens och kritiska mediebevakning kommer statsförvaltningen snart att tvingas stå till svars för nya problem – sådana problem som aldrig hade kommit till medborgarnas kännedom för trettio år sedan. Till fördelarna med detta hör det nyvaknade allmänintresset för frågor om förvaltningens inre liv och insikten om att det är i detta inre liv som mycket av politiken faktiskt avgörs.

Louise Bringselius är förvaltningsforskare och docent i företagsekonomi vid Lunds universitet.

TEMA

NATION STAT IMPERIUM

Hur skiljer sig en nationalstat från ett mångnationellt imperium när det gäller människors identitet och känsla av hemhörighet? Hur gammal är egentligen den nationella tanken och vad betyder den idag?



FOTO:WIKIMEDIA COMMONS

Nationen lever

Alla människor är jämlika. Men som medlemmar
av skilda nationer är vi olika.

Av Steven Grosby

Framväxten av moderna kommunikationer, den globala handeln med varor och tjänster och en alltmer internationell arbetsfördelning har föranlett somliga att profetera att nationerna snart blir föråldrade. Tvärtom: dessa förutsägelser lever de vidare. För att förstå varför måste vi inse deras antropologiska, historiska och politiska betydelse. De specifika problem som orsakas av att de dröjer sig kvar ligger i att betrakta nationen som en kulturell sammanslutning präglad av territoriellt släktskap, i den patriotiska bindningen till nationalstaten och i nationalismen som en politisk ideologi.

Genom historien har mänskligheten organiserat sig på många olika sätt. Det har funnits klaner, stammar och stamförbund. Det har funnits stadsstater och allianser av stadsstater. Och det har funnits stater som omfattat flera olika nationer. Mänskligheten har också organiserat sig i nationalstater och imperier som motsatta alternativ. Dessa motsättningar ser vi i olika civilisationer och under historiens gång. Vi finner dem i Främre Orienten under antiken, i Israels motstånd mot de egyptiska, assyriska, babyloniska och seleukidiska världena så som det beskrivs i Bibeln (den bibliska hebreiska termen *gôy* översätts med "nation"), och i det judiska kriget mot romarriket så som det skildras i Josefus historiska verk *Bellum Judaicum*. Alternativet nation eller imperium förekom också på 1500-talet, i det shiatrogna safavidiska Persiens motstånd mot det sunnitiska Osmanska riket. Detta var en förlängning av ett alldeles eget nationellt persiskt självmedvetande som växt fram under lång tid, i motsats till araberna – en kontrast som märks bland annat i *Shahname*. Den persiska kungaboken av Abol-Qasem Ferdosi, som skrevs på 1000-talet. Man ser det i Koreas motstånd mot Kina i den fjärde av den koreanske kungen T'aejos (943 e Kr) "Tio påbud" – "I det förflutna har vi alltid hyst stor aktning för Kinas uppträdande [...] Men vårt land har ett annat geografiskt läge och vårt folks karaktär skiljer sig från kinesernas." Och vi ser det givetvis i Europa, bland annat i den nederländska nationens motstånd på 1500-talet mot det spanska imperiet. Dessa och många andra exempel visar att nationalitetsbegreppet inte är uteslutande europeiskt till ursprunget, och inte heller uppstod det under nya tiden efter westfaliska freden 1648, som vissa forskare hävdar.

Frågorna som ligger framför oss lyder: Vad är en nation, vad är

dess betydelse och vilka problem i livet löser den genom att dröja sig kvar? Medan vi söker efter svaren får vi aldrig förlora frågornas kärna ur sikte: Varför är en nation viktig för en enskild medlem av den? Varför har människor varit villiga att offra sitt liv för vad de uppfattar som sin nation? Vad förklarar övertygelsen och styrkan i den bindning som individen har till det som han eller hon uppfattar som sin nation? Låt oss alltså börja med individen.

Vad är en individ? På vilket sätt är individen medveten om sig själv? Och vad är "självet"? Den klassiska liberalismens svar på dessa frågor är beundransvärt på många sätt. Dess inriktning på individens frihet att förkovra sig, det personliga ansvaret, den fria marknaden och rättsstaten är frukter av vår civilisations trägna mödor. De är värda att försvara. Men som den framstående nationalekonomen Frank Knight påpekade i sin artikel från 1939 med rubriken "Ethics and Economic Reform" begick den klassiska liberalismen också ett misstag då den tog individen för given, som om individen vore en sluten enhet. Den förenklade individen med sin utarmade syn på människans inre liv och begränsade dess funktioner till ett slags utilitaristiskt kalkylerande av jämförbara "intressen" och minimerade, eller rentav bortsåg från, betydelsen för individen av ideal som vänskap, altruism, skönhet eller frälsning.

Individen kommer till världen fattig och hjälplös, beroende av grupper för sin existens och utveckling. Att jag nämner beroende och hjälplöshet ska inte missförstås. Att individen är "given" är oförnekligt. Alla språk innehåller första person singularis, "jag". Individen tänker. Individen upplever smärta och välbehag. Och framförallt frågar man sig hur man bör handla. Men om man frågar sig vem man är innehåller svaret hänvisningar till grupper, exempelvis familj, religion, nation. Även dessa självets komponenter är oförnekliga. Alla språk har ju också första person pluralis, "vi".

De grupper som bildar "vi" är inte bara sammanslutningar som man frivilligt går med i och lämnar. Inte alla relationer är avtalsbundna. Som vi har sett utgör vissa relationer en del av individens uppfattning om självet, eftersom individens existens har varit beroende av dem och är och förblir sammantvinnad med dem. Man ser sig som en del av dessa grupper och de är en del av en själv. Detta är lika

NATION STAT IMPERIUM



En individ och medborgare nyss kommen till världen: hjälplös och beroende av andra.

FOTO: JOHNER BILDBYRÅ

sant idag som det var i det mer traditionsbundna förflutna. Att dessa relationer bidrar till hur man ser sig själv förklarar delvis beständigheten och betydelsen av en av dem: nationen, det land där man är född och uppvuxen, det språk man talar och den kultur som bidrar till hur man ser sin plats i världen och universum. Stoltheten över denna nationella kultur är patriotism. Är det då så förvånande att vi rycker ut till vår nations försvar när vi ser att den själv och dess livsuppehållande territorium och kultur är hotade?

När försvarsivern blir fanatisk och delar mänskligheten i två stridande läger – ljusets krafter mot mörkrets – får vi en nationalistisk ideologi. Denna begreppsskillnad mellan patriotism och nationalism är motiverad och nödvändig, ty man kan vara stolt över sitt eget land utan att hata någon annans land. Den är också politiskt nödvändig om man vill ha ett anständigt civilsamhälle, så att individen fritt kan navigera mellan sina möjligheter och behovet av att leva i fred både med andra medlemmar av sin nation och med andra nationer, även när oenighet råder. I den patriotiska bindningen till vad man ser som sin nations hemland ligger icke desto mindre risken för att den ska förvridas till en ideologisk nationalism som strider mot civilsamhällets normer. De historiska exemplen på detta är alltför många; ett är 1870-talets tyska *Kulturkampf*, ett annat Cato den äldre osläktliga hat till Kartago som Plutarchos berättar om.

Det finns många faktorer som kan hindra patriotismen från att förvridas till ideologisk nationalism. I sin kortfattade monografi *The Price of Liberty* hävdar den tyske sociologen och nationalekonomen Adolph Löwe att trädgårdens och trädgårdsarbetets betydelse för britterna var ett skäl till att fascismen inte kunde slå rot i Storbritannien. Religionen, med dess orientering mot en tillvaro som höjer sig över den världens dagliga angelägenheter och bindningar, är en annan faktor. Det viktiga i Löwes poäng om trädgård och trädgårdsarbete och min hänvisning till religionen (åtminstone till de monoteistiska religionerna) är att de står för kvalitativt olika uttryck för människans bindning till nationalismens ideologi, som med orätt vill undertrycka dessa olika bindningar till följd av en allt uppslukande och därmed ideologiskhängivenhet för ett enda mål som tros ge frälsning: nationen.

Jag övergår nu till nationen. Jag vill påminna om att det är ett misstag att dra en skarp och fast skiljelinje mellan individ och nation. Återigen överlappar individens medvetande om sig själv och den gemensamma insikten om att alla, i sin egenskap av medlemmar av en nation, är relaterade till varandra eller skär varandras cirklar.

Alla mänskliga aktiviteter, däribland möten ansikte mot ansikte, inträffar mellan vad som har varit och vad som skulle kunna vara, mellan traditionen och avvikelser från traditionen. När vi träffar val och trevar oss vidare mot "vad som skulle kunna vara" får vi en ram för dessa val av föregående prestationer och misslyckanden, och det får också vårt minne av dessa prestationer och misslyckanden. Minnen är naturligtvis inte alltid korrekta. I sitt studium av nationaliteten gav den månglärd fransmannen Ernest Renan redan 1882 minnets selektiva anpassning en roll i uppkomsten av en kultur. I sin uppsats "Vad är en nation?" påpekade han: "Att glömma, jag skulle till och med säga ett historiskt misstag, är en väsentlig faktor i skapandet av en nation."

En selektiv acceptans av det förflutna, som en följd av nuets krav



Att glömma är också nödvändigt.

FOTO: ALAMY

"Frågorna som ligger framför oss lyder: Vad är en nation, vad är dess betydelse och vilka problem i livet löser den genom att dröja sig kvar?"

och för att uppfylla dem, är det pris som traditionen betalar för att ingå i nuets liv. Ett exempel på denna selektiva anpassning av det förflutna till nuet är införlivandet av den mytiska bilden av israeliternas uttåg ur Egypten, med dess omkväde "Låt mitt folk gå". I det antika Israels historia rättfärdigade detta minne sannolikt nationens kamp för självständighet från de assyriska och babyloniska rikena. Samma bibliska bild utnyttjades också av nederländare, engelsmän, italienare, tjecker och andra när de hänvisade till israeliternas uttåg i sin egen kamp för nationellt oberoende. Detta ser vi i målningarna som föreställer den mirakulösa vandringen genom Röda havet av den tyske 1500-talskonstnären Lucas Cranach, den flamländske målaren Marten Pepijn och fransmännen Nicolas Pousin och Charles Le Brun som alla arbetade på 1600-talet och den amerikanskfödde Benjamin West och irländaren Francis

Danby, båda verksamma kring sekelskiftet 1800.

Många andra händelser av nationell vikt i det antika Israels historia fick också nytt liv i den europeiska kulturen. Det judiska motståndet mot den babyloniska fångenskapen, sådan det uttrycks i körens klagosång "Va, pensiero, sull'ali dorate" i Verdis opera *Nebukadnessar* från 1841, förmedlade sannolikt italienarnas längtan efter suveränitet och självständighet från (på den tiden) Österrike. Kriget för nationellt oberoende som mackabéerna anförde mot det seleukidiska riket, så som det framställs i Händels oratorium *Judas Maccabaeus* från 1746, hyllade minnet av segern för Englands mackabeiska armé under befäl av hertigen av Cumberland mot skotarnas jakobitiska uppror i slaget vid Culloden. Hur paradoxalt det än är rent historiskt betraktade sig var och en av dessa tidigmoderna europeiska nationer som "det nya Israel".

Enligt vissa forskare ska man tolka ett sådant selektivt inlemmande av traditionen till stöd för upprättandet av en territoriellt utbredd men ändå avgränsad nation som att man "uppfann" traditionen med nationen som ett "tänkt samhälle". Om vi emellertid nöjer oss med att enbart iakttä den selektiva anpassningen av traditionen, förlorar vi ur sikte något som är viktigt för att vi ska förstå begreppet nationa-

NATION STAT IMPERIUM

litet. Det som införlivas selektivt från det förflutna och som därigenom modifieras hålls vid liv i och blir en del av nuet just därför att man erkänner att det är viktigt. Den stora frågan lyder: Vad är denna betydelse?

Vad vi minns styrs inte av nycker. Vi måste dra en linje mellan "fantasins verk" och det godtyckliga "imaginärt". Att den territoriellt omfattande men ändå avgränsade nationens existens och fortsatta tillvaro i tiden är beroende både av att vi med fantasins hjälp inlemmar det förflutna i nuet och av att vi i fantasin utvidgar vad vi tänker på som vårt "eget" till att omsluta ett nationellt territorium och dess folk. På så sätt blir hela territoriet vårt eget hem, dess förflutna blir vårt förflutna och det förflutna och det nuvarande territoriets människor blir vårt eget folk. Denna geografiska utvidgning till ett relativt omfattande men avgränsat territoriellt hemland skiljer kategorin "nation" från "klan", "stam" eller "stadsstat". Nationen är dock inget fantasifoster. De bindningar till vad vi ser som vårt hemland, eller idén om fritt självstyre i motsats till imperiets tyranni, är visserligen beroende av fantasin men varken godtyckliga eller orealistiska. Föreställningen om hemmet, och idén om frihet att sköta sina egna angelägenheter i samförstånd med dem som delar föreställningen, är viktiga för individen.

Trots att föreställningarna om hemlandet och självstyrets "själv" berör fantasihandlingar som är nödvändiga för en nations existens och viktiga för individen, ifrågasätts dessa handlingar ofta. Motsättningar uppstår om hur vi ser på det förflutna, och de påverkar vår syn på nuet. Motsättningarna tar sig dessutom ofta uttryck i politiska åsiktskillnader. Ändå förmedlar hemmet och självstyrets nationella "själv" betydelse för individen eftersom de ses som livsuppehållande och livsordnande. Vi är intresserade av nationalitet på grund av intensiteten och övertygelsen i de bindningar som individen har till föreställningen om nationen.

Om det ligger något i dessa iakttagelser öppnas ett djupare antropologiskt perspektiv framför oss. Vilka livsproblem ger sig nationaliteten i kast med? Som det så riktigt står i presentationen av 2017 års Engelsbergseminarium: "Det latinska substantivet *natio*, av verbet *nasci*, "att födas ur", är roten till vårt moderna begrepp "nation". Det antyder att vår födelseort är avgörande för vår känsla av tillhörighet och identitet. Vi är alla födda *någonstans*." Ursprunget till ordet "nation" – att vara född ur – är en antydning om att nationen är en form av social relation för spridning och överföring av liv, där insikten om var man är född förblir avgörande för känslan av tillhörighet, självförståelse och relation till andra som är födda på samma plats och ser sig själva i ljuset av detta. Nationen är alltså ett slags släktskap, om än territoriellt. Nationens "vi" och dess avgränsade territoriums "någonstans" pekar på att territoriet uppfattas som att det tillhör detta "vi", som i sin tur tillhör territoriet.

Nationen är också en form för livets ordning sådan det träder fram i sedvänjor, traditioner och lagar. Slutligen är nation en struktur för livets frihet, det vill säga att självstyre brukar behöva en stat, så att nationen inte enbart existerar som ett kulturellt samhälle utan också genom maktutövning kan agera fritt i världen och bestämma över sina egna angelägenheter. Relationen mellan dessa tre former varierar från en nation till en annan, från en civilisation till en annan och genom tiden.

De tre formerna blir till en enhet, en nationell kultur. Men enande är inte liktydigt med uniformitet. Spänningar härskar mellan beståndsdelarna vilket framgår av motsättningar inom en nation rörande språkpolitik, regionalt självstyre, religion och kriterier för medborgarskap. Det sistnämnda har på senare tid fått stor uppmärksamhet i oenigheten om invandring – om vilka som är nationens "vi". I dessa meningsskiljaktigheter ser vi spänningar mellan synen på nationen som en form av släktskap, som en bärare och produkt av lagen och, där det finns en nationalstat, av friheten att agera i världen. Det är alltså legitimt att tala om en nationell kultur, men att göra det innebär inte att en sådan kultur är homogen eller stabil. Den sociala relation som ligger i nationens "vi" är inte fixerad i tiden, som vore den huggen i sten. Den består av levande människor som hela tiden utvärderar, experimenterar och anpassar sig till nya situationer och krav. Detta betyder att en nation självfallet har sin egen historia som präglar hur den uppfattas av sina medlemmar, men kontinuiteten över tid slår fast att historien endast kan vara relativ. Nationen befinner sig nämligen också i ständig förändring.

Ingen av de föregående kommentarerna ska tolkas som att individens inre är begränsat av nationens horisont. Så är det inte, något vi har lärt oss av världens universella orientering, de monoteistiska religionerna, det internationella sökandet efter vetenskaplig san-

ning och frihandels ekonomiska relation. Det finns spänningar mellan dessa universella orienteringar och nationalitetstänkandet.

*"När försvarsivern
blir fanatisk och delar
mänskligheten i två
stridande läger – ljusets
krafter mot mörkrets – får vi
en nationalistisk ideologi."*

Argumentet för imperium är mänsklighetens strävan efter universalitet, där lagstiftningen är enhetlig i ett vidsträckt territorium. Det leder till fred inom imperiet, som till exempel det romerska imperiets *Pax romana* under Caracalla (212 e Kr).

Då och då har det funnits imperier som när de väl fått stadigt fäste har odlat tolerans, till exempel Kyros Persien. Judarna hade mycket gott att säga om Kyros och talade om honom som ingen mindre än Messias (Jes. 45:1). Men även när ett sådant imperium existerar betraktas de som står utanför det med misstänksamhet och inte sällan värre än så. Dessutom har vi alltför många exempel på brutala världens imperialism, som det assyriska, där universella maktsträvanden hänsynslöst trampade ner lokala traditioner. Påtvingade befolkningsflyttningar tog faktiskt inte sin början i det nazistiska Tysklands och Sovjetunionens imperier utan i det assyriska på 700-talet f Kr. Den österrikiskfödde amerikanske nationalekonomen Joseph Schumpeters definition av imperialism som "en stats benägenhet att utan syfte och mål bedriva obegränsad tvångsexpansion" gäller än idag. Vad som än kan te sig tilldragande hos ett imperiums universalitet utvecklas det framförallt på bekostnad av den frihet att utöva självstyre som nationen förmedlar.

Vi vet, eller hävdar i varje fall med rätta, att vi alla är jämlika som människor. Ändå vet vi att vi som medlemmar av avgränsade nationer inte är varandra lika. Det viktigaste problem som nationernas fortsatta existens ger upphov till kan vara huruvida vi är i stånd att hålla dessa två, sinsemellan stridiga inriktningar i huvudet på samma gång.

Steven Grosby är professor i religion vid Clemsonuniversitetet i South Carolina.
Översättning: Margareta Eklöf.



Det franska särfallet

Frankrike ville bilda en nationalstat med enhetlig kultur och en strävan efter det universella. Därmed skiljer man ut sig i allt som berättas om stat, nation och imperium.

Av Jeremy Jennings

Min utgångspunkt är det välbekanta påståendet att nationen, åtminstone i Västeuropa, uppkom före nationalismen och känslan av nationell tillhörighet. Processen var oplanerad men kan ändå inte betecknas som en tillfällighet. Det har ofta varit Frankrike som stått i centrum för detta narrativ. Ungefär från 1400-talet och framåt arbetade den franska staten aktivt på en elitstyrd uppbyggnad av nationen och inriktade sina ansträngningar på centralisering av makten och etablering av homogena byråkratiska procedurer. Jakobinska republikaner likaväl som bonapartisterna gick vidare med processen efter 1789.

Fallet Frankrike är dock långt mer komplicerat än man brukar erkänna. För det första skapades ingen stark nationell identitet av den franska statens sätt att bygga upp sitt territorium genom seklen. Även om fransmännen allt starkare utvecklade känslan av att tillhöra ett enda *patrie* förblev det för- och särskilt det efterrevolutionära Frankrikes karaktär präglad av en överraskande kulturell, språklig och regional mångfald. Med Graham Robbs formulering var Frankrike ”en väldig kontinent som ännu återstod att kolonisera”. Långt in på 1800-talet talade en betydande andel av landets medborgare inte franska, för att ta ett exempel. För det andra var Frankrike från 1800-talet och framåt en nationalstat som i allt högre grad – och högst ovanligt för Europa – fick karaktär av invandrarsamhälle, ett land dit i synnerhet ryssar, polacker och italienare invandrade i väldiga skaror, på senare tid nordafrikaner. Som Michael Walzer framhåller har Frankrike ändå inte sett sig självt som ett pluralistiskt samhälle.

Som en reaktion på dessa atypiska omständigheter växte ”franskheten” fram, det speciella i att tillhöra det franska folket och vara fransk medborgare. Den allmänna uppfattningen är alltså att denna tanke inte färgades av begreppen ras och etnicitet i arbetet

på att bygga ett inkluderande politiskt samhälle. Man ville bilda en republikansk nationalstat med en enhetlig politisk kultur av ett alldeles eget slag. I franskheden låg en strävan efter det universella och en ambition att stå över det traditionella samhället, religiösa eller regionala identiteter eller determinismer. Med Dominique Schnappers ord ville fransmännen tillhöra ett ”medborgarsamfund”. Vi ska komma ihåg att franska inte bara var den internationella diplomatins språk utan också civilisationens och kulturens. Därtill kom att Frankrike efter 1789 var framtidskridandets och den mänskliga emancipationens förmedlare. Denna välkända bild åtföljdes i regel av en jämförelse med den snäva och rasbundna syn på medborgarskap och nationalitet som sades känneteckna Tyskland.

Med fallet Frankrikes komplikationer i minnet måste vi också tränga igenom den franska republikanska historiografins mytbildning. Som Patrick Weil påpekar i sin utmärkta studie *How to Be French* har inget annat demokratiskt land skrivit om sina nationalitetslagar lika ofta som Frankrike, och ingenstans har ämnet nationalitet varit föremål för samma kontinuerliga politiska och juridiska konfrontationer. Det var först i och med att nationaliteten inlemmades i Napoleons civillagstiftning, Code Civil från 1803, som man fick en klar precisering av vad det innebar att vara fransk medborgare. För att räknas som en sådan måste man ha en fransman till far. Principen *jus sanguinis* härskade, men efter hand som Frankrikes invandrabefolkning växte blev den allt svårare att upprätthålla. 1889 års nationalitetslag fastslog därför att det räckte att vara född på franskt territorium – *jus soli* – för att få fransk nationalitet. Här kom många synpunkter in. En var att man ville behandla utlänningar som vistades i Frankrike rättvist och ge dem samma rättigheter som franskfödda invånare. En annan lika viktig synpunkt uppstod ur det nationella säkerhetsintresset: medan hotet om ännu ett krig med Tyskland blev allt starkare behövde Frankrike alla värnpliktiga »

soldater det kunde få. Efter första världskrigets blodsspillan blev nationalitetslagen ett demografipolitiskt instrument: nu öppnades franskt medborgarskap för en mängd invandrare genom naturalisering eller äktenskap. Vichyregimens tillkomst – där lagstiftningen tillät staten att beröva franska medborgare deras nationalitet – ledde till ännu ett (trist) kapitel i denna historia.

Den tredje republiken (1870–1940) hade redan upprätthållit barriärerna mellan fransk nationalitet och imperiets många undersåtar. När 1889 års lag tillämpades till exempel i Algeriet (då betraktat som en del av Frankrike) gällde den utlänningar endast i bemärkelsen européer. Muslimer ansågs oförmögna att assimilera sig, det vill säga ur stånd att ta till sig det franska nationella och politiska samhällets värderingar, och var därför uteslutna. Av dessa värderingar sattes *laïcité*, ungefär sekularism, högst. Betydelsen av detta ligger i att den franska staten från 1789 och framåt hade fört en väldig process för att assimilera just de människor den ansåg kunna assimilera sig: invånarna i Bretagne, Auvergne, Savojen, Normandie och andra provinser, som utgjorde den mångskiftande regionala blandning av vad fransmännen kallar Hexagonen eller det metropolitiska Frankrike. I sin klassiska studie betecknar Eugen Weber denna process som förvandlingen av *bönder till fransmän*.

Detta åstadkom man delvis genom att bygga vägar och järnvägar och i största allmänhet förbättra kommunikationerna (även pressen) efter 1879. Urbaniseringen hade också stor inverkan. Värnplikten, som 1913 förlängdes till tre år, spelade också en viktig roll. Armén var fäderneslandets skola. Men i hjärtat av detta nationsbyggande låg det republikanska skolsystemet och den republikanske läraren (den republikanska legendens *hussards noirs*). Det var den avgiftsfria och obligatoriska skolan – främst byskolan – som skulle bli integrationens främsta skådeplats, där ett nationellt etos skulle ingjutas och en gemensam offentlig identitet smidas. Enorma ansträngningar gjordes också för att republikanisera det offentliga rummet med hjälp av gatunamn, offentliga monument, symboler (inte minst trikoloren), och att republikanisera det nationella minnet genom att omsorgsfullt utvalda händelser av historisk betydelse

högtidlighölls och en ny nationell historia skrevs. Det finns mycket att lära av bilderna som pryddes så all dagliga ting som frimärken. Man tog också de första stegen mot skapandet av en välfärdsstat.

Här är historien mer komplicerad än den ibland har framställts. För det första var separationen mellan kyrka och stat inte så skarp i konturerna som den republikanska ideologin vill få oss att tro. Och kyrkan hade naturligtvis sin egen nationella historia att berätta och sina egna monument att bygga (till exempel Sacré-Cœur i Paris som påbörjades på 1870-talet). För det andra var den republikanska staten långtifrån ovillig att ikläda sig den förrevolutionära monarkins attiraljer. Presidenterna öppnade blomsterutställningar men inte nog med det; ingen turné ute i landet var komplett utan allmosor till de fattiga och vanliga ord till de sjuka. Och för det tredje agerade republiken i sitt nyskapade imperium på ett helt annat och inkluderande sätt. Dessutom stod den inför en växande arbetarklassrörelse som åtminstone i teorin hävdade en antipatriotisk ideologi. Då nationen slöt upp kring krigsförklaringen 1914 och tog på sig uppoffringarna som var förenade med den, blev det dock uppenbart att republiken åtnjöt ett överväldigande stöd från allmänheten och gav flerfaldiga bevis på sin enastående förmåga till integration. Det är först på senare tid som denna integrationistiska modell har råkat i svårigheter.

Frankrike skiljer ut sig i allt som berättas om stat, nation och imperium på 1800-talet och i början av 1900-talet. Visserligen associeras 1800-talet med nationalstatens uppkomst, men imperiet var och förblev den dominerande politiska formen. Ännu så sent som år 1900 var det (trots det spanska imperiets öde) inte orimligt att tro att framtiden skulle likna en värld av imperier. Förenta staternas expansion till Stilla havet i kombination med dess hastiga tillväxt i ekonomi och befolkning såg ut som ett bevis. "Den geopolitiska basen för imperialismens tidsålder var övertygelsen att territorium och resurser i kontinental skala var outhärliga för alla verkliga stormakter", skriver Dominic Lieven. Alla dessa imperier var dock hotade – vilket illustrerades av den brittiska konflikten över Irland – av nationernas vår. Frågor om ras och etnicitet (och religion) kunde inte nonchaleras, och för att återigen hänvisa till Lieven var det långt svårare att förvandla kroater, rumäner och serber till österrikkare/ungarer än att förvandla "bönder till fransmän".

Itakt med att de mångspråkiga och multikonfessionella imperiernas överlevnadschanser såg ut att minska blev den stora uppgiften att förvandla imperierna till sammanhållna och fungerande politiska nationer. Vi får en glimt av problemens omfattning om vi betänker att tsaren år 1500 härskade över en homogen rysk befolkning. Fyrahundra år senare hade kejsardömet expansion lett till att endast 44 procent av det ryska imperiets undersåtar var ryssar. Med Rysslands geografi, klimat och en befolkning som huvudsakligen levde på landet – målade skildrat i Astolphe de Custines *La Russie en 1839* – blev företaget ännu större och svårare. Om vi inriktar oss enbart på Ryssland, Tyskland och Österrike-Ungern ser vi emellertid att det fanns talrika likheter mellan dessa imperiers strategier och dem som den franska staten tillämpade för att skapa sin egen republikanska befolkning.

Här kan vi stanna upp ett ögonblick och se närmare på hur ett >>

*"Vi ska komma ihåg
att franska inte bara
var den internationella
diplomatins språk utan
också civilisationens och
kulturens."*



Medborgarstaten.

FOTO: ALAMY

NATION STAT IMPERIUM



Propagandaaffisch från första världskriget: fransmännen slöt upp kring republiken.

FOTO: ALAMY



Sekularisering framförallt.

imperium lyckades väl med att skapa en känsla av identitet och tillhörighet före den moderna nationalismens och den moderna nationalstatens födelse. Som Peter Wilson skriver var Heliga romerska riket ”aldrig en enad stat med en homogen befolkning utan tvärtom ett lapptäcke av områden och folk under en ojämn och växlande jurisdiktion”. Rikets invånare hade icke desto mindre en förnimmelse av gemensam identitet, om än minimal. Latin var det universella språket som överglänste folkspråken. Den romersk-katolska kyrkan försåg imperiet med ett gemensamt trossystem och ett gemensamt språk när politiska frågor skulle lösas. Invånarna, och i synnerhet de politiska eliterna, färdades över hela väldet, ibland för att debattera, ibland för att bekämpa en gemensam fiende. Såväl institutioner och klosterordnar som kyrkan själv bredde ut sig över gränserna.

Redan så tidigt som på 800-talet försökte man ändå, om än utan större bemödanden, att skilja mellan stammar och folk. Språket uppfattades som ett viktigt särskiljande kännetecken, liksom gemensam härkomst och (vanligen krigiskt) ursprung. Frankerna ville understryka sin särställning med hjälp av sina lagar, men detta ”bekräftade bara

den bestående känslan av att imperiet var bebott av en mängd olika folkslag, inte [frankernas ställning] som ett exklusivt, överlägset folk som stod vid sidan av och ovanför dem de härskade över”, framhåller Wilson. Till skillnad från sina monarkiska motsvarigheter använde Heliga romerska riket inte

språk, kultur eller (längre fram) religion för att dela upp befolkningen i lojala undersåtar och suspekta utlänningar.

Av detta drar Wilson slutsatsen att det inte låg något ofrånkomligt i att ”bygga många klart åtskilda ’nationella’ identiteter kring begrepp som språk, kultur och etnicitet”. Men med tiden och av många olika orsaker – Wilson nämner till exempel kartografins utveckling från 1400-talet och framåt – kom riket att alltmer uppfattas som ett

hinder för sådana rörelser för nationellt enande som trädde fram i Europa efter 1815. Det bidrog också kraftigt till svårigheten att definiera den tyska nationen. Heliga romerska riket upphörde att existera i och med att Frans I av Österrike 1806 abdikerade som tysk-romersk kejsare. Den allmänna uppfattningen är att ingen sörjde det, men den är felaktig.

Det avgörande i detta skede var att Napoleon Bonaparte inte lyckades förverkliga sina egna imperialistiska ambitioner. Där stod Europa med den besvärliga uppgiften att dra om sina nations- och

”Där stod Europa med den besvärliga uppgiften att dra om sina nations- och imperiegränser, en process som dömde det till krig i 130 år framåt, med korta avbrott.”

NATION STAT IMPERIUM

imperiegränser, en process som dömde det till krig i 130 år framåt, med korta avbrott. Samtliga stater – till och med det lilla Belgien – anammade vad de såg som de finansiella, militära och politiska imperativen att skapa vålden utanför Europa, men de måste också bygga ett system av strukturer som garanterade att moderländerna överlevde. Detta kom oundvikligen till uttryck i en modernisering av administrativa och politiska institutioner, och samtidigt gick man in för att skapa en lojalitet bland sina undersåtar och medborgare som skulle ta överhanden över språklig och religiös splittning (bådaddera blev allt viktigare för att den nationella identiteten skulle fastställas).

I Ryssland tryggades detta delvis av dynastin Romanovs hårdhänta styre – som det ständigt olycksförföljda Polen många gånger fick känna på – men livegenskapen avskaffades och genuina insatser gjordes för att landets utfattiga massor skulle få skolor och välfärd. De administrativa strukturerna var fortfarande otillräckliga men moderniserades, och kommunikationerna över Rysslands ändlösa öde vidder förbättrades (framförallt genom att den transsibiriska järnvägen anlades). Den ekonomiska tillväxten stimulerades, inte utan betydande framgångar under åren efter 1880. Samtidigt gjorde man gigantiska ansträngningar att rusificera befolkningen, särskilt efter mordet 1881 på Alexander II. Liksom i Frankrike kom utbildningen att spela en allt överskuggande roll, särskilt i Ukraina där så gott som alla publikationer på ukrainska förbjöds. Till detta kom det heliga Rysslands mystiska aura som den ortodoxa trons försvarare, en unik kultur som benhårt höll fast vid sina slavofila traditioner och värderingar. Trots allt stöd som denna autokratiska vision fick från den ortodoxa kyrkan misslyckades den ändå (till skillnad från sin franska motsvarighet) med att övertyga den alltmer förvästligade eliten.

Det österrikiska kejsardömet stod inför lika stora utmaningar, även om det som sin ryska motsvarighet och andra rivaler var väl medvetet om värdet av symboler, flaggor, militära ordnar och annan kejsarlig ståt för att uppamma lojalitet mot regimen. Den kompakta konservatismen (och förtrycket) under Metternichs år bidrog inte till att skapa lojalitet bland undersåtarna, men längre fram kombinerade man centralisering av förvaltningen med utbildningsreformer (och utbredd undervisning i tyska). Feodalismen avskaffades och något som liknade ett liberalt imperium kom på plats. Obligatorisk folkskola infördes liksom värnplikt 1868. Liksom i Frankrike lagstodades obligatorisk olycks- och sjukförsäkring. Staten finansierade också omfattande investeringar i järnvägs- och postsystemen. År 1875 uppfördes imperiets första universitet på femtio år. Storslagna offentliga byggnader – av vilka många var teatrar och konsertsalar – sköt upp överallt. Intressant nog gjorde man sig stor möda med att lansera den habsburgska dynastin som en enande kraft, och inte för sista gången fördes en vacker prinsessa, den sextonåriga Elisabeth av Bayern, in i en kunglig familj för att ge den lite extra glans. Allmän rösträtt kom 1907. Liksom i Ryssland hävdade imperiets ideologer att dess beståndsdelars sociala, politiska och kulturella intressen gynnades bäst inom den kejsarliga fällan. Det förmodades också gälla Bosnien-Herzegovina, Österrike-Ungerns enda koloni efter 1878 där den österrikiske kejsaren, i likhet med den ryske tsaren och den franske presidenten, visade sig endast alltför villig att ta på sig sitt

rikes nya civiliserande uppdrag i Europa. Inget av detta bidrog till att mildra de kulturkrig som med tiden skulle föra Österrike-Ungern till upplösningens brant.

I och med att den kejsarliga författningen utropades 1871 blev kungen av Preussen tysk kejsare. Den nya författningen hade inte mycket att säga om kejsarens roll, och dessutom var ett av de mest slående inslagen i den nya ordningen att centralmakten var svag. Kanslern, Otto von Bismarck, tog itu med att korrigera detta och han (och hans efterträdare) gick tillväga på ett sätt som hans franska republikanska fiender skulle ha känt igen. Mest påfallande var att han etablerade Preussens politiska övermakt, men han förklarade också krig mot den katolska kyrkan – minst lika viktigt – med hänvisning till att den utgjorde ett stort inrikespolitiskt hinder mot den nationella konsolideringen. Förtyskning blev ordningen för dagen och redan 1872 förbjöds allt bruk av andra språk än tyska i skolorna. Det gällde såväl i Preussens polska och litauiska provinser som i Elsass, som kan sägas vara Tysklands första koloni, där tyska blev det enda officiella språket och förvaltningen bemannades av importerade preussiska byråkrater. Koloniseringsprogram påbörjades i de östra provinserna.

Det allra viktigaste var att Bismarck på 1880-talet införde en mycket bred sociallagstiftning som skulle cementera de tyska arbetarnas lojalitet mot monarkin under dynastin Hohenzollern. Liksom sina österrikiska och franska motsvarigheter spelade kejsar Vilhelm II också sin roll. Han lade stor vikt vid sitt yttre och reste omkring i imperiet, öppnade sjukhus, döpte fartyg, besökte fabriker och tog emot trupper. Som Christopher Clarke skriver var syftet att "karismatisera" monarkin, befästa kejsardömet som den yttersta garanten för imperiets sammanhållning och slå fast att "Gud har stadfäst honom i detta höga ämbete för att han ska verkställa Guds plan för den tyska nationen".

I realiteten föll det givetvis på den tyska armén och flottan att genomföra denna plan, med katastrofala resultat, men båda institutionerna spelade en nyckelroll i uppbyggnaden av nationalstoltheten och tillhörigheten under åren före 1914. Den franska republiken hedrade sina hjältar i Panthéon i Paris, det tyska riket gjorde samma sak i Berlins Segerallé.

Vilka slutsatser ska vi nu dra? Två faller i ögonen. Som vi har sett, om än i korta drag, fanns klara likheter i de strategier för imperie- och nationsbyggnad som de ryska, österrikiska och tyska kejsardömena och det republikanska Frankrike följde. I fallet Frankrike finns det rikliga bevis för att republiken förmådde skapa och utnyttja nationalkänslan till att stärka det folkliga stödet för regimen, men Rysslands, Österrike-Ungerns och Tysklands strategier var mindre framgångsrika. De svårigheter som dessa tre regimer ställdes inför var naturligtvis långt större än dem som Frankrike tvingades hantera. Orsaken till att de tre imperierna slogs sönder var dessutom inte att de misslyckades med att skapa en enad politisk kultur och känsla av tillhörighet. Orsaken var kriget och deras nederlag.

Jeremy Jennings är professor i politisk teori vid King's College i London.
Översättning: Margareta Eklöf.

Att dö för sin jord

Territorium och dess försvar är krigets ursprung. Men det drivs fram och får bränsle av kultur och civilisation.

Av Christopher Coker

Ar 1917 fick poeten Edward Thomas frågan varför han vid 37 års ålder hade anmält sig som frivillig i första världskriget. Han ställde sig på knä, fyllde handen med engelsk jord och svarade: "Bokstavligt talat för detta." Försvar av territorium är den äldsta krigsorsaken, men på 1900-talet hade territoriet blivit till en idé. I sin bok *Where Poppies Blow* (2016) ställer John Lewis-Stempel kärleken till det engelska landskapet mot den tyska besattheten av mörka dystra skogar. Blod och jord (*Blut und Boden*) var ett förhärskande tema i den tyska nationalismen i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Vad påminner denna karikatyr av tyskarna om? Kanske om *Sagan om ringen* och orkerna. Och Tolkien, som stred i första världskriget och traumatiserades av upplevelsen, frammanar ju i sin episka berättelse de fridfulla landskapen, de älskansvärda och mycket engelska hobbitarnas land, motsatsen till de alltigenom osympatiska orkernas marker som är föröddas av industri.

Den nederländske etologen Nikolaas Tinberger som tilldelades 1973 års Nobelpris i fysiologi eller medicin konstruerade ett system för hur vi ska tolka djurs beteende och uppmanade oss att ställa fyra frågor som jag anser ha stor bäring på krig:

Vad är krigets ursprung – hur uppkom det?

Vilka mekanismer låter det grassera?

Vad är dess ontogeni – hur har det utvecklats genom tiderna?

Vad är dess funktion – dess betydelse för anpassningsförmågan (beteendets roll för att underlätta reproduktiv framgång)?

Dessa frågor borde alla krigsfenomenologer ställa och alla omsluts de av Edward Thomas svar. Jord är högst sannolikt det främsta skälet till att vi är en aggressiv art (vi som nästan alla andra). Det territoriella imperativet är livets dynamik. Så har vi fantasins mekanism. Thomas hyllade en nationell myt som delvis uppstod ur 1800-talets romantik. Liksom många andra i sin generation gick han ut som frivillig – som den traumatiserade krigsveteranen i Virginia Woolfs

roman *Mrs Dalloway* – "för att rädda ett England som helt och hållet bestod av Shakespeares skådespel". Vad ursprungshistorien beträffar var de länder som gick i krig 1914 nationalstater, eller nationalstater i vardande. England var den allra första. Och vad funktionerna angår gödde kriget sig självt – Thomas var fången i sitt eget narrativ, som inte är detsamma som att narrativet gav upphov till första världskriget. Men att det förlängde kriget är ovedersägligt.

Medan Thomas Hobbes målade vad Steven Pinker och andra anser vara en sann bild av vårt avlägsna förflutna – naturtillståndet – konstruerade en samtida till honom, lantprästen John Frere, en hypotes om att vi hade sysslat med krig från allra första början.

Han hänvisade till gamla flintyxor som stöd. Det finns verkligen material som tyder på att vi inte är den enda hominidarten som uppfann kriget: de allra första redskap som användes för 2,6 miljoner år sedan

kan mycket väl ha varit vapen. Ett exempel är finkornig vulkanisk sten, mödosamt slipad till vassa former som kunde skära inte bara i andra djurs kött och ben utan också i våra egna artfränders. Läs vad Timothy Taylor, professor i mänskighetens förhistoria vid Wiens universitet, skriver. Poängen är att territorium och dess försvar med stor sannolikhet är krigets ursprung: det var nödvändigt att försvara knappa resurser och trygga livsmedelsförsörjningen. Men territoriellt beteende, som framgår i sociobiologen Edward O Wilsons *On Human Nature*, uppstår hos alla djurarter endast när en ekonomisk resurs är *ekonomiskt försvarbar*, det vill säga när den energi man sparar genom att försvara territoriet överstiger den energi som förbrukas i risken för skada och död under försvaret av det.

Historikerna har alltså delade meningar om huruvida kriget – så som vi förstår ordet idag – härrör först från jordbrukets uppkomst, då vi fick mycket mer att försvara, eller från hövdingdömenas första tid. Hövdingdömen var jordbrukssamhällen som var mycket större och mer sofistikerade än det genomsnittliga jägarsamlarsamhället, och arkeologerna har påträffat dem i synnerhet »

NATION STAT IMPERIUM



Ernest Hemingway. Men överlevde han verkligen?

i grannskapet till gamla kulturer. De kan betraktas som en mellanform av social organisation på vägen till statens födelse. Här finns dock ännu en faktor med i spelet. Montesquieus kända hypotes om kriget går ut på att det uppstod, inte ur vanlig aggression eller tillfälliga härjningar utan när den svage försvararen kom på idén att göra organiserat motstånd. Men om man kan organisera försvar av sitt eget territorium kan man också organisera ett anfall på någon annans. "Hur organiserar vi försvarsdepartementet för människojakt?" frågade Donald Rumsfeld i början av kriget mot terrorn, och somliga betraktar krigföring med drönare som människojakt i stor skala. Den verksamheten har nu en egen teknokratjargong, delvis hämtad från analyser av sociala nätverk och nexustopografi, en pseudovetenskap som låter oss kartlägga sociala former eller miljöer där individer binds samman, och därmed definierar de viktiga knutpunkterna i ett nätverk (i det här fallet terrorister). Aristoteles var först på plan. I *Politiken* säger han att människan har fem sätt att leva på sitt arbete och bland dem tar han med kriget: jakten på människor och samtidigt på deras ägodelar. Grekerna var inte blöddiga när de skulle beskriva verkligheten.

Så var det med krigets ursprung, men hur är det med dess mekanismer, det som ger det bränsle? Litteraturen är en mekanism. I sin roman *Anthill. A Novel* skriver Edward O Wilson om världens båda dominerande arter: "Jag sjunger om myror och män." Han har naturligtvis i tankarna inledningen till Vergilius episka dikt *Aeneiden*: "Jag sjunger om vapen och män." Men myror har väl ingenting att bidra med till episk dikt? Och även om man är sociobiolog är det väl en avgörande skillnad att vi har poesi och inte de? Sedan Darwin har vi frågat oss om kriget är genetiskt eller kulturellt betingat: Ligger det i våra gener eller i vårt kulturella dna? Kulturen ser ut att vara nyckeln: vi har den, myrorna har den inte. Något vi och de ska vara tacksamma för. Vi må vara en högst social art men vi kan sannerligen vara allt annat än sociala, särskilt när den stam vi identifierar oss med verkar vara hotad. Myrorna kan mycket väl överleva oss just för att de inte har förmånen att vara civiliserade. Utan civilisation kan man till exempel inte bygga en atombomb. Om vi tillintetgör oss själva i ett kärnvapenkrig kommer myrorna med stor säkerhet att överleva in i den postantropocena tidsåldern. Men vi kan vara lugna för att arkeologmyrorna inte kommer att ägna någon längre tid åt att leta igenom bråten efter våra sedan länge hopträngda städer ens när vi själva har försvunnit.

Åter till Vergilius. Litteraturen har en speciellt anpassningsbar funktion: den förser oss med förebilder och inspirerande berättelser om hjältemod som talar om för oss att det finns ett liv att leva i ett högre emotionellt register som vi ofta finner i fredstid. Om man så vill förkroppsligar kriget en löst hopfogad samling algoritmer eller program (i ordets datatekniska betydelse) för kollektivt handlande. Tanken att det är ärofyllt att dö för sitt land har funnits i århundraden. I det avseendet är krig smittsamt, säger Barbara Ehrenreich i boken *Blood Rites*. Man kan inte alltid lita på att kulturen ska stå på vår sida. "I den mån den tillåter människan att fly undan biologins imperativ kan den göra det enbart för att fånga vad som ofta är dess egna grymmare imperativ." Det Vergilius lyckades göra var att förvandla ett territoriellt imperativ till patriotism. *Aeneiden* visar verkligen upp patriotismen sådan den var innan den urartade till nationalism. Patriotismen i dikten blir till *pietas*. En innebörd av ordet är "fromhet". En annan är "pietet", att man vårdar sig om familjen. En tredje är "lojalitet" – mot vännerna, mot släkten, mot "brödraskapet" – denna andra familj som soldater sätter högt och som de så ofta saknar när de återvänder från slaget. Litteratur och konst är två



av de mekanismer som inspirerar oss att förvandla döden till offer.

"*Pietas*" är härlett av "pius", from, helig. Om vi går längre än till dess etymologi finner vi den hebreiska traditionen som säger att lidande kan vara en botgöring. Staten blir en helig sammanslutning och försvaret av den en religiös plikt. Det är genom att acceptera att de måste uppoffra sig som många lever ett fromt liv och finner mening i sin i övrigt meningslösa tillvaro. Roger Scruton uttrycker det väl i "Desecrating Wagner" i tidskriften *Prospect*: "Genom att se saker och ting på det sättet förstår vi att vi inte är dödsdömda av vår dödlighet utan helgade av den."

NATION STAT IMPERIUM



Engelska soldater vid västfronten: stoiska och därför heroiska.

FOTO: TT

Och så till min tredje fråga, krigets ontogeni, dess utveckling över tiden. Försvaret av ett territorium är i regel försvar av staten. Stater har funnits de senaste 5 000 åren och har många former. Edward O Wilson lägger stor vikt vid begreppet. Likheter mellan förmoderna och moderna, agrikulturella och industriella stater är lika slående som de många variationerna. De blir bara mer sammansatta med tiden. En stat är ett exempel på vad sociologerna kallar en "tät" institution med kollektiva ritualer, heliga sägner, hjältar som räddar den från undergång, initiationsceremonier, flaggor och symboler,

till och med olika emotionella register och moraliska ekologier och givetvis språket som håller utomstående där de hör hemma – utanför. Vi ska betrakta nationalismen som ingenting annat än ett särskilt slående exempel på en kulturellt markerad utväxt på tribalismen.

Försvaret av ett territorium kan sträcka sig långt utanför traditionella gränser – se bara på de första korstågsfararnas enastående hängivenhet. Återerövringen av Heliga landet var försvaret av ett bredare kristet samhälle. Korstågens supranationella karaktär var ett av dess utmärkande drag. Engagemanget för de östkristna i territorierna ockuperade av muslimer var ett ledande motiv för att följa »



Orker. Födda ur Tolkiens krigstrauma.

FOTO:ALAMY

med. Det var givetvis en endimensionell världsbild – här fanns inget eko av Kristus maning att älska sin fiende, än mindre av Augustinus som ville inpränta budskapet att det var saligare att älska sin fiende än att älska sin vän. Kärleken till nästan innebar i stort sett kärlek till släktingarna. Korstågsfararna drevs av tanken på sin riskutsatta familj. Jonathan Riley-Smith hävdar i *The Crusades. A Short History* att korstågen i detta avseende kan betraktas som en blodsfejd mellan två rivaliserande släkter, och blodsfejder brukar vara geografiskt avgränsade.

Raskt vidare till första världskriget och Willa Cathers roman *One of Ours* som belönades med Pulitzerpriset. Det är en utomordentlig berättelse om en ung amerikan som anmäler sig som frivillig 1917 för att försvara Frankrike. Han är från Nebraska och möter vad en man från Montana, en högst reell amerikansk pilot som gick med i det franska flygvapnet och miste livet i Verdun (1916), kallade ”det sällsynta privilegiet att dö väl”. När romanen kom ut kritiserades den hårt av Hemingway som inte trodde att kvinnor kunde skriva om

kriget. Hemingway själv påstod sig vara den förste amerikan som sårades i Italien. I själva verket var han den andre, men till skillnad från den förste överlevde han sina skador. Eller gjorde han det? Hans liv var ett enda elände efter kriget: tre misslyckade äktenskap, två barn som aldrig fick ordning på sin tillvaro, ett självmordsförsök (utöver det som lyckades) och framförallt en karriär som han såg som ett fiasko. Men i Robert Jordans hjälten i hans roman *Klockan klämtar för dig*, skapade även han en man som kom till Europa, här för att strida vid de spanska demokraternas sida mot fascisterna. Och i Cathers roman försvarar den unge från Nebraska med glädje Frankrike, i hans ögon den moderna västerländska civilisationens vagga, mot barbarerna, hunnerna, orkerna. *One of Ours* är inte en antikrigsroman, långt därifrån. Den hyllar beredvilligheten hos en ung man att offra sig för en släkt, eller i det här fallet – för att citera Charles de Gaulle – en ”idé om Frankrike”, *la France profonde*.

Så till den fjärde och sista kategorin, krigets funktion, som är att betjäna kriget självt: det fångar oss i de berättelser som vi hör oss själva återge. En särskilt kraftfull historia som unga muslimer berättar för sig själva handlar om det ”eviga och bestående” kalifatet, virtuellt i fallet bin Ladin, fysiskt och högst reellt i fallet IS (vilket är orsaken till att västerländska politiker mycket noga aktar sig för att kalla denna organisation Islamiska staten). Det är möjligt att IS försvinner från kartan vid årets slut men idén blir kvar, och unga män kommer fortfarande att strida för den. IS våld är nämligen funktionellt: det fungerar, och det är därför som det är så skrämmande. Religionssociologen Rodney Stark har i *A Theory of Religion* påpekat att en religion har desto större värde för de trogna på grund av de uppoffringar som måste göras och som de anser värda att göra, ju mer krävande religionen är. Självmordsbombare liknar mal som dras till en ljuslåga. Deras handlingar gynnar religionen och gynnar gruppen. Som William James framhåller i sin bok *The Varieties of Religious Experience* är martyriet en av de ”religiösa lustar” som gör just denna variant så lockande. De gynnar gruppen på samma sätt som kärnbärande celler utvecklas till symbiotiska samhällen av bakterieceller. Och en liten kult blir ett globalt varumärke genom att hindra urval i grupperna så att det blir svårt för egoistiska element att växa fram på bekostnad av andra medlemmar av deras egna grupper. Konceptet kallas ”major transition” – förmågan att förvärva och socialt föra beteenden vidare på samma gång.

Evolutionsteorin ger en stark utgångspunkt för studiet av terrorism och krig likaväl som religion. Och alla religioner framlämnar platsens ande: förfädernas land, det förlovade landet, Jerusalem, staden på berget, det nya Eden, Kalifatet. Och Edward Thomas nationalism, av några historiker uppfattad som en politisk religion, var lika intensiv som en religiös upplevelse. Idag är det svårt att förmedla nationalkänslans intensitet. Vi är fjärran från den generation som stred vid Somme. Men vi finner något av dess väsen i den förnämsta brittiska romanen som framträdde ur första världskriget, Frederick Mannings *Her Privates We*, som berättar en helt annan historia än den som förmedlades av samma krigs poeter. Manning skrev om de brittiska soldaternas stoicism, inte deras heroism, men stoicismen var naturligtvis exakt det som var heroiskt i deras orubbliga trohet mot sitt land in i det sista. Med tidens militära talesätt ”hörsammade de kallelsen”. De gjorde det för det mesta utan klagan och satte en ära i att ”ge en kamrat ett handtag”, även om det minimerade deras chanser att komma tillbaka med livet i behåll.



Aeneas flykt från Troja av Federico Barocci.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Låt mig emellertid sluta i en annan stämning. Framtidens krigare kanske blir oengagerade, distanserade, bokstavligt och bildligt, både från territorium och från kriget självt. Vi läser ändå de stora ”dråpsagorna” (Tom Stoppards ord) som *Iliaden* där krigarna kommer nära sina offer. Men framtiden kan mycket väl tillhöra krigare som Vollmer (något förnamn har han inte), en figur avbildad av Don DeLillo i novellen ”Human Moments in World War 3”. Vollmer är medlem

av besättningen i en rymdkapsel i omloppsbana som tillbringar sin tid med att övervaka en värld där kärnvapen har blivit förbjudna, med påföljd att världen ligger i permanent krig. Piloterna åtnjuter all tänkbar komfort, videokassetter och skvalmusik i högtalare. De sitter i filttofflor vid sina avskjutningspaneler och zappar terrorister med laservapen.

Från utsiktspunkten i rymden gäller vår unge pilots patriotism inte något land utan jorden själv. Ibland försätts han i filosofisk stämning av jordens omloppsbana: han har ju en utsikt som få. Men han har kommit att se jorden på ett nytt sätt med tiden. Tidigare såg han den på samma sätt som Edward Thomas såg sitt eget land: i den romantiska fantasins kulörer. Han hade sett den som ”stormdriven, blänkande som havet, där den andades hett dis och färg”, men så småningom släpper han taget. Vi finner honom i slutet av berättelsen där han tittar ut genom fönstret och mumsar på mandelstänger medan godispapperen svävar bort i nollgravitationen. Han är så distanserad att han inte längre kan känna med planeten. Vad han tycker bäst om hos den eller, för att använda hans egna ord, vad han finner mest ”intressant” är ”färgerna och alltihop”. I den andan försvinner han ur sikte.

Christopher Coker är professor i internationella relationer vid London School of Economics.

Översättning: **Margareta Eklöf.**



Nordkoreas ledare Kim Jong Un och den kinesiske politbyråmedlemmen Liu Yunshan i Pyongyang vid firandet av sjuttioårsdagen av grundandet av Nordkoreas arbetarparti.

FOTO: REUTERS

Makten att begära

Relationen mellan stater kan aldrig vara demokratisk eller egalitär. Alla försök att göra uppror mot den hierarkiska världsordningen kommer att misslyckas.

Av Carlos Escudé

Det är inte svårt att konstruera en övertygande världspolitisk teori. Om vi vet vilka frågor vi ska ställa behöver vi bara studera utrikespolitiken i två perifera stater med motsatta beteenden för att världsordningens struktur ska framträda. Låt mig exemplifiera med en snabb blick på dagens Iran och Spanien.

Sedan den islamiska revolutionen förutsätter den iranska utrikespolitiken att världsordningen är en djungel utan regler, där det är fullt tillåtet för en stat att främja sina intressen med alla medel, till exempel krig genom ställföreträdare och terrorism. Enligt denna uppfattning är alla stater lika suveräna och det är oacceptabelt att somliga har rätt att äga kärnvapen, andra inte.

Spaniens uppträdande sedan USA 1953 anlagt militärbaser på spanskt territorium vilar däremot på den tysta överenskommelsen att den mellanstatliga ordningen har skrivna och oskrivna regler och att mäktiga stater, hur beklagligt det än må te sig, har en mycket viktigare roll än svagare i införandet av dess regler. Med tyst resignation godtar man att Madrid inte kan hoppas få utveckla vissa vapen som anses acceptabla för de mäktigaste staternas oligopol, representerat av de fem permanenta medlemmarna i FN:s säkerhetsråd som också har vetorätt där. Och man medger underförstått att USA visserligen ibland använder droppengar utomlands till att finansiera revolterande terroristorganisationer, som agerar som dess ställföreträdare, men det betyder inte att Spanien kan göra likadant.

Detta är raka motsatsen till Iran, som bidrar till finansieringen av Hamas och Hizbollah. Irans modell (densamma som Nordkoreas och samtliga "skurkstaters") medför enorma kostnader, som ofrånkomligen belastar medborgarna i dessa svaga och fattiga länder där man gör uppror mot hierarkin. Spaniens nuvarande modell är gemensam för alla "ansvarskännande" stater, bland dem det stora flertalet europeiska och latinamerikanska länder.

Den mellanstatliga strukturens protohierarkiska karaktär framträder tydligt i efterkrigstidens Europa. När andra världskrigets lidande och umbäranden väl var överståndna återgick de västeuropeiska staterna inte till sin tidigare maktpolitik utan avstod en del av sin militära makt till USA. Europa är alltjämt en delvis ockuperad kontinent. I Storbritannien har det amerikanska flygvapnet fem

baser till förfogande. Det amerikanska fästet i Italien, Camp Darby, är en av Europas största flygbaser. Och i Tyskland har amerikanerna fortfarande kvar ett tjugotal stora militära installationer.

Dessa fakta blottlägger gränserna för varje stats internationella manöverutrymme, även de mäktigastes. De ger en bild av vilka inrikespolitiska villkor som utövandet av suveränitet är underkastat. Europeiska stater har överlämnat suveränitet till USA; priset för att inte göra det skulle ha lett till högre kostnader för medborgarna, vilket hade ansträngt förmågan att utöva regeringsmakten. Sedan 1990-talet är Argentina och Brasilien av samma skäl anslutna till icke-spridningsavtalet (NPT) och kontrollsystemet för missilteknik. Dessa stater har inte velat betala det pris för "full suveränitet" som Iran accepterade under den islamiska revolutionen, Irak under Saddam Hussein och Nordkorea under dynastin Kim.

Vid en tillbakablick klargör dessa fakta också att en stats internationella manöverutrymme kan vara obegränsat endast under en fullt ut totalitär regim. Denna statsvetenskapens järnhårda lag gäller även i historiens mäktigaste stat.

Efter Vietnamkriget ledde det demokratiska samförståndet i USA till att värnplikten avskaffades, vilket medförde allvarliga begränsningar i landets förmåga att placera ut militär. Under andra världskriget tjänstgjorde mer än elva miljoner amerikanska soldater utomlands, idag skulle det vara svårt att ställa upp en miljon. Om en amerikansk regering ville erövra Persiska viken idag skulle den troligen tvingas bryta mot landets egna lagar, eftersom det vore politiskt omöjligt att driva igenom den nödvändiga lagstiftningen. Och villkoret för det ännu mer ambitiösa målet, ett föregripande invasionskrig mot en stor europeisk stat, är att USA blir en despoti som hanterar sina egna medborgares liv och egendom godtyckligt.

Den princip vi tidigare nämnde kan alltså formaliseras i följande ekvation: *total "frihet" för staten = oinskränkt inhemskt tyranni.*

Detta är en statsvetenskaplig lag som gäller i alla stater och som jag lade fram för forskarvärlden i min bok *Foreign Policy Theory in Menem's Argentina*. Den är särskilt relevant därför att själva formuleringen blottar stratifieringen i den mellanstatliga ordningen: ju >>

svagare ett land är, desto lägre är tröskeln bortom vilken utövandet av extern autonomi kräver att medborgarnas frihet och egendom begränsas.

För att ta ett exempel kan Frankrike ingripa i några av sina forna afrikanska kolonier utan att behöva lägga en oacceptabel börda på sitt eget folk, men ungefär där går gränsen. Det skulle inte kunna ha samma närvaro som USA har i Mellanöstern utan att förtrycka det franska folket. Till följd av skillnader i välstånd och militär makt mellan de båda länderna kan Vita huset i demokratisk ordning göra vad Élyséepalatset endast skulle kunna göra diktatoriskt.

Om vi går längre ner på skalan konstaterar vi att Iran har råd med ett kärnteknikprogram enbart därför att dess folk är belagt med munkavle. Medborgarna, som av allt att döma intar en mer moderat hållning, skulle förmodligen aldrig rösta för ett kärnteknikprogram som medförde extravaganta kostnader och sanktioner. Regimen i Teheran kan yvas över att ha trotsat väst på denna punkt endast på grund av att det är en diktatur.

Ännu längre ner på den internationella totempålen finner vi att Nordkorea kan utöva sin suveräna rätt att ha kärnvapen enbart därför att det utsätter sina undersåtar, sitt eget folk, för extrem totalitarism. Det är bara på det sättet som en tiggargrupp kan samla sina ömkliga resurser kring utvecklingen av ett så kostsamt vapen. Extrema internationella sanktioner kommer så att säga på köpet.

För att bredda sitt internationella manöverutrymme måste en stat följaktligen satsa väldiga mänskliga och materiella resurser. Ju fattigare ett land är, desto mindre blir manöverutrymmet såvida staten inte underkastar sina medborgare allt högre grader av totalitarism. I osminkade ordalag: *Den naturliga funktionen hos en stormakt, som kan ha flottor i rörelse på världshaven utan att bekymra sig för bränslekostnaderna, är att härska över dem som inte kan det.*

Av detta följer att den mellanstatliga ordningen aldrig kan vara demokratisk eller egalitär. I avsaknad av en global kosmopolitisk ordning med en enda regering och en enda väljarkår är världsordningen med nödvändighet hierarkisk.

Stater har inte samma rättigheter, inte ens legalt. Några har den makt de behöver för att kunna diktera mellanstatliga regler, det stora flertalet får vackert finna sig i att uppträda enligt de regler som detta oligopol påtvingar dem. Och det finns en tredje kategori stater, de som saknar makt att delta i etableringen av det globala regelverket men som revolterar mot det, till betungande kostnader för de egna medborgarna. Med andra ord består den mellanstatliga ordningen av tre typer av stater:

1. De som dikterar reglerna
2. De som godtar reglerna
3. De som gör uppror mot reglerna

Det jag kallar "periferin" omfattar både dem som godtar reglerna (hur utvecklade dessa länder än är) och de upproriska. I den mellanstatliga ordningens "hjärta" ryms *endast de mycket få länder som har kapacitet att förintä världen*: USA, Ryssland och Kina. Detta, inte neorealismens "anarki", är det mellanstatliga systemets protohierarkiska struktur.

Detta enkla teorem är hörnstenen i min teori om perifer realism. Den accepteras sällan uttryckligen av någon regering men är orsaken till att de flesta europeiska och latinamerikanska stater upp-

träder som de gör. De som trotsar den mellanstatliga hierarkin förlorar nästan alltid. Iran kommer att förlora. Nordkorea kommer att förlora. Saddam Husseins Irak har redan förlorat, alldeles som Argentina förlorade, bara till ett lite lägre pris, när det invaderade Falklandsöarna 1982. Och det revolutionära Kuba har lyckats överleva men till väldiga kostnader för folket och utan en kompenserande ökning av sin statsmakt. Det har också förlorat.

Detta innebär dock inte att den internationella ordningen är utkristalliserad. De bästa bevisen för att så inte är fallet är Tysklands och Japans respektive efterkrigshistoria. Förödda som de var accepterade de segrarnas politiska och militära regler. Men de arbetade hårt och försvarade sina kommersiella och finansiella intressen med sådan kraft att de nu är ekonomiska stormakter. Detta, inte steril politisk revolt mot världsordningens skrivna och oskrivna regler, ser ut att vara den effektivaste vägen ut ur periferin för en stat i utveckling.

Världen därute är grym och överlastad av dubbelmoral, som orsakas av den mellanstatliga ordningens protohierarkiska natur. Så till exempel påstår sig USA föra krig mot terror och droger, men som bland andra Peter Dale Scott, John Cooley och Alfred McCoy dokumenterat har amerikanerna använt både terror och droger för att verkställa sina internationella strategier. Islamistiska terrorister började finansieras av USA under Carter som ett led i ansträngningarna att destabilisera Sovjetunionen. Från februari 1982, under Reagan, hade justitieminister William French Smith upphävt CIA:s plikt att lämna information om drogtransaktioner som utförts av dess tjänstemän och agenter, och därmed blev det möjligt att med drogpengar finansiera hemliga operationer som inte skulle underkastas den amerikanska regeringens eller kongressens granskning. Det är allmänt känt att metoden tillämpades i Nicaragua för att stödja Contras mot sandinisterna, och i Afghanistan för att stödja terroristiska islamistiska organisationer mot de sovjetiska styrkorna.

Det är inte alla länder som kan ägna sig åt sådan narkotikaterroism utan att bli "skurkstater". Det är förbehållet dem som slår fast reglerna, och även några av dem som accepterar reglerna och tjänstgör som de mäktigastes ställföreträdare. Men om Mexiko eller Italien tog sig för att göra det på egen hand skulle de få känna på allvarliga konsekvenser. Omvänt kan de som diktera reglerna och har kapacitet att förintä världen bryta mot just dessa regler utan större påföljd.

Detta är ett enkelt och ovedersägligt faktum. Ojämligheten är dessutom legitim. Om en svag stat måste utarma eller förslava sitt eget folk för att tävla med en världsmakt, är det inte tillåtet för den att ge sig in i en sådan konkurrens.

Ibland kan det också vara moraliskt legitimt för en regeldikterande stat att genomdriva denna mellanstatliga hierarki med våldsmedel, som ett sätt att bevara världsordningen och därmed göra världen mindre farlig på lång sikt.

För inte så länge sedan delades denna uppfattning av Bertrand Russell, stor filosof och matematiker och en av 1900-talets ledande pacifister. (Den framförde han offentligt mellan 1945 och 1949, det vill säga från andra världskrigets slut tills Sovjetunionen byggt en atombomb.) Häri var han överens med Winston Churchill, som utgick från en helt annan ideologisk ståndpunkt.

Den 20 oktober 1945 skrev den store pacifisten i en artikel med rubriken "Humanity's Last Chance" ("Mänsklighetens sista

"Under andra världskriget tjänstgjorde mer än elva miljoner amerikanska soldater utomlands, i dag skulle det vara svårt att ställa upp en miljon."



chans”) som publicerades i *Cavalcade*:

För min del skulle jag föredra allt kaos och all förödelse i ett krig fört med atombomben som vapen framför den universella dominansen hos en regering med nazisternas ondskefulla kännetecken.

Russell insåg att det kommunistiska Ryssland stod för exakt samma ondska, och för det fall Sovjetunionen utvecklade kärnvapen stödde han explicit ett föregripande krig. Med hans egna ord, i artikeln ”What America Could Do with the Atomic Bomb” (”Vad Amerika skulle kunna göra med atombomben”):

Om Sovjetunionen inte gav vika [...] vore alla villkor för ett rättfärdigt krig [...] uppfyllda. En krigsorsak vore inte svår att finna.

Han tillade att det vore utopiskt att be USA nedrusta eftersom det skulle medföra en risk för att landet frivilligt lämnade ifrån sig sin absoluta suveränitet. Enligt hans mening hade det inte varit utopiskt av USA att utnyttja sitt kärnvapenmonopol till att bevara sitt kärnvapenmonopol. I artikeln ”The Bomb and Civilization” (”Bomben och civilisationen”) från 1945 skriver han med en skymt av sorgsenhet:

Om Amerika vore mer imperialistiskt [...] skulle amerikanerna kunna använda sin temporära överlägsenhet till att insistera på nedrustning, inte bara i Tyskland och Japan utan överallt utom i USA, eller i varje fall i alla länder som inte är redo att gå in i en tät militärallians med Förenta staterna, där obligatorisk delning av militära hemligheter ingår. Denna politik skulle kunna genomdrivas de närmaste åren; om ett par krig blev nödvändiga skulle de bli kortvariga och snart sluta med en avgörande amerikansk seger. På så sätt kan ett nytt Nationernas förbund bildas under amerikansk ledning, och världsfreden skulle med visshet upprättas. Men jag befarar att respekt för den internationella rätten kommer att hindra Washington från att föra denna politik.

Som Jonathan Rosenberg påpekar i sin uppsats ”Before the Bomb and After. Winston Churchill and the Use of Force” (”Före och efter bomben. Winston Churchill och bruket av våld”) var sir Winstons åsikter ganska lika lord Russells. Under den period då amerikanerna hade kärnvapenmonopol talade Churchill privat om att anfalla Sovjetunionen och framtinga en uppgörelse innan ryssarna skaffade sig en atombomb. På den tiden var det många framstående amerikanska och brittiska forskare och statsmän som ansåg att ett föregripande krig var nödvändigt för att kärnvapenmonopolet skulle bevaras.

På gott och ont hyste Harry Trumans regering mycket mer konventionella åsikter och var inte böjd att ta till maktmedel för att bevara den tidens mellanstatliga hierarki. De intuitiva föreställningarna hos en stor matematiker som Bertrand Russell, som insåg att något kärnvapenkrig inte kan förekomma om det bara finns en enda kärnvapenmakt, hade inget inflytande över tänkesättet hos en regering som visste att ett nytt krig inte skulle bli populärt. ”Mänsklighetens sista chans”, med Russells ord, gick förlorad.

Dilemmat ligger kvar. Att allt fler stater har kapacitet att förintna världen minskar exponentiellt chanserna för mänsklighetens överlevnad på lång sikt. Den fråga som nu ligger framför oss är huruvida kärnvapenoligopolet kommer att användas till att bevara kärnvapenoligopolet eller ej, och det tydliga och närvarande hotet bär namnet Nordkorea. Med tanke på vad som utmärker dess regim är det högst sannolikt att man så snart man har kapaciteten att förintna världen kommer att använda den som utpressning mot världen, och då blir kriget desto mer smärtsamt och kostsamt.

Det predikament vi befinner oss i ställer frågan vad som är att föredra. Ett föregripande krig i en nära framtid, ett mycket mer förödande krig om tio år eller underkastelse för sannolik utpressning i framtiden?

Den kände amerikanske statsvetaren James Burnham formulerade sig nästan exakt likadant i sin bok *The Struggle for the World* från 1947:

Om det finns goda skäl att tro att ett plötsligt och kraftfullt angrepp skulle rädda många liv och tillgångar, leda till mindre förödelse och samhällsupplösning, tillhandahålla en större möjlighet att bygga en fungerande världsstat, då är det en moralisk skyldighet att gå till ett sådant angrepp,

inte alls ett brott mot moralen.

Burnham fick inte genomslag för sina åsikter men NSC 68, en hemlig promemoria från 1950 och var avgörande för kalla krigets utbrott, erkände dem som ”övertygande argument”.

Jag gör inte anspråk på att ha svaren på alla dessa svåra filosofiska frågor, som har omedelbara politiska konsekvenser.

Som forskare i internationella relationer kan jag ändå understryka att det är nödvändigt att bevara en mellanstatlig hierarki för att vi effektivare ska kunna hantera de många faror som mänskligheten står inför. Denna hierarki är legitim. Stater som har kapacitet att förintna världen har *de facto* vetomakt i världens angelägenheter och bör därför *de jure* tilldelas vetomakt. Då skulle antalet stater med kapacitet att förintna världen hindras från att stiga, även till priset av krig.

Carlos Escudé är professor i internationella relationer vid Centre for Advanced Studies, Universidad Nacional de Córdoba i Argentina.
Översättning: Margareta Eklöf.

Den kristna republiken

De italienska stadsrepublikerna gav upphov till en speciell typ av kristendom. Principen predikades att endast en god medborgare som älskar och tjänar det allmänna bästa kan vara en god kristen.

Av Maurizio Viroli

Moderna politiska tänkare har nästan enhälligt dömt ut de italienska tidigmoderna republikerna som exempel på dåliga institutioner och dåliga seder. I *Leviathan* förlöjligar Hobbes Luccas, och alla republikernas, anspråk på att vara den äkta politiska frihetens hemvist: "i denna dag står ordet LIBERTAS skrivet med stora bokstäver på staden Luccas torn. Ändå kan ingen därav leda i bevis att en enskild person beviljas större frihet eller immunitet av Samväldet där än i Konstantinopel. Vare sig ett samvälde är monarkiskt eller folkligt är friheten ändå densamma." Montesquieu, konstitutionalismens erkände mästare, lägger fram de italienska republikerna som avskyvärda exempel på godtycklig makt och jämställer Venedig med Konstantinopel, så som Hobbes hade gjort med Lucca. I *Om lagarnas anda* (*De l'esprit des lois*) (1748) skriver han att den lagstiftande, den verkställande och den dömande makten inte hålls isär på rätt sätt i Italiens republiker och att det råder mindre frihet där än i våra monarkier: "Deras regering tvingas tillgripa lika våldsamma metoder som turkarna för att få stöd."

Domen var lika hård i *The Federalist Papers*, en av det amerikanska demokratiska tänkandets grundläggande texter: "det är omöjligt att läsa de små grekiska och italienska republikernas historia utan att förnimma känslor av fasa och avsmak över de tidsfördriv som de ständigt eggades av och över den snabba följd av revolutioner, som höll dem i ett tillstånd av ständiga kast mellan tyranniets och anarkins ytterligheter." Montesquieu ansåg att de italienska republikernas främsta brist var att de inte förmådde genomföra en verklig maktfördelning, federalisterna för sin del ansåg att de var odugliga till att bota fraktionsbildningens onda. Den förstnämnda defekten förvägrade dem status som mönster för frihet; den sistnämnda nedgraderade dem till exempel på permanent instabilitet.

Om vi går från konservativa, liberaler och demokrater till marxisterna ser det lika illa ut. Antonio Gramsci, enligt min uppfattning den siste och mest intelligente marxistiske tänkaren, ansåg att de fria kommunerna var ett uttryck för den moderna statens primitiva, ekonomisk-korporatistiska fas. Med anmärkningsvärt intellektuellt mod skrev han i *Prison Notebooks* att den florentinska republiken (1530) "tillhörde det förflutna, ett förflutet från vilket inte ens Machiavelli kunde fly, trots att han insåg att endast en enväldig monark kunde lösa den tidens problem".

En och annan avvikande röst hördes på 1800-talet. De talade alla om de italienska republikernas seder och kultur, i synnerhet Florens. I sin *Histoire des républiques italiennes du moyen âge* (1807–1808) påminde protestanten Simonde de Sismondi (1774–1842) italienarna om att deras gamla republiker var mönster av patriotism och religiositet. Några år senare skrev Carlo Cattaneo, den italienska republikanska federalismens intellektuelle ledare, att de gamla italienska republikerna förtjänade beundran eftersom de spred känslan av medborgerlig värdighet även bland samhällets lägsta skikt.

Både Sismondi och Cattaneo hade rätt. Trots den djupa sociala ojämlikhet som utmärkte deras samhällsstruktur, trots att endast en minoritet av städernas invånare hade fullständiga politiska rättigheter, trots familje- och klanförbindelsernas allt genomsyrande makt erbjöd de italienska stadsrepublikerna sina medborgare större möjligheter att direkt delta i det politiska livet än monarkier eller tyrannier. Utöver detta direkta deltagande i politiken stod medborgerliga ritualer öppna för hela befolkningen. Följden var att såväl medborgare som icke-medborgare utvecklade en stark lojalitet mot sina republiker. Av gåtfulla skäl har den medborgaranda som blomstrade i de senmedeltida republikerna levt kvar genom århundradena, något Robert Putnam konstaterar i *Den fungerande*



Torre Guinigi: Det medeltida tornet i Lucca.

FOTO: CAPORALI STEFANO / GETTY IMAGES)

demokratin: medborgarandan i det moderna Italien. Några av de urbaniserade regioner där medborgarandan nu är starkast var förr självstyrande republiker.

Det praktiska deltagandet i politiken gav upphov till, och vidmakthölls i sin tur av, en högst förfinad teori eller ett språk som kan kallas medborgerlig humanism, föremål för en mästerlig studie av Hans Baron i *The Crisis of Early-Italian Renaissance* och längre fram i *In Search of Florentine Civic Humanism. Essays on the Transition from Medieval to Modern Thought*. Den medborgerliga humanismens grundsatser, härledda främst, dock inte uteslutande, från Ciceros *De Officiis*, slog fast att ett aktivt liv (i affärsverksamhet och aktivt deltagande i politiska överläggningar) var mer lovligt än ett kontemplativt liv (livet i ensam meditation); att aktivt deltagande i politiska överläggningar fördjupade medborgarens visdom och ökade deras storsinhet; att varje medborgare var moraliskt förpliktad att tjäna republiken. Dessa trossatser förstärktes av övertygelsen att en god medborgare inte bara var moraliskt oförvitlig utan också vis. Om goda medborgare ägnade sig åt att tjäna republiken kunde de hindra mäktiga och korruperade medborgare från att bli republikens ägare och därigenom förslava de andra medborgarna.

Här ska vi framhålla den ideologiska karaktären hos många porträtt av sig själva som republikerna målade. Den framställde dem som mönster av folklig suveränitet, av kraftfullt och fritt deltagande i politiken, av stark medborgaranda inspirerad av den republikanska frihetens ideal. Men det bör också understrykas att politikteoretikerna, historikerna, juristerna och de religiösa förkunnarna, som broderade vidare på den medborgerliga humanismens språk, var helt medvetna om att de pekade på en rad moraliska och politiska ideal, inte beskrev rådande social och politisk praxis. De hoppades att deras ord skulle ha makt att inspirera andra medborgare att eftersträva idealen och ändra sitt beteende.

Det vår tids forskare på några undantag när inte har utforskat grundligt nog är dock det faktum att de italienska stadsrepublikerna gav upphov till – och var en frukt av – en speciell typ av kristendom, upprätthållen av ett religiöst sentiment som odlade välgörenhet och predikade principen att endast en god medborgare, som älskar och tjänar det allmänna bästa, kan vara en god kristen. Sådan civil (eller republikansk) kristendom, en beteckning som jag anser rättvisande, lärde också att styrka är en kristen dygd: inte styrkan att uthärda förtryck och motstå korruption, utan styrkan att rida spärr mot dem som vill underkuva andra och att kämpa mot den dåliga vanan att sätta särintressen och personliga intressen före det allmänna bästa. Den republikanska kristendomen bekräftade också att det republikanska statsskicket var mest tacksamt mot Gud därför att det gav människor den största möjligheten att leva i frihet. Alla den republikanska kristendomens teoretiker hävdade också att republiker behövde Gud därför att de måste bekämpa mäktiga inre fiender (tyranni och korruption) och yttre fiender (invasioner) och för att man behöver enorm visdom för att fatta kloka beslut för det allmänna bästa. Av denna anledning föregicks alla viktiga sammanträden i de italienska republikernas politiska organ av högmässa med nattvardsgång och bön. Sist och slutligen tillhöll den civila kristendomen medborgarna att respektera lagen och tjäna sina republiker, vägleda av övertygelsen att medborgare som utövade sitt ämbete väl blev lika Gud [*imitatio dei*] och förtjänade evig ära.

"Några av de urbaniserade regioner där medborgarandan nu är starkast var förr självstyrande republiker."

Vi har exempel på civil kristendom i de texter som skrevs mellan 1200-talet och 1400-talet där de italienska republikernas ledare instruerades om sina plikter och rättigheter. *Oculus pastoralis*, skriven omkring 1220, fäster stor vikt vid den republikanska regimens heliga dimension och på skyldigheten att skipa oklanderlig rättvisa. *Liber de regimine civitatum* av Giovanni da Viterbo (1240) har ännu fler synpunkter på den republikanska religionen. Författaren inleder sin avhandling med att åkalla Gud och tillägger att han med den gudomliga nådens bistånd ämnar diskutera det republikanska statsskicket principer. Det mest inflytelserika resonemanget om den republikanska religionen finner vi emellertid i *Livres dou Tesor* (omkring 1260), skriven av ämbetsmannen och den lysande talaren Brunetto Latini (omkring 1220–1294/95). I den tredje boken förklarar Latini att "alla völden och värdigheter förlänas oss av vår allhärskande Fader, som i de jordiska tingens helgade ordning ville att städernas styre skulle grundas på tre pelare, rättvisa, vörndnad och kärlek". Han inskräper att vörndnaden för Gud är "det enda i världen som lägger något till trons förtjänster och överträffar varje offer".

Avhandlingarna om statsskicket bidrog till att den republikanska religionens teser spreds. Ännu effektivare var dock de bilder som illustrerade teserna. Begreppen som lades ut i avhandlingarna väjdade först och främst till förnuftet, men målningarna fångade blicken vilket i sin tur tänkte starka känslor. Republikernas härskare visste att bilder hade stor kraft, särskilt när de åtföljdes av enkla ord, helst hämtade från det italienska folkspråket, och skrivna med stora och tydliga bokstäver. Av denna anledning beställde de konstverk av kända målare som klargjorde det

goda republikanska styrets principer för ämbetsmän och medborgare. Budskapen på väggarna i stadsstyrelsens viktigaste salar var på samma gång politiska och religiösa: medborgerliga plikter är också religiösa plikter, de är Guds och Kristus bud, inte bara råd utfärdade av den mänskliga visheten.

Ett exempel är Simone Martinis underbara *Maestà* i Palazzo Pubblico i Siena (1315). Kristus håller texttrullen med orden ur *Salomos vishet*: "Diligite iustitiam qui iudicatis terram" ("Älska rättfärdigheten, ni som härskar över jorden"). Även Madonnan talar ett kärt republikanskt språk: "Mer än blommor älskar jag goda råd, och jag lider när människor sätter sin egen fördel framför det allmänna bästa." "Mina älskade", säger den heliga jungfrun, "kom ihåg att jag ska lyssna till era fromma, ärliga böner så som ni önskar. Men om de mäktiga plågar de svaga genom att tynga dem med vanheder eller skada, så bed inte för dem eller för någon annan som sviker mitt land." Kristus moder varslar Sienas ämbetsmän och domare om att hon ställer sig på de svagas sida, de som makthavarna förolämpar, kränker och förtrycker. Om Sienas medborgare vill att den heliga jungfrun ska lyssna till dem måste de ställa sig på rättfärdighetens sida. Det är en fulländad republikansk varning men också en religiös: det är ju Madonnan som talar och hennes ord innehåller ett specificerat villkor för att man ska få gudomlig hjälp.

Den republikanska religionens principer framträder också i den "Cykel av berömda män" som Taddeo di Bartolo (1362–1422) målade 1413–1414 i det Anticappella som ligger mellan De nios sal och Rådssalen, mitt i Sienas institutionskvarter. Konstnären återger kraftfullt grundsatsen i den republikanska kristendomen med bil-

NATION STAT IMPERIUM

den av "RELIGIO" högst upp på valvbågen som leder till kapellet. Nedanför "RELIGIO", framställd som en värdig romersk kvinna, ligger kartan över Rom utbredd som en symbol för länken mellan den kristna religionen och republikens klassiska etos. Budskapet är dock omisskännligt kristet: "*omne quodcumque facitis in verbo aut in opera in nomine domini iesu christi facite*" ("vad ni än gör i ord eller gärningar, gör det i Vår herre Jesu Kristi namn"). Att tjäna det allmänna bästa är återigen det enda sättet att vara en sann kristen.

Om vi förflyttar oss från Siena till Florens ser vi att de konstnärliga framställningar som var avsedda att förse det republikanska frihetsidealet med en religiös innebörd är lika storartade och meningsfulla. Ett av de viktigaste exemplen, på grund av dess konstnärliga värde och värtaliga politiska budskap, är statyn av David som Donatello började skulptera 1409 och som flyttades till Palazzo Vecchios Sala dei Gigli år 1416. David är den bibliske hjälte som beslutar sig för att ensam, beväpnad endast med en slunga, konfrontera jätten Goliat och besegra honom. Den religiösa karaktären hos statyns budskap framträder inte bara i valet av en biblisk hjälte utan också i den explicita hänvisningen till Guds hjälp till dem som kämpar för friheten, vilket vi läser i inskriptionen vid statyns bas: "*Pro patria fortiter dimicantibus etiam adversus terribilissimos hostes deus prestat auxilium*" ("Gud hjälper dem som modigt kämpar även mot de mest skräckinjagande fiender").

Som framgår av citaten ur mina källor hade den republikanska kristendomen en starkt patriotisk innebörd, vars huvudprincip var hämtad från Thomas av Aquinos och Tolomeo da Luccas *De regimine principum* (omkring 1265). Den viktigaste passagen finns i Bok III.4 och förtjänar att citeras i sin helhet: "*Amor patriae in radice charitatis fundatur* – Kärleken till fosterlandet grundas i människokärlekens rot, som sätter det gemensamma före det privata, inte det privata före det gemensamma", säger den salige Augustinus då han förklarar apostlarnas ord om människokärlek. Människokärlekens dygd står över alla andra dygder på grund av att varje dygds förtjänst är beroende av människokärlekens. Därför förtjänar *amor patriae* en hedersplats framför alla andra dygder. Texten syftar på ett avsnitt i Augustinus psalm 121.12 där kyrkofadern framhåller att det är en kärlek som inte söker sitt ("*non quaeret quae sua sunt*") men väl det gemensamma bästa och är en mäktig känsla. "Kärleken är lika stark som döden"; dessa ord, säger Augustinus, är den bästa beskrivningen av kraften hos den speciella kärlek som vi kallar människokärlek ("*fortitudo caritatis*"). Döden är mäktigare än kungar, eld, vatten, järn, och människokärleken är lika mäktig därför att den likt döden förintar det vi är för att vi ska bli det vi inte har varit ("*ipsa caritas occidit quod fuimus, ut simus quod non eramus*"). Fosterlandskärleken betraktad som en form av människokärlek förvandlar och ger makt: genom att den gamla själen som var bunden vid privata ägodelar dog uppkom en ny av ett annat slag, som sätter det gemensamma före det privata och längtar efter gemenskap och enighet. Den nya själen är större och starkare än den gamla, så stark att den trotsar döden därför att den gör individen till en del av en större helhet som överlever döden.

Denna tolkning av patriotismen inspirerade också Niccolò Machiavellis liv och författarskap. Han är den italienska renässansens mest berömde politiske tänkare. "Jag älskar mitt fosterland högre än min själ" ("*amo la mia patria più della mia anima*"), skrev han i ett av sina sista brev. Ansedda forskare som Isaiah Berlin hävdar

att dessa ord klart visar att Machiavelli var ateist. Den uppfattningen misstolkar Machiavellis inställning till tron. Som han skriver i *Republiken. Diskurser över de tio första böckerna av Titus Livius* "hänförelsen över och försvaret av vårt land, vi ser det som vår plikt att älska och ära det och bör sträva för att kunna och vara beredda att försvara det". Att älska fosterlandet och kämpa för att försvara det var därför det mest kristna tänkesättet för Machiavelli och hans florentinska landsmän.

Den sista viktiga beståndsdel i den republikanska kristendomen var den profetiska anda som besjälade och inspirerade den. Mellan 1200-talet och 1530 trängdes profeter, siare, spåmän på Italiens öppna platser och gator, i kyrkorna och vid hoven. Den intellektuella och sociala eliten liksom övriga samhällsklasser lyssnade ivrigt till deras ord. Under renässansen var, skriver Ottavia Niccoli i *Profeti e popolo nell'Italia del Rinascimento*, "profeterande en kultur som fanns överallt och hade starka band till periodens politiska och religiösa händelser [...] och var mycket utbredd genom olika kanaler", en "levande företeelse", en viktig del av "stadsbefolkningens praktiska vetande". Den profetiska andan i stadsrepublikernas era har lämnat synliga spår i tidens båda litterära mästerverk,

Dantes *Den gudomliga komedin* och Machiavellis *Fursten*. Dante bearbetar i *Skärselden* Vergilius vers: "En ny epok skall randas, / den första tidens oskuld vända åter, ett nyfött släkte stiga ned från himlen." Machiavelli bearbetar i *Fursten* Petrarca: "... om I visen / den minsta skymt av godhet, strax gripa de till vapen; / och segerlyckan skall då visst ej svika! / Ty ännu lever kraften i deras tapper, forntidstrogna bröst."

Den profetiska andan liksom den republikanska kristendomen och den republikanska patriotismen bleknade bort omkring 1550. Vid det laget hade också de italienska republikerna så gott som helt försvunnit. År 1776 föddes emellertid en ny republik, Nordamerikas förenta stater, den första republiken på ett stort territorium. Under de år som den grundades och i andra kritiska stunder i sin historia visade denna republik tecken på att en tolkning av den kristna religionen ständigt var närvarande, och av ett slag som starkt påminde om den som hade levit i de italienska republikerna. Den visade också en patriotism och förde ett profetiskt språk som manar fram patriotismen och det profetiska språk som blomstrade i de italienska republikerna. Det bästa beviset på detta är Förenta staternas stora sigill. Det återges på dollarsedeln och vi läser inskriptionen "In God we trust". Den komprimerar effektivt den gamla republikanska kristendom som de italienska stadsrepublikerna hade arbetat fram. Vi läser också orden "*Novus ordo seclorum*" ("Tidsålderns nya ordning"), samma ord av Vergilius som hade inspirerat Dantes profetiska strofer femhundra år tidigare.

Det kan mycket väl vara en tillfällighet och ingenting annat. Man kan också tolka orden så att republiken har bättre utsikter att överleva, blomstra och återfödas moraliskt och politiskt om den kan räkna med civil religion i olika former; räkna med en patriotism och en profetisk anda besläktade med den republikanska kristendom, den patriotism och den profetiska anda som gamla italienska republiker arbetade fram och lämnade i arv till moderna tider.

Maurizio Viroli är professor emeritus i statskunskap vid Princeton University.
Översättning: Margareta Eklöf.

Amerikansk konservatism söker sin roll under Donald Trump. Författaren och den politiske analytikern **Yuval Levin** efterlyser en politik som stärker banden mellan individ och stat.

Av Janerik Larsson

Den yttersta av tider

Finns det en amerikansk konservatism i den slagskugga som nu Donald Trump och Steve Bannon skapat? Svaret är ja.

Trump är inte konservativ i någon rimlig användning av ordet. Tydligast har Trumps tidigare chefsstrateg Steve Bannon varit: han vill inte bevara något utan han vill bryta ner de strukturer som varit och är fundamentala i amerikanskt samhällsliv sedan före självständighetsförklaringen 1776.

Han är populist och det är denna populism som nu är det intellektuella, konservativa USA:s viktigaste utmaning.

Det handlar till en del om partipolitik. Vad står det republikanska partiet för? Igår, idag, i morgon?

I den amerikanska samhällsdebatten idag finns det rader av välkända profiler som aldrig attraherats av Trump/Bannon utan som under till exempel hashtaggen #NeverTrump tidigt markerade kompromisslöst motstånd mot Trumppopulismen. George F. Will, Bill Kristol, Bret Stephens är bara några av dessa namn.

Men när de "slås på barrikaderna" finns det andra som undviker striden "mot" utan som i stället på ett ödmjukt, konsekvent sätt förklarar vad amerikansk konservatism är och vad den bör stå "för".

Yuval Levin på den konservativa tankesmedjan Ethics and Public Policy Center i den amerikanska huvudstaden som är en av de mest uppmärksammade och respekterade av dessa.

Levin är född i Israel men kom till USA redan som barn. Han disputerade på University of Chicago och har sedan dess verkat i Washington i olika kapaciteter. Han har arbetat i Vita huset under George W. Bush, han var stabschef för presidentens Council on Bioethics och han är fortsatt redaktör för tidskriften *National Affairs* som han

också grundat. Han är också fortsatt verksam i tidskriften *The New Atlantis* där han var en av grundarna.

Han har skrivit fyra böcker: *Tyranny of Reason. The Origins and Consequences of the Social Scientific Outlook* (2001), *Imagining the Future. Science and American Democracy* (2008), *The Great Debate. Edmund Burke, Thomas Paine, and the Birth of Right and Left* (2014) samt *The Fractured Republic. Renewing America's Social Contract in the Age of Individualism* (2016). I en lång essä i tidskriften *Modern Age* våren 2017 skriver han på temat "Conservatism in an Age of Alienation" och efterlyser mot bakgrund av presidentvalet 2016 en moderniserad, tjugoförsta århundradet-konservatism. Han talar om en konservatism som idag är osäker på om presidentvalet var en seger eller ett nederlag.

När vi träffas på hans kontor konstaterar han att det ur hans perspektiv var ett nederlag. Donald Trump kandiderade inte som konservativ, han försökte inte ens ge intryck av det och han körde över heliga konservativa kor på vägen till Vita huset.

Vad är det då som Levin menar nu måste göras? Vilka är, frågar han sig först, landets problem, hur tänker vi om regeringens roll som problemlösare och vilken sakpolitik leder den analysen fram till?

Levin menar att både vänster och höger i amerikansk politik behöver rannsaka sig själva. Deras budskap är gamla sanningar som ständigt upprepas och det är gamla att-göra-listor som är kopplade till dessa gamla sanningar.

Hur ser diagnosen ut? Hur ser dagens problem ut? Levin pekar här med en effektiv pedagogik på det som blivit det republikanska partiets svaghet.

- Vi kommer ihåg hur Ronald Reagans meningar avslutades. Men vi har glömt bort att de startade med en känsla för vad landet behövde, de startade

>>

”

USA:s historia har alltid präglats av en anti-institutionell frustration som kan beskrivas som alienation.



”

Han talar om en konservatism som idag är osäker på om presidentvalet var en seger eller ett nederlag.

med en känsla för att regeringens roll är mycket robustare än vad många konservativa idag presenterar för medborgarna.

- Vi har i den amerikanska konservativa debatten sett en strid mellan två sorters radikal individualism. Å ena sidan de som säger att när väl regeringen hanterat materiella problem så är du fri. Å andra sidan har du de som fränkänner regeringen varje roll. Jag menar att konservatism är det som fokuserar på det som händer mellan individen och staten. Det är här vi har familjer, gemenskaper, samhället.
- De konservativa som argumenterar mot "beroende" har jag aldrig förstått. Vi är alla beroende. Det är en mänsklig realitet. Frågan är om vi kan hantera detta ofrånkomliga beroende på ett sätt som uppmuntrar ansvarstagande?
- Varken individen eller samhället är perfekt och det som behövs är institutioner som hjälper oss och samhället att bli bättre. Det är här den riktiga konservatismen finns. Den säger att moraliska framsteg endast kan ske i individens liv och att sådana framsteg bygger på att vi har uthålliga institutioner som hjälper oss att bli bättre människor.

Levins kritik mot Trump formuleras försvant men i tydliga ordalag. Trump tror att bra management är lösningen på landets problem och han är den manager som behövs. Det är inte konservatism, säger Levin. Det som behövs är att stärka de institutioner som finns mellan individen och staten.

Detta var Levins budskap i den senaste boken, *The Fractured Republic*, och det är mot bakgrunden av detta perspektiv som han är så djupt oroad över den alienation som idag tar sig olika uttryck i det amerikanska samhället.

Genom att fokusera på det perspektivet – individen lösgjord från samhället – så skapas underlag för de uppfattningar Steve Bannon och alt-right-rörelsen drivit sedan Bannon blev Trumps chefsideolog. Levin formulerar denna populistiska tanke (som i sig kan vara både höger eller vänster) så här: "Detta är inte vårt samhälle. Därför måste vi spränga det och börja om igen." Men detta, skriver han, är ett missriktat tankesätt som i synnerhet skadar konservatismen som ju bygger på tillhörighet och försvar av det egna samhället. Detta alienerade perspektiv bygger också på en falsk bild av dagens USA, på en mörkare verklighetsbild än vad som är en sann bild av tillståndet i landet – och, värst, detta perspektiv saknar utrymme för tankar på lösningar.

Janerik Larsson (JL): Du har ett spännande och intresseväckande budskap, en analys som många intellektuella respekterar men det jag frågar mig är – kanske en smula elakt – hur det du säger ska kunna föras ut i den amerikanska samhällsdebatten på ett sätt som verkligen sätter ett riktigt avtryck i de politiska val som kommer framöver?

Yuval Levin (YL): Bra fråga men jag tycker inte att det är min uppgift. Dock tror jag att det jag skriver, de intervjuer jag ger i radio-program m m kommer att kunna plockas upp av en del politiker som ser att det konservativa budskapet idag inte är tillräckligt. Jag tänker på senatorer som Tom Cotton och Mike Lee bara för att nämna två intressanta namn.

JL: Din långa essä i *Modern Age*, "Being Conservative in the Year of Trump", skulle kunna beskrivas som en analys av amerikansk konservatism i en tidsålder präglad av alienation. Hur ser du på begreppet alienation insatt i den amerikanska politiska kontexten?

YL: USA:s historia alltid präglats av en anti-institutionell frustration som kan beskrivas som alienation. Det handlar om huruvida medborgarna varit fientligt inställda till regeringen, till eliterna som styr, till myndigheterna. Detta har lett till vad jag skulle kalla populistiska ögonblick i vår historia. Riktigt vad dessa ögonblick skulle kunnat leda till är en fråga man kan ställa sig. Vad skulle hänt

under den stora 30-talsdepressionen om vi inte haft Roosevelt? Men populismen har rötter långt tillbaka i vår historia. Man kan beskriva den amerikanska revolutionen mot det brittiska herraväldet som en populistisk reaktion mot överheten och med det perspektivet är amerikansk populism faktiskt äldre än USA som stat. Samuel Huntington belyste detta i sin bok *American Politics. The Promise of Disharmony* som kom 1981.

JL: Men efter andra världskriget kom en lång period som förvisso var dramatisk men som ändå präglades av tilltro till den starka staten och till de stora företagen. Hur stämmer Trumps budskap med hans önskan att "rensa ut i Washington DC" samtidigt som han blickar tillbaka till den tidiga efterkrigstiden som något av ett ideal.

YL: Ja, jag tycker nog att Trumps budskap 2016 passade in här. Vad han sa var ju att den elit som härskade i Washington var för svag, för inkompetent och att den därför måste sparkas ut. På det sättet kombinerade hans budskap både nostalgien efter en annan tid och en stark aversion mot dem som då hade makten. Hans svar var ju att han, endast han, var den starke man som skulle rensa ut så att USA åter blev som förr.

JL: Trump som frälsaren alltså. Är det unikt?

YL: Nej, egentligen tycker jag att Trump och Obama har stora likheter. Obama var också en individ med ett starkt eget budskap, en stark egen personlighet. Något av en frälsare. Jag tror att de båda är kongeniala med den tid vi nu lever i då celebriteter står i centrum.

JL: Är det mediernas fel?

YL: Vi har en fragmentiserad mediavärld och då belönas outsiders som förmår göra ett starkt intryck, som blir starka celebriteter.

JL: Som "går genom rutan"?

YL: Jag tror att man ska se valet 2016 som ett val mellan två förförligt dåliga kandidater. Hillary Clinton trivdes aldrig i sin roll som presidentkandidat, hon gav aldrig intryck av att hon visste varför hon ville bli president mer än att det

på något sätt "var hennes tur". Avsaknaden av ett löfte om något tilltalande från Clinton stärkte Trump.

JL: Hur ser du på de båda partierna?

YL: De båda partierna är mycket svaga, inget av partierna har någon kontroll över vad som sker i politiken i deras namn. Det republikanska partiets ledning skulle i början av 2016 sett till att antalet kandidater minskades så att Trump fick ett rejält motstånd. Nu utplånade de många kandidaterna varandra och kvar fanns bara Trump. Men det republikanska partiet har fortfarande i grunden en identitet som inte är Trump och det finns politiker som till exempel Tom Cotton som vill sätta in Trumpbudskap i ett sammanhang som håller ihop, som inte bara är en valkoalition utan som faktiskt också har en politik. Vilket Trump inte har. Klyftorna i amerikansk politik är större än på mycket länge, det finns nästan inget utrymme för kompromisser, för möten i mitten. "We live in partisan times", som det brukar heta. Men trots denna polarisering har de båda partierna aldrig varit så svaga någonsin. Kanske är det på grund av att partierna är så svaga som vi har denna polarisering. Men jag är skeptisk till föreställningen att man nu lätt skulle kunna skapa starka partier.

JL: Hur ser du på demokraterna?

YL: Det demokratiska partiets vänster är mindre alienerad än vi konservativa. Å andra sidan är demokraterna här likt Labour i Storbritannien på väg mot vänsterpositioner som inte kan vinna val. Deras ledare i kongressen hör till 40-talistgenerationen men det finns inga naturliga efterträdare i en mellangeneration förutom Obama. Så det är svårt att säga vart demokraterna är på väg. Politiskt är dagens demokrater dels teknokratiska ("vi ska fixa dina problem"), dels fokuserade på identitetspolitik och sociala frågor som engagerar men som knappast ger så många väljare. Vem har rätt att gå-på-vilken-toalet-frågorna. Men demokraterna har inga budskap

"Kanske är det på grund av att partierna är så svaga som vi har denna polarisering. Men jag är skeptisk till föreställningen att man nu lätt skulle kunna skapa starka partier."



Donald Trump och Steve Bannon; går nu skilda vägar.

FOTO: MANDEL NGAN / TT

till de alienerade väljare i Mellanvästerns småstäder som tippade över elektorskolegiet till Trump.

JL: Hur ser medborgarna idag på den politiska världen här i Washington?

YL: Jag tror många, kanske de flesta, idag är mycket förvirrade. Man väntar på the next crazy thing.

JL: Allt tycks handla om NU – men perspektivet bakåt och framåt tycks saknas...

YL: Ja, så är det. Det skapar en känsla av att vi lever i den yttersta tiden. Min vän David Frum i *The Atlantic* skriver gång på gång sådana undergångsvisioner.* Men jag tror han har fel, att det historiska perspektivet saknas i hans bild av vad som kan komma. Det vi konservativa måste erbjuda är inte minst ett sådant perspektiv och de konservativa som inte gör det tror jag förvirrar mer än de förklarar.

JL: I USA kallas vänstern för ”de progressiva” och de beskrivs ofta som en klass av universitetslärare, universitetsstudenter etcetera som ägnar stor energi åt frågor som mest hör till den privata sfären.

YL: Ja, denna sociala liberalism är attraktiv för unga människor idag. Det är badrumsfrågorna men också abortfrågan, narkotikaliberalisering, fri sexualitet och så vidare. Man ska inte glömma bort att Trumps i särklass viktigaste löfte till partiet var hans löfte att bara utse konservativa domare, det vill säga domare som kan vara en bastion mot en modernitet som inte är förenlig med ett konservativt USA.

JL: När man läser om rådgivarna runt Trump blir man en smula förvirrad.

YL: Det är en sällsam blandning av människor och det är mycket oklart om någon har stor makt eller vilka som har stor makt. Trump ändrar ju sin position hela tiden.

Strax innan denna intervju gick till trycket lämnade Steve Bannon Vita huset och återvände till *Breitbart News*. Exakt vad detta

kommer att innebära är svårt att förutspå, men det är inte osannolikt att den kampanj som förde Trump till Vita huset nu kommer att få en ökad kraft när chefsideologen inte begränsas av hänsyn till de republikanska kongresspolitikerna utan kan agera helt fritt.

Matthew Continetti på den konservativa nättidskriften *The Free Beacon* skrev samma dag som Bannon avgick att USA nu har ett fyrpartisystem. Det enda parti Trump bryr sig om är ”the party of

Trump”. De övriga tre partierna är de konventionella republikanernas parti, de konventionella demokraternas parti och Bernie Sanders vänsterdemokratiska parti.

Den bilden passar väl samman med Yuval Levins syn på läget i amerikansk politik idag och av de utmaningar som både USA:s demokrater och republikaner ställs inför framöver: att utforma budskap och tankar som inte bara handlar om att ”bryta ner” utan om vad som bör ske i ett bättre USA i morgon.

Kritiken mot Trump kommer endast att bära en bit av vägen. Det behövs en framtidsagenda på samma sätt som Ronald Reagans budskap inte bara var ”slutet på en mening” utan också ”början på meningen” som Levin så träffsäkert formulerar det.

Vad som kommer att ske är mer ovisst än före presidentvaldagen 2016.

Den populism som idag präglar båda de stora amerikanska partierna är en påminnelse om populismens återkommande roll i amerikansk politik. Det vi ser nu är inget nytt utan ”as American as apple pie”. Men efter populistiska vågor har följt perioder av konstruktiv politik.

Så frågorna nu är i huvudsak ”när” och ”vem/vilka”?

*David Frums essä ”How to Build an Autocracy” i *The Atlantic* är en lång, detaljerad undergångsvision som slutar med att det demokratiska USA blir ett minne blott.

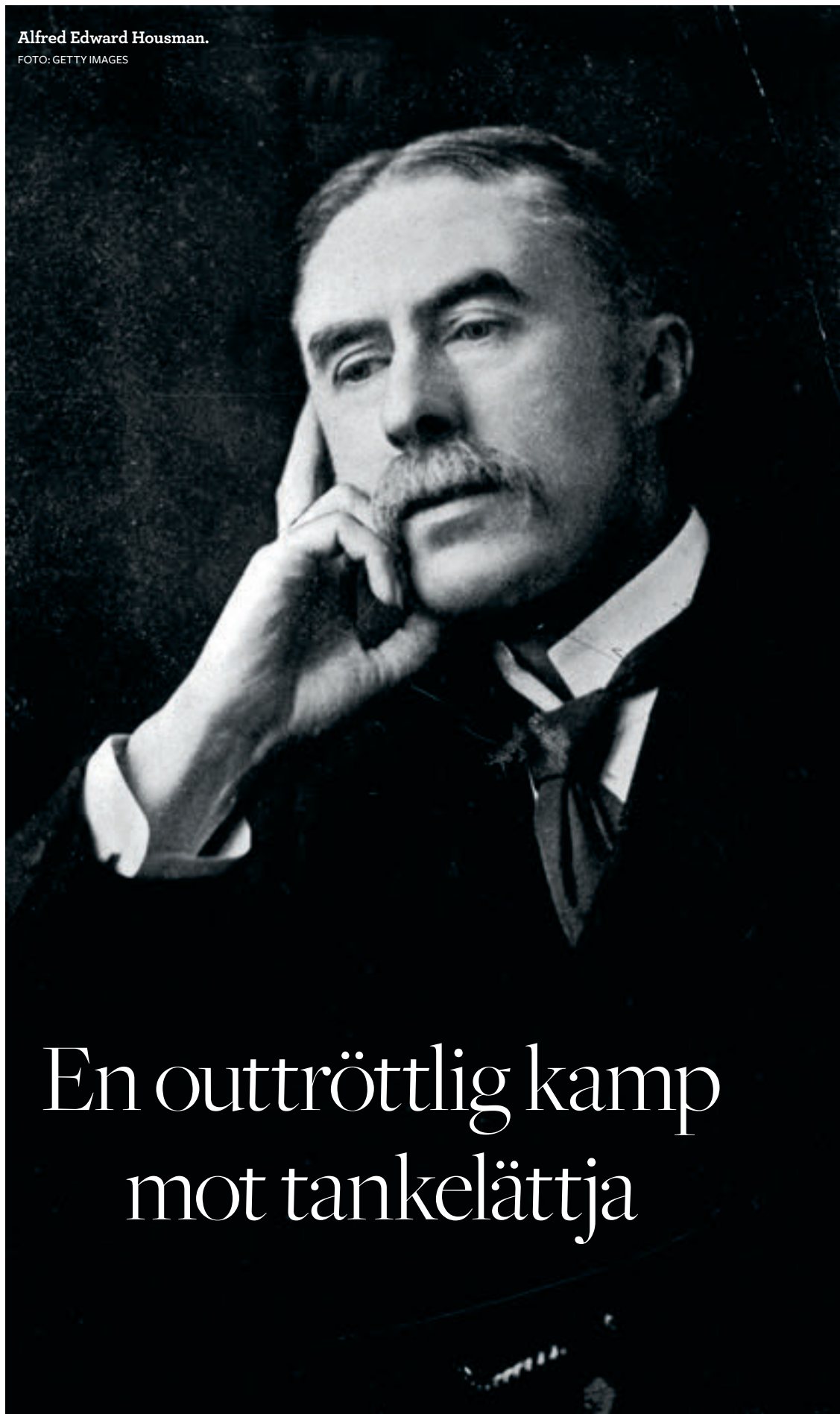
”Det är en sällsam blandning av människor och det är mycket oklart om någon har stor makt eller vilka som har stor makt. Trump ändrar ju sin position hela tiden.”



Bertil Albrektson har varit professor i gammaltestamentlig exegetik vid Åbo Akademi och ledamot av Bibelkommissionens gammaltestamentliga översättningsenhet i Uppsala med huvudansvar för textkritik och hebreisk filologi.

Alfred Edward Housman.

FOTO: GETTY IMAGES



En outtröttlig kamp mot tankelättja

Alfred Edward Housman kallades "Europas främste latinist". Men det var som poet han blev älskad av en bredare allmänhet, och denna popularitet har han behållit.

Av Bertil Albrektson

Några vårdagar i maj 1881 satt en ung student i Oxford och skrev sin sluttentamen i klassiska språk och antikens kultur. Examen var skriftlig och pågick i åtskilliga dagar. Studenternas kunskaper prövades bara vid två tillfällen under de fyra studieåren, vid slutet av det andra läsåret och vid slutet av det fjärde. Alfred Edward Housman – så hette studenten – hade klarat den första prövningen med glans och belönats med högsta betyget, *first class honours*.

Alla väntade sig nu att han skulle presterar lika lysande resultat i slutexamen. Men proven 1881 blev en katastrof. Housman lyckades inte ens ta sin examen med lågt betyg utan blev underkänd. Och provet fick inte göras om.

Det var ett misslyckande som skulle prägla hans tillvaro för många år framåt, ja, i vissa avseenden för resten av livet. Hans syskon har berättat hur han nu blev överkänslig och otillgänglig på ett annat sätt än tidigare. Och han inriktade sig energiskt och sammanbitet på revansch för nederlaget.

Housmans barndom tycks ha varit en lycklig tid. Han var född i grevskapet Worcestershire i mellersta England och växte upp i en lantlig omgivning. Hans far var en livlig landsortsadvokat och modern en både ömsint och begåvad kvinna, som ibland skrev ironiska dikter om folk hon ogillade. Alfred var äldst av sju syskon och den som ledde hela skaran i lekar och upptåg, som inte minst bestod i att skriva verser av alla de slag, ibland nonsensvers i god engelsk tradition. Hemmet präglades också av fromma vanor med daglig husandakt och två kyrkobesök på söndagarna. Då grundlades hans självklara förtrogenhet med Bibeln.

Men på Alfreds tolvårsdag dog hans mor. Den smärtsamma förlusten fick avgörande följder för hans livsåskådning. Han hade med barnets hela allvar och intensitet bett till Gud att hans mamma skulle bli frisk, och hennes död betydde att han för alltid miste tron på sin barnoms Gud.

I skolan var Alfred mycket duktig, och det var ingen överraskning att han fick ett stipendium för att studera vid universitetet i Oxford. Där var han de första åren som sagt lika framgångsrik; misslyckandet i slutexamen kom alltså som en total överraskning.

Vad kan detta misslyckande ha berott på? Ingen vet väl säkert, men det går att peka på flera faktorer som antagligen bör ha bidragit. En orsak kan ha varit att Alfred bara någon vecka före examen fick veta att hans far var allvarligt sjuk och att det inte fanns stort hopp om hans tillfrisknande. Familjen hade ekonomiska bekymmer. Om fadern dog skulle det innebära ett tungt ansvar för Alfred, som ju hade sex yngre syskon.

Det verkar också som om Housman ganska självsvåldigt hade struntat i de delar av kursen som inte roade honom. Han var lidelsefullt intresserad av de rent språkliga problemen i antika grekiska och latinska texter, inte minst av textkritiken. Men de två sista åren på den klassiska linjen i Oxford ägnades huvudsakligen åt antikens historia och filosofi. Med en för en ung student överraskande självständighet, en självständighet som också kunde kallas

dumdristighet, fördjupade Housman sig i textkritiska problem – ibland hos antika författare som inte ens ingick i kursen – och försummade att läsa historia och filosofi.

Många har också velat se en viktig orsak till den begåvade studentens undermåliga prestation i en olycklig kärlekshistoria. Housman hade blivit djupt förälskad i en jämnårig student på samma college, en begåvad naturvetare och framstående idrottsman som hette Moses Jackson. Han var dock heterosexuell och oförmögen att besvara Housmans känslor: kamratlig vänskap var vad han kunde erbjuda.

Hur misslyckandet än ska förklaras, så fick det i varje fall påtagliga följder. Housman måste lämna Oxford utan någon kandidatexamen och fick sikta mot blygsammare mål. Han avlade de prov som krävdes för att få anställning som statstjänsteman och hamnade på patentverket i London, där han placerades på avdelningen för varumärken.

Där skötte han samvetsgrant sina sysslor under de närmaste tio åren. Men det var andra mödor som upptog hans egentliga intresse. Varje dag efter arbetets slut begav han sig till British Museum och studerade grekiska och latinska texter. Han skaffade sig inte bara en allt djupare förtrogenhet med de klassiska författarna utan ägnade sig också åt skarpsinnig och självständig textkritisk forskning. Från slutet av 1880-talet publicerade han en hel serie lärda uppsatser, alla mönster av grundlighet och skärpa.

År 1892 blev professuren i latin vid University College i London

ledig. Tjänsten söktes av en rad framstående klassiker från Oxford och Cambridge med lysande examina, undervisningserfarenhet och vetenskapliga verk på meritlistan. Men den som utnämndes till professuren var en underordnad tjänsteman vid patentverket i London, som aldrig hade innehaft någon akademisk tjänst och som i sin ansökan samvetsgrant hade uppgivit att han blivit underkänd i slutexamen i Oxford. Den forskning som Housman hade presterat

på sin fritid rörde sådan lärdom och sådant skarpsinne att han slog ut alla medsökande och blev professor vid 33 års ålder.

Textkritik kan kanske låta som något svårtillgängligt och förbehållet de invigda. Men själva grundprincipen är egentligen väldigt enkel, och textkritik är faktiskt något vi – utan att tänka mycket på det – ägnar oss åt när vi till exempel spontant korregerar ett tryckfel när vi läser vår dagstidning. Det handlar, med Housmans genialt enkla definition, om "konsten att upptäcka fel i texter och att avlägsna dem".

Men även om definitionen är enkel kan uppgiften vara svår. Det krävs ibland noggranna undersökningar av textens ålder och bakgrund för att upptäcka ett fel, liksom kunskap i grammatik, förtrogenhet med författarens stil och en rad andra faktorer.

Det är förstas bara experter som kan bedöma Housmans argumentation på de många enskilda ställena i hans textkritiska undersökningar, men han har också diskuterat grundsatserna på ett allmänfattligt sätt. Jag tänker framförallt på hans lika underhållande som klargörande artikel med den mycket Housmanska titeln "The

>>

Application of Thought to Textual Criticism”, alltså ungefär ”Hur man tillämpar tänkande i textkritiken”. Många av hans kolleger har velat formulera strikta regler och fasta principer för textkritiken. Housman hävdar i stället med rätta att mekaniska regler bara leder vilse, eftersom textfel i handskrifter ofta är oberäkneliga utslag av mänsklig skröplighet.

En man med en så ovanlig och egensinnig begåvning och ett så intensivt revanschbegär som Housman kan förväntas bli en ganska fordrande lärare, och hans studenter i London betraktade honom också med skräckblandad beundran. Hans kommentarer kunde vara frätande sarkastiska. Men till det som hans studenter efteråt mindes hörde också hans lidelse för klarhet och sanning, en lidelse som kunde göra ett djupt intryck på unga människor och som kunde hänföra och inspirera.

Ett drag hos Housman som ofta nämns är hans kyliga distans till omgivningen. Det gäller inte bara i yrkeslivet utan även i många personliga kontakter. Till en del brukar det förklaras med hans homosexualitet: i drottning Viktorias England var den som hade sådana böjelser naturligtvis tvungen att undertrycka och dölja dem. Rättegången mot Oscar Wilde skrämde många engelska homosexuella och fick förstås en hämmande verkan.

En annan fråga är om hans utlandsresor gav honom tillfälle att leva ut sina undertryckta drifter. Han for länge varje sommar till Frankrike eller Italien, och de som har skrivit om Housman är i denna fråga djupt oeniga. Somliga menar sig ha belägg för hans umgänge med prostituerade unga män, andra hävdar lika bestämt att en sådan slutsats är bevisligen falsk; jag är väl snarast benägen att hålla med den källkritiske levnadstecknare som menar att saken inte låter sig avgöras. Däremot vet vi säkert att Housman passade på att skaffa pornografisk litteratur i Paris, sådant som var svårare att komma över hemma i England.

När man talar om Housmans inbundna och tillknäppta natur får man inte glömma att han också hade en annan sida, en sorts studentikos spexighet, som kunde ta sig uttryck i nonsensdikter och lekfulla brev. Men då handlade det om sådana som stod honom nära. Han hade ett gott förhållande till sin styvmor – fadern hade gift om sig efter makans död. Alfred kunde till exempel skriva till styvmormodern och tacka för ”ditt långa brev”: ”det var nog det bästa brev jag någonsin läst, möjligen med undantag för aposteln Paulus andra brev till korinthierna”.

Under åren i Oxford hade Housman skrivit dikter och fått några av dem publicerade i studenttidningar. Ett par år efter professorsutnämningen gav Housman ut den första av de två diktsamlingar som skulle göra honom känd som skald. Den hette *A Shropshire Lad*, ungefär ”En pojke från Shropshire”, ett grevskap som gränsade till Worcestershire, där Housman ju var född. Det kan tyckas märkligt att han valde en annan trakt än sin hembygd, men han ville nog skilja på diktjaget och diktarjaget. Han handskas också ganska fritt med Shropshires geografi: namnen stämmer inte alltid, och naturfenomen där är inte alltid korrekt beskrivna. Han unnar sig kort sagt poetisk frihet.

Boken kom ut 1896. Dikterna blev ingen omedelbar framgång, även om de fick goda recensioner: den första upplagan var bara på 500 exemplar och tog drygt två år att sälja slut. Försäljningskurvan steg dock sakta men säkert, och efter några år krävdes det fler och större upplagor. Dikterna är för det mesta korta och melodiska, ofta folkvisartat enkla – Housman har själv angett folkliga ballader, Shakespeares sånger och Heinrich Heine som sina förebilder. Med sin bitterljuva eller ibland bara bittra stämning blev de lästa och älskade av allt fler. Boerkriget och senare första världskriget gav

Housmans lyrik ökad aktualitet: soldater är liksom bondpojkar från Shropshire centrala gestalter i hans diktning. Housmans illusionslösa poesi tålde mötet med krigets verklighet. Strofer som dessa – här i Erik Blombergs översättning – lämpar sig föga som värningspropaganda:

*När och fjärran ses soldater
ringlande i ändlös kö,
bra kanonmat, bra kamrater,
gå de alla bort att dö.*

*Långt i öster och i väster
multna de nu en och en:
dyra fränder, döda rester,
ingen vänder hem igen.*

I sin installationsföreläsning i London hade Housman talat om vikten av att se verkligheten som den är, och denna sanningskärlek är något som förenar hans vetenskapliga och hans vittra verk. Han vet att kriget kräver sina offer, och dikterna inskräpper och sörjer det öde som väntar soldaten. Här är vi långt från den patriotiska propagandans hjältedöd. Men Housman utmålar inte heller stridens färd eller de sårades plågor; han nöjer sig med att konstatera det nakna faktum att döden drabbar till sist. Han framträder inte som pacifist, han predikar inte fred, men han påminner om den brutala verkligheten.

Hur ter sig denna inställning i sitt viktorianska sammanhang? Ja, det viktorianska är ju inte någon enhetlig och homogen kultur, inte bara något tryggt och stabilt – som Herbert Tingsten så tydligt har understrukit i sin lärorika bok *Viktoria och viktorianerna*. Det är klart att den pessimistiska realismen i Hous-

mans dikter inte stämde med den officiella patriotiska andan och stred mot många av de idéer och attityder som präglade det offentliga livet. Men det är inte så att han är ensam om sin inställning. Diktare som Swinburne, Matthew Arnold (som Housman beundrade) och Thomas Hardy hade redan före Housman gett uttryck åt en liknande pessimistisk syn på livet. Housman kan inte sägas vara nydanande när det gäller dikternas innehåll, lika litet som han var det i formellt avseende.

Som forskare vann Housman allt större ryktbarhet, och när den gamle latinprofessorn i Cambridge dog 1911 valdes Housman till hans efterträdare. Han var 52 år gammal när han flyttade från London till Cambridge; en av de sakkunniga kallade honom ”Europas främste latinist”.

Det är intressant att se att denna höga värdering har stått sig. För några år sen kom det ut en samling artiklar av moderna latinister som granskar Housmans bidrag till forskningen. Fastän bedömarna naturligtvis hittar ett och annat misstag eller argument som inte står sig, är det påfallande hur uppskattad han är som forskare mer än sjuttio år efter sin död. En sentida efterträdare som professor i latin i Cambridge skriver att Housman obestriddligen är den främste som suttit på den lärostolen.

Utnämningen till professor i Cambridge bör ha glatt Housman inte bara därför att den befäste hans ställning som en första rangens vetenskapsman utan också därför att hans arbetsmiljö och forskningsmöjligheter blev så mycket bättre. I London var undervisningen i latin tämligen skolmässig, och den omfattade många veckotimmar. I Cambridge behövde han inte föreläsa mer än två gånger i veckan, och hans främsta ämbetsplikt var att forska. Den akademiska miljön var också rikare och mer stimulerande i Cambridge.

Han valdes genast till *fellow* vid Trinity College, och listan över dess arton *fellows* vid den här tiden upptar sju nobelpristagare. Där kom han att stanna i ett kvartss sekel, ända till sin död 1936.

Som professor i Cambridge fortsatte Housman att publicera kritiska utgåvor av latinska texter. Det hände att andra än specialister öppnade hans editioner, men det var då inte för att ta del av briljanta lösningar av textkritiska problem utan för att med skräckblandad förtjusning läsa de förord vari Housman avrättar inkompetenta föregångare och kolleger. Hans polemiska stil med dess vällustiga ironi och skoningslösa skärpa stötte och sårade många. Även hans mest hängivna beundrare måste nog medge att han ibland gick över anständighetens gräns.

Men kanske kan man också med Viktor Rydbergs formulering tala om "krigarens lovliga uppsåt att sära och döda". Housmans lärjungar i Cambridge har vittnat om att hans föreläsningar i latinsk textkritik hade en sorts moralisk kvalitet, att det under den askgrå ytan glödde en lidelse för sannfärdighet och äkthet. Hans långa forskarliv var en outtröttlig kamp mot pretentiös okunnighet och tankelettja. Slarviga och ovederhäftiga forskare var förrädare mot en helig sak och förtjänade därför ingen barmhärtighet.

I sin stil hade Housman dessutom ett vapen som inte många andra ägde: hans prosa var stram och klar och samtidigt smidig och rytmisk. Ingen mindre än T S Eliot kallade honom "en av de få nu levande mästarna i engelsk prosa".

Men det var som skald han var känd av en bredare allmänhet. Det gick dock 26 år innan Housman gav ut sin andra diktsamling. Den var också den sista, och den heter helt enkelt *Last Poems*. Om debutsamlingen i början sålde ganska trögt, var det nu helt annorlunda. Samma dag i oktober 1922 som boken kom ut var den slutsåld överallt i Cambridge, och vid årets slut – alltså efter drygt två månader – hade man fått trycka 21 000 exemplar av den nya diktsamlingen.

Samtidigt såldes i genomsnitt över 3 000 exemplar årligen av *A Shropshire Lad*. George Orwell har berättat att han som sjutton-åring kunde praktiskt taget hela den diktsamlingen utantill. Och sedan har Housmans dikter aldrig saknats i engelska boklädor; nu finns de sedan länge i pocketutgåvor av *Collected Poems*.

Att Housmans lyrik än idag är känd och läst är det lätt att finna belägg för. När Richard Dawkins, Oxfordbiologen som på ett så lysande sätt har gjort evolutionen begriplig för oss humanister, firade sin 70-årsdag i New College år 2011, höll han ett tal som avslutades med ett muntret poem fullt av parodiska allusioner på kända engelska skaldar – bland andra Shakespeare, Keats och Dylan Thomas. Inledningsraderna anspelade på en av Housmans mest bekanta dikter.

Flera av de främsta brittiska detektivförfattarna har valt Housmancitat som titlar på sina böcker. P D James har till exempel en roman som heter *A Taste for Death*, och det är slutorden i en dikt av Housman, medan titeln på Colin Dexters sista roman om kommissarie Morse, *The Remorseful Day*, är hämtad från sista raden i en av hans vemodiga dikter.

Fastän det alltså ligger ett kvarts sekel mellan Housmans båda diktsamlingar, går det inte att upptäcka någon egentlig skillnad mellan dem. Stilen och stämningen, tonen och ämnesvalet är desamma. Housman skrev på ungefär samma sätt i hela sitt liv, opåverkad av nya litterära strömningar, liksom han inte heller ändrade sitt sätt att klä sig efter modets växlingar. *Last Poems* kom ut 1922, samma år som T S Eliots *The Waste Land*, men de båda samlingarna representerar två helt skilda poetiska epoker.

Det innebär också att det ofta är svårt eller omöjligt att på inre grunder avgöra om en dikt är skriven tidigt eller sent i Housmans liv. Efter Housmans död gav hans bror Laurence ut en samling förut publicerade dikter med titeln *More Poems* (1937). Då berömde

en recensent en viss dikt för dess mognad. Den hade Housman skrivit som ung student i Oxford.

En dikt av Housman börjar "They say my verse is sad". Omdömet är inte överraskande, eftersom den smärtsamma insikten om det tragiska i tillvaron ligger som en orgelpunkt under alla hans melodier. Döden utplånar allt, både livets glädje och livets ondska.

En av Housmans mest kända dikter – som tolkats till svenska av Gunnar Mascoll Silfverstolpe – har formen av en dialog mellan en död man och hans

bäste vän. Den döde frågar om hans hästar ännu drar plogen och om hans lag spelar fotboll som när han själv var i livet, och vännen försäkrar att ovan jord är allt som förut. Den döde undrar ängsligt om hans käresta har slutat gråta, och han lugnas av sin vän:

*Ja, hon somnar sorglös
och lycklig, må du tro.
Din tös är säkert tröstad.
Min vän, så sov i ro!*

Först med den sista frågan och det sista svaret kommer den bittert ironiska omsvängningen:

*"Är min vän kraftfull
fast jag är blek och svag,
och har han fått för natten
en bättre säng än jag?"*

*Gott sova dina vänner.
Jag sover bäst av dem.
Jag har en död mans kvinna.
Fråga icke vem!*

Vissheten om alltings obeständighet kan stegra känslan för det sköna i livet, och Housman har också besjungit naturen och det engelska landskapet. Sådana dikter är ofta nostalgiska och röjer en längtan efter barndomens trakter, både i konkret geografisk mening och som sinnebild för en förlorad värld, "the land of lost content". Men också över hans ljuvligaste strofer om vår och körsbärsblom faller tidens och förgångelsens skugga.

Housman skrev en psalm till sin begravning; den sjöngs i kapellet i Trinity College vid hans jordfästning. Formuleringarna anknyter till det traditionella engelska bibelspråket och den anglikanska liturgins ordalag, men det "du" (*thou*, inte *you*) som åkallas är inte den kristne guden utan naturen eller tillvaron, och dikten – här i ett försök till svensk tolkning – uttrycker Housmans visshet om att allt är slut i döden:

*O du som från din boning
har dina barn sänt ut
att ströva långt och vida
och tar dem hem till slut,*

*att människor, folk och stammar
som danats av din hand
må finna evig skugga
hos dig från solens brand:*

*Åt frid och jord och mörker
och dig vi återger
den varelse du skapat
och ej ger liv åt mer.* ✨

LITTERATUR

Nästan ett Nobelpris

Georges Perec har mest uppmärksammats för sina formella experiment, men han är en både underhållande och angelägen författare. Hans verk speglar 1900-talets tragedier, skriver **Carl Rudbeck**.

GEORGES PEREC FICK aldrig något Nobelpris i litteratur. Men nu har han vederfarits en ära som åtminstone i franska ögon är nästan lika stor. Hans verk har inkluderats i det franska *Bibliothèque de la Pléiade* (Gallimard), där nya och gamla klassiker från när och fjärran presenteras i skinnband och med utförliga kommentarer, vanligen utförda av de främsta franskspråkiga experter som står att finna.

Han har fått tillträde till detta illustrationssällskap innan det har öppnats för Nobelpristagare som Jean-Marie Le Clézio och Patrick Modiano. De två volymerna av Perecs *Oeuvres* är försedda med flera hundra sidor av förklarande noter av en hel stab av experter under ledning av Christelle Regiani. Som läsare är det bara att tacka och ta emot. Visst kan man läsa Perec med nöje också utan förklaringar, men då är risken stor att läsaren går miste om de vanligen intrikata och självpåtagna regler som styr många av hans verk.

Perecs författarskap föregås av rykte om att vara mera bisarrt än viktigt, mera medvetet tillkrånglat än estetiskt avancerat, som vore det en egensinnig lustifikation. Denna förträffliga utgåva, som samlar det viktigaste av det som han publicerade under sin livstid, visar hur felaktigt ett sådant avfärdande är. Hans verk är ett av fransk litteraturs mest originella och djupt rotat i sin tid och dess dramatiska historia. Under en ofta ironisk eller hemlighetsfull yta skildras flera av 1900-talets stora tragedier.

Perec föddes den 7 mars 1936 i Paris och växte upp under små omständigheter i ett fattigt kvarter. Hans föräldrar var judiska flyktingar från Polen. Historiens stormvin- dar skulle snart för alltid splittra familjen.

Georges far tog värvning i Främlingslegionen och stupade tidigt i andra världskriget. Hans mor förstod vad som väntade och skickade bort sin son från Paris. Hon deporterades den 11 februari 1943 till Ausch-

witz och kom aldrig tillbaka. Denna händelse, detta mord, är ett sår som aldrig läks. Sonen återkommer ständigt till det i sitt författarskap, där det kodas in på olika sätt.

Den föräldralöse pojken växte först upp på barnhem och sedan hos släktingar. Därefter vidtog lite vaga studier i Paris, där han bland annat följde Roland Barthes kurser. Tidigt stod det dock klart att det var författare han ville bli. Då liksom nu var det svårt att försörja sig på den verksamheten. Han var dessutom tvungen att göra sin värnplikt vid ett fallskärmsregemente men då hans far hade dött för Frankrike slapp han att skickas till Algeriet, där fransmännen då förde ett brutalt krig.

DET SKULLE DRÖJA en bit in på 1970-talet innan Perec kunde leva på sin penna. Lite frilansrecenserande och uppdrag som korsordskonstruktör räckte inte långt. 1961 blev han dokumentalist vid ett neurofysiologiskt laboratorium, ett arbete som han behöll ända fram 1978 då hans äntligen började tjäna pengar på sina böcker. Men då var det redan sent på dagen. Han dog i lungcancer början av 1982, någon månad innan han skulle fylla 46 år.

Efter flera misslyckade försök att publicera en roman vände lyckan när han 1965 debuterade i bokform med romanen *Tingen*. En historia om sextioalet, som blev en stor framgång och vann ett fint litterärt pris. Den handlar om paret Jérôme och Sylvie, som bor i en pytteliten lägenhet i Paris och försörjer sig på att göra marknadsundersökningar. Jérôme eller Sylvie går ut på en gata i Paris, ställer sig en park eller utanför en skola och ställer frågor av typen: Har du sett den här annonsen? Vad kräver du av en madrass? Är du nöjd med din tvättmaskin? De unga tu kan överleva på detta jobb men knappast leva. De drömmer om att vara rika, inreda en stor lägenhet eller villa, köpa



En dikt och ett misstag

64 Martina Björk läser Ovidius

Den passionerade läsaren

66 David Andersson om Hjalmar Söderberg som kritiker

Konst i maktens tjänst

68 Peter Luthersson om kulturpolitik

En kritik av fejdkulturen

69 Catta Neuding om Romeo och Julia

Här är gudagott att vara

70 Bo G Hall firar Gluntarna

Krönika

71 Pontus Herin uppmärksammar tre små ord

I korthet

71 Katarina O'Nils Franke om barnböcker



dyra skor och annat som hör det goda livet till. Romanen har nästan ingen dialog utan nöjer sig med att beskriva två konsumenter som drömmer om exklusiva och vackra ting. De är saker som räknas, inget annat.

Vissa kritiker menade att det inte var mycket till roman, utan ett stycke sociologi. Men det är en fortfarande drabbande skildring av människan som slav under tingen. Visst märks inflytande från den Barthes som skrev *Mytologier*.

PEREC BLEV MEDLEM AV Oulipo – Ouvroir de la littérature potentiell – (verkstad för potentiell litteratur), som samlade en grupp experimentella författare, till exempel Raymond Queneau, Jacques Rou-

baud och Italo Calvino. Förenklat skulle man kunna säga att gruppens affärsidé var att göra det svårt för sig genom att ålägga sig oftast helt godtyckliga restriktioner. Skriva meningar som kunde läsas både framlänges och baklänges, som till exempel ”ni talar bra latin”, eller texter där man bara fick använda sig av vissa av alfabetets bokstäver. Det var Perec som producerade gruppens kanske mest kända verk, den ett par hundra sidor långa romanen *La disparition* där han avstod från att använda franska språkets vanligaste bokstav, ”e”. Man har läst denna frånvaro, detta försvinnande, som en meditation över Förintelsen. Han skrev senare den kortare berättelsen ”Les revenentes”, där ”e” är den enda vokal som används.

I mitt tycke har dessa formella experiment fått alltför stor uppmärksamhet på bekostnad av andra verk. De får Perec att framstå mer som en språklig ekvilibrist än som en betydande författare.

TILL FÖRINTELSEN ÅTERKOMMER han i den märkliga boken *W eller minnet av barndomen*, som består av två parallella berättelser som först inte verkar ha något gemensamt. I den ena berättar han ganska okonstlat om sina tidigaste minnen som är få och fragmentariska. Han mediterar över några fotografier som finns av hans föräldrar. Han minns hur modern en dag 1942 tog honom till Gare de Lyon, köpte en serietidning och skickade iväg honom. Han skulle aldrig åter- >>

se henne. Hon har ingen grav. Det var först den 13 oktober 1958 som hon officiellt dödförklarades. Den andra berättelsen handlar om W, en ö utanför Sydamerikas sydspets, som är helt ägnad åt idrott. Först verkar det ganska harmlöst, men snart urartar det till ett slags straffkoloni med godtyckliga och grymma bestraffningar och tortyr.

En märklig bok är *Jag minns*, som består av 480 korta minnen av vanligen bagateller som "Jag minns *Hon dansade en sommar*" eller "Jag minns Woody Hermans storband". Sammantaget blir effekten hypnotisk.

Ändå vill jag påstå att vore det inte för hans sista stora roman *Livet en bruksanvisning* hade nog inte denna upplaga blivit av. Han kallar sin bok *romans* som kanske bäst översätts med "en romaner", för det är en strikt sammanhållen konstruktion som dock vid första påseenden kan tyckas nästan anarkistisk i sin mångfald. Han beskriver ett bostadshus vid en fiktiv gata i Paris. I romanens mitt står en viss Bartlebooth, som har ett egenartat projekt. Han lär sig först att måla akvareller, sedan ger han sig ut på en världsomspännande seglats där han utför en målning vid varje hamn. Målningen sågas sedan sönder till ett pussel som, när Bartlebooth väl har lagt det, utplånas. När det mångåriga projektet en gång är avslutat ska inget, absolut inget, finnas kvar. Det är förintat och spåröst försvunnet.

Kring Bartlebooth cirkulerar en stor mängd ofta märkliga gestalter som alla får sin berättelse. Ibland blir det lite grann som *Tusen och natt* av det hela, berättelser inuti berättelser. Boken är uppbyggd efter strikta formella principer och dessutom har Perec underkastat sig egna krav. Kapitlen ska innehålla en referens till ett bestämt litterärt verk eller målning eller till något som har hänt författaren just den dag han skrev dem. Utgivaren ger nycklarna till alla dessa intrikata regler och detaljer. Det är inte nödvändigt att känna till dem för att uppskatta verket men de visar vilken häpnadsväckande och enastående bok detta är.

FÖRHOPPNINGSVIS HAR JAG inte givit intrycket att Perec är en tråkig författare som främst vänder sig till akademiker, som kan visa hur snillrika de är i att nysta upp en texts mekanismer. Visst har hans verk givit en massa arbete åt litteraturhistoriker, men framför allt är det strålande underhållning. Han ville alltid att hans böcker skulle läsas som vi väl alla en gång läste när vi var barn: liggande på magen på sängen. ✨

ROMARRIKET

En dikt och ett misstag

Ovidius verk *Fasti*, som nu har kommit på svenska, ger ovärderlig kunskap om romerska kulturer och seder, skriver **Martina Björk**.

I ÅR ÄR det tvåtusen år sedan den romerske skalden Ovidius dog. Att just hans verk *Fasti* ges ut detta jubileumsår (i översättning av Ingvar Björkeson och med förord av Anders Cullhed, Natur & Kultur) är troligen en tillfällighet. Ändå är det en händelse som ser ut som en tanke. Verket är nämligen uppbyggt kring den romerska kalendern (*fasti*) och behandlar dess festdagar.

Men Ovidius redogör bara för det första halvåret. Poeten själv kommenterar sitt ofullständiga kalenderverk i en exildikt, riktad till självaste kejsar Augustus. Arbetet med *Fasti*, skriver han, avbröts i samband med domen om landsflykt, ett straff som utfärdats av kejsaren på grund av *carmen et error*, "en dikt och ett misstag". Att dikten var *Ars amandi* (*Konsten att älska*) står klart. Misstaget, skriver Ovidius, bestod i att han blev vittne till något olämpligt, något han inte borde ha sett. Diktaren identifierar sig med Actaeon, jägaren som blev förvandlad till en hjort – och därpå sliten i stycken av sina hundar – därför att han hade råkat se gudinnan Diana bada naken i skogen. Poeten blev bestraffad och tystad. Av tolv tänkta böcker – en för varje månad – blev det bara sex.

I introduktionen till mars månad berättar skalden att Roms grundare Romulus – tillika dess förste kung – indelade året i tio månader. Årets första månad firade vårens ankomst och fick namn efter Romulus far, krigsguden Mars. Flera månader benämndes efter sina nummer i ordningen – varför vi än idag kallar dem september, oktober, november och december – den sjunde, åttonde, nionde och tionde månaden. Ordningen försköts när den efterträdande kungen, Numa, lade till månaderna januari och februari.

Tideräkningen var emellertid bristfällig. Några år före Ovidius födelse, år 46 f Kr, reviderades kalendern enligt astronomiska beräkningar genom Julius Caesars försorg. En skottdag infördes. Man fick den så kallade julianska kalendern. Ovidius berättar:

Tiden beräknades länge fel tills Julius Caesar, / efter allt annat han gjort, åtog sig detta problem. / Han som blev gud, och var far till en ädel avkomma, fann det / vara sin självklara plikt att denna fråga blev löst. / Himlen han lovats ville han så lära känna i förtid / och ej som gud träda in i ett helt främmande hus. / Över de tider då solen går in i djurkretsens tecken / under sitt årliga lopp sägs han ha gjort en tabell / och till de trehundra fem vi räknade med har han fogat / sextio dagar, och lagt därtill en femtedels dag. / Så fick året sin rätta längd.

Under Augustus regeringstid förändras kalendern på ett annat sätt. Augustus låter införa nya högtidsdagar till sin egen och sin familjs ära. Han ändrar namn på månaderna Quintilis (femte månaden) och Sextilis (sjätte månaden) genom att uppkalla dem efter sin adoptivfar och sig själv. Än idag påminner oss sommarmånaderna juli och augusti om detta.

DIKTARKOLLEGAN HORATIUS BERÄTTAR att Augustus uppmanat honom att författa fler och yvigare kejsarhyllningar. Vi vet inte om Ovidius fick någon liknande förmaning, men det är ingen orimlig tanke. Diktaren i exil försvarar sin ringa insats på området med att hans talang inte räckte till för att göra kejsarens storhet rättvisa. Som synes av citatet ovan äras dock Julius Caesar, nu upptagen i gudarnas skara. *Fasti* är Ovidius mest regimvänliga skrift, en hyllning till den familj som gjort sig till herre över Rom och över dess tid. Verket tillägnas Germanicus, brorson tillika adoptivson till Tiberius, Augustus efterträdare. Germanicus var litterärt begåvad, diktade själv och översatte Aratos *Fainomena*, en grekisk läroddikt i astronomi. Dedikationen visar att Ovidius återupptog författandet av *Fasti* under sin påbjudna landsflykt.

PANEGYRIKEN TILL TROTS: Ovidius har andra ärenden. Med förebilder som Aratos skrift och Kallimachos *Aitia* berättar han om ursprunget till kalendern, om bakgrunden till de romerska högtiderna och om histori-



Ovidius.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

erna bakom stjärnbilderna. Sitt stoff hämtar han i den grekisk-romerska mytologin, som är hans paradgren. Den 11 februari, får vi veta, kan fötterna på stjärnbilden Björnvaktaren skymtas. Detta föranleder skalden att berätta om Callisto, Jupiters älskarinna, som först förvandlas till björn och sedan slutar som stjärnbild, Stora Björn, vaktad av sin son Arkas, Björnvaktaren. Under det ödesdigra datumet 15 mars, *Idus Martiae*, ägnas flera sidor åt firandet av Anna Perenna, drottning Didos syster. Mordet på Julius Caesar nämns bara i förbigående. Medan berättelser om gamla kulturer upptar hundratals versrader bevärdigas nya augusteiska högtider med några futtiga, ljuvligt intresserade rader, som här, den 16 april:

En gång bjöd Venus denna dag att snabbt gå till ända, / sporrade hästarnas spann att flyga brantare ner / för att den unge Augustus snarast skulle få titeln / "kejsare" dagen därpå, för sina segrar i krig.

I år är det tvåtusen år sedan den romerske skalden Ovidius dog.

OVIDIUS FÖRLÄGGER HISTORIENS guldålder till den tidiga kungatiden, en tid då samhällets högsta var nöjda med lite. I introduktionen till januari uppenbarar sig månadens egen gud Janus, som allvist undervisar poeten om forna tiders dygder och samtidens förfall:

Janus log: "Min vän, hur lite du känner din samtid! / Tror du att honung idag har samma sötma som mynt? / Knappt såg jag någon, ens då den gamle Saturnus var konung, / som ej fann guld och profit åtråvärt, ljuvst av allt. / Denna er kärlek till vinst och välstånd växte med tiden, / nu har den nått som högst, kan ej bli större än så. / Högre värderas rike-

dom nu än i fädernas dagar, / fattigdom rådde det då, nygrundat var ännu Rom. / En liten hyddä var nog för sonen till Mavors, Quirinus, / mer än flodstrandens säv krävde man ej för en bädd. / Jupiters tempel var lågt, det var knappt han kunde stå upprätt, / formad av lera den blixst Allfader bar i sin hand. / Då prydde löv Capitolium, nu är det kostbara stenar, / fördom betade själv varje senator sin hjord. / Ingen skämdes för fridfull sömn på ett läger av halmstrån / och att en kudde av hö skänkte åt huvudet ro.

DET VAR EN tid då "hederskänslan regerade folk, ej våld eller fruktan". Det är formulerat av en poet som själv fick erfara kejsarens skoningslösa maktutövning. I *Fasti* intresserar sig Ovidius för etymologi, men berättar aldrig om bakgrunden till ordet som utgör verkets titel. *Fasti* var en förteckning över vardagar och helgdagar, en kalender. Det bakomliggande ordet *fas* står för gudomlig rätt (till skillnad från mänsklig rätt), det som är tillåtet i förhållande till gudarna. Det är inte svårt att i nedanstående stycke läsa in den enkla människan som ett offer, ett slaktdjur, för självutnämnda gudar. Förr krävdes inget mer än salt, kvistar och lagerblad på altaret för att försona människan med gudarna. Men nu, skriver Ovidius, innebär offerriterorna onödigt slakt av oskyldiga djur för att blidka de blodtörstiga gudarna:

Kniven som nu skär inre organ ur den slaktade tjuren / hade en helig rit då ingen användning för. / Först att glädjas åt suggans blod var Sädsgudinnan / när hon med slakt av en so utkrävde hämnd för sin sådd / sedan hon sett denna best rota upp med sitt borstiga tryne / tidigt i vårens tid späda och saftiga skott. / Suggan blev välförtjänt straffad. Skrämd av hennes exempel / borde du lämnat i fred spirande vinlöv, o get. / En som såg dig en gång sätta tänder i vårliga rankor / gav åt sin ovilja luft med dessa varnande ord: / "Frossa på rankorna, get! Vid altaret, dit du blir släpad, / skall vad som sprungit ur dem utgutas på dina horn." / Orden besannades. Du fick straffa din fiende, Bacchus, / genom att över hans horn gjuta ditt flödande vin. / Lidit har son för sin skuld, och geten; men vad har oxen / gjort oss för ont, eller du, harmlösa, fredliga får?

Ovidius avslutar sin kulturhistoriska genomgång just innan de gudomliga Caesarernas månader skall ta vid. Var det ett medvetet val att stanna här? Varför lade han inte till böcker för det andra halvåret, när han uppenbarligen bearbetade sin text under landsflykten? Hur det förhåller sig med den saken lär vi aldrig få veta. Inte heller har Ovidius skänkt eftervärlden sin undervisning för denna del av året. Men redan det vi har i *Fasti* ger ovärderlig kunskap om romerska kulturer och seder. För första gången har nu detta – till synes – ofullständiga verk översatts i sin helhet till svenska. 🌸

Den passionerade läsaren

Hjalmar Söderbergs samlade litteraturkritik har nu utgivits. Ofta var han en lysande recensent, men när det gällde Selma Lagerlöf högg han i sten, skriver **David Andersson**.

LÄNGE FANNS DET EN nedlåtande inställning till Hjalmar Söderberg hos litteraturhistoriker och kritiker. Man erkände att han var en begåvad stilist men påstod samtidigt att han saknade förmåga att skapa levande gestalter. Han uppfattades som kylig, som en cyniker och skeptiker. Hur han då kunde skriva så gripande kärleksskildringar – och överhuvudtaget så fängslande romaner, noveller och pjäser – framstod som gåtfullt.

Under de senaste decennierna har bilden nyanserats väsentligt. En viktig insats gjorde den ledande Söderbergforskaren Bure Holmbäck. Holmbäck lyfte till exempel fram hans engagemang i boken *Hjalmar Söderberg och passionerna* (1991).

Bure Holmbäck disputerade på en avhandling om den oöverträffade kärleksromanen *Den allvarsamma leken* och skrev 1988 en fin biografi över diktaren. Han var också drivande bakom projektet att ge ut *Söderbergs Samlade skrifter*, som inleddes 2012 med *Förvillelser* och *Den allvarsamma leken*. Därefter fortsatte man med Söderbergs andra romaner, *Martin Bircks ungdom* och *Doktor Glas*.

Nu har två tjocka volymer med Söderbergs litteraturkritik kommit ut, *Litteratur och litteratörer* 1–2 (Lind & Co). Det är en viktig utgivning, många av artiklarna har tidigare inte publicerats i bokform. Holmbäck avled 2013 men hann arbeta tillräckligt mycket med materialet för att nämnas som en av utgivarna, tillsammans med Nils O Sjöstrand och Björn Sahlin. Precis som när det gäller de tidigare volymerna är kommentarerna mycket omfattande.

Vill man argumentera för att Söderberg är en passionerad författare finns det all anledning att lyfta fram hans texter om andra diktare, han hade verkligen lyckan att kunna förälska sig i böcker. Så här skrev han 1903 om den danske författaren Herman Bang:

På den tiden, då Herman Bangs namn först trängde till ungdomens öron här i landet, var allting så annorlunda mot nu. Det var en annan dager och luft över gatorna, människorna hade annat snitt på sina kläder än nu [...] Jag har framför mig ett gulnat gammalt porträtt av Herman Bang, som jag för väl femton år sedan klippte ut ur tidningen Budkaflen [...] och det är som om en hel epok stiger

ger upp igen ur det glömda och blir levande för mig på nytt [...] Ah, jag har icke glömt hur jag älskade varenda bok och varenda sida av hans hand (den skriftsakkunnige ser nog spårren); hur hans författarpersonlighet hypno-



Hjalmar Söderberg.

FOTO: BONNIERARKIVET/TT

tiserade mig, så att det var tider, då jag icke hade några andra ögon att se på världen och människorna med än hans.

Också August Strindberg hörde till ungdomsförälskelserna. Söderberg blev dock besviken på hans utveckling och kom senare ofta att uttrycka sig skeptiskt om honom. I "En Stockholmskrönika från sekelskiftet" (1900) beskriver han åsynen av den tidigare så beundrade kollegan:

Men se, vem kommer där, är det inte ett stycke av din ungdom, och ett av de allra bästa styckena, som nu går förbi fönstret? Du känner

igen den beskuggade blicken och de kroatiska mustascherna, det är han själv, det är din ungdoms stora bloss! Herre Gud, så tiderna förändras! Han hade för gott huvud i sin ungdom, den mannen, men det hämnade sig; det är inte på den vägen man blir nationalskald här i landet. Så föll det honom in att göra som Hamlet och spela tokig för att komma i nivå med omgivningen och bli förstådd – och förstådd blev han, nationalskald närpå också ...

I såväl artikeln om Herman Bang som Stockholmskrönikan blickar Söderberg nostalgiskt tillbaka på ett till synes avlägset förflutet. Det är lite märkligt att tänka sig att båda texterna skrevs av en drygt 30-årig diktare, vars ungdom trots allt låg ganska nära i tiden. Men denna livsinställning hade väl mer med personlig läggning än med ålder att göra.

Som litteraturkritiker var Söderberg ofta lysande, men förvisso hände det att han högg i sten. Det tydligaste exemplet är hans recension av Selma Lagerlöfs debutroman *Gösta Berlings saga* (1891). Söderberg har ingen känsla för Lagerlöfs egenart utan klagar över hennes prosastil; "denna oändlighet av utrops- och frågetecken tröttrar förfärligt".

DEN NEDLÅTANDE HÅLLNINGEN till Lagerlöf delade Söderberg med en del senare författarkollegor. I tredje delen av översiktsverket *Den svenska litteraturen* (1989) beskrev Sven Delblanc Lagerlöf som en relik från berättarkonstens äldre tider, som inte har förnyat vårt språk eller vår människokunskap.

Vill man argumentera för att Söderberg är en passionerad författare finns det all anledning att lyfta fram hans texter om andra diktare, han hade verkligen lyckan att kunna förälska sig i böcker.



Greta Garbo i *Gösta Berlings saga*.

FOTO: TT

I en artikel från 1952 – omtryckt i samlingen *Från Aeneas till Ahlin* (1978) – gick även Olof Lagercrantz till angrepp mot *Gösta Berlings saga*. Hans kritik har påfallande likheter med Söderbergs. Båda menar att Lagerlöf alltför mycket fascinerats av yviga gester och yttre handlingar, och att hennes gestalter inte är riktigt levande. ”De leva endast det yttre av livet, hennes typer; medvetenhet och reflexion är där icke ett spår av, icke hos en enda av hennes personer. Det är som ett skuggspel, det hela”, skrev Söderberg. Lagercrantz anklagade Lagerlöf såväl för att vara handlingsromantiker som för att bara kunna skriva om döda ting: ”Det som lever i *Gösta Berlings saga* är rekvisitan. Boken är ett stort värmländskt friluftsmuseum [...] en möbeltragedi.”

BÅDA ARTIKLARNA VAR delvis skrivna som en reaktion på de lovord Lagerlöf hade fått av andra. ”Att hon uppfattas som en av de stora, jämförbara med Almqvist, Strindberg eller Fröding, hör till de grövsta felbedömningarna i vår litterära historia”, påstod Lagercrantz. Söderberg avslutade sin anmälan med ett beskäftigt råd: ”Fröken Lagerlöf bör under inga förhållanden tillåta sin förläggare att annonsera boken med orden: det märkligaste skönlitterära arbete i Sverige under det senaste årtiondet. Sådant skadar författarinnans anseende, det ställer henne oförtjänt i en löjlig dager.”

Söderbergs recension av *Gösta Berlings*

saga skulle kunna avfärdas som en ungdomssynd – han var trots allt bara 22 när han skrev den – men han uttryckte sig också negativt om Lagerlöf senare, till exempel i en recension av en diktsamling av Per Hallström 1904. Söderberg och Lagerlöf är kanske de två främsta romanförfattare som Sverige någonsin har haft. Deras stilar och motivval var förvisso olika, men den bris-



Selma Lagerlöf.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

tande förståelsen är ändå anmärkningsvärd. Lite lustigt är också att båda anklagades för att inte kunna skapa levande gestalter, om än med olika motivering.

Hjalmar Söderbergs litteraturkritik har tidigare presenterats i mindre urval, ett första utkom redan under hans livstid 1921. I de tidigare utgåvorna har man framförallt tagit med texter om berömda författare. I *Varia* (1978) fanns artiklar om bland andra Strindberg, Lagerlöf, Fröding, Levertin, Heidenstam, Ibsen, Bang, Brandes och Zola. I den nya, fullständiga, utgåvan finns dessutom många texter om böcker och författare som inte längre är lästa. Söderbergs storhet som kritiker visar sig inte minst i hans förmåga att skriva medryckande också om dem, om en Jacob (Jac.) Ahrenberg eller en Edvard Blaumüller. Och även den som inte är specialintresserad av ämnet fascinerats av inledningen till hans recension av Ludvig och Gustaf Collijns *Lärobok i schack* (1898):

Till lycka för de många, som icke kunna leva och icke vilja dö, finns det en medelväg; det är att tillbringa sin dag vid schackbrädet. Ingen dryck ur Lethes dunkla vatten har en säkrare verkan: skum av glömska och sval likgiltighet breder sig skuggrikets dager över din själ, och du glömmar världen och allt vad världens är: Dreyfusaffären, anarkistmord och tidskriftsredaktörer, som vänta på oförsiktigt utlovade bidrag. ♣

Konst i maktens tjänst

Lars Anders Johanssons nya bok beskriver hur Socialdemokraterna lade beslag på kulturpolitiken, skriver **Peter Luthersson**.

LARS ANDERS JOHANSSON har skrivit en värdefull introduktion för den som vill lära sig mer om den svenska kulturpolitikens historia och nu, praktiskt nog med jämförande utblickar till andra länder och ordningar. Boken heter – säkert som en provokation mot statsfinansierade förmenta samhällskritiker – *Att dansa efter maktens pipa. Kultur i politikens tjänst* (Timbro). Dess stora linje berättar om hur Socialdemokraterna i Sverige för så där 80 år sedan lade beslag på kulturpolitiken. Längre styrde kulturkonservativa män som Arthur Engberg och Ragnar Edenman, vilka ville ge arbetarklassen tillgång till bildning och rikare föreställnings- och referensvärldar. Men 1964 blev Olof Palme ecklesiastikminister, och då skulle kultur tas i bruk, bli ett instrument för ideologin. En politisering som har blivit bestående följd.

Lars Anders Johanssons bok är som sagt värdefull men inte utan diskutabla inslag. Så tänker han sig att "borgerligheten" har blivit kulturfientlig till följd av Socialdemokraternas grepp om kulturpolitiken och kulturens enligt *follow the money*-logik åtföljande vänstervridning. Påståendet är inte gripet ur luften, men beskrivningen av det bakomliggande fenomenet blir skev. Kulturfientlig borgerlighet är i mina ögon ett *contradictio in adjecto*. Kulturen var den hävstång med vilken borgerligheten gjorde samhället mer civiliserat, gjorde det till en plats där man kunde producera och göra affärer och leva i relativ trygghet. Att köra BMW eller äga motorbåt gör ingen borgerlig, ej heller att rösta på Moderaterna eller Liberalerna. Det ska mera till.

BETRÄFFANDE KULTURPOLITIKEN SKULLE jag beskriva det som om ett fundamentalt problem vore att den politiska "borgerligheten" har fått en så uttunnad borgerlig identitet. Alliansregeringen hade åtta år på sig att göra något åt de skador socialdemokratisk ideologiexercerande kulturpolitik hade åsamkat kulturen – men gjorde ingenting eller kan-

ske snarare ont värre. Gösta Bohman stod som undertecknare av det svar som Moderaterna ingav på regeringspropositionen som etablerade 1974 års kulturpolitik och cementerade inriktningen på kulturens bruksvärde och negligerandet av dess egenvärde. Bohman och hans fränder tyckte att kulturpolitiken borde stödja konstnärlig kvalitet, frihet och mångfald. Av den Bohmanska inställningen återstod intet i den



Entrén till Dramaten.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

kulturutredning som Lena Adelsohn Liljeroth lät göra. Tvärtom skulle beslutsfattandet över viktiga kulturinstitutioner centraliseras, och övriga investeringar i kulturell infrastruktur placeras så långt från mer gedigen kulturkompetens som möjligt. Här gällde centrifugal strategi och inte som beträffande viktiga kulturinstitutioner centripetal. Efter den katastrofala kommunaliseringen av skolan skulle nu kulturen komma i åtnjutande av samma "modernisering" och "demokratisering". Idén fick det passande byråkratiska namnet portföljmodell.

ANDRA HÄLFTEN AV 1800-talet och åren strax efter sekelskiftet 1900 såg viktiga, icke med varandra administrativt samordnade och på vis domesticerade kulturin-

stitutioner tillkomma eller flytta till lokaler ägnade att skänka påtaglighet åt kulturens ställning och värde. Huvudstaden visade vad nationen förmådde. Nu uppfördes Kungliga biblioteket, Nationalmuseet, Nordiska museet, Naturhistoriska riksmuseet, Operahuset, Dramaten och snart Konserthuset. Skansen sattes i stand. Ute i landet kom byggnationen igång av skol- och bibliotekshus med motsvarande signalvärde. Det var en borgerlig tid. Sedan socialdemokratin lade beslag på kulturpolitiken har trenden varit att snarare inrätta kulturpolitiska myndigheter, som Statens konstråd, Statens kulturråd och Konstnärsnämnden. Till det kontorsbyggnader med många skrivbord och "projektsatsningar", "temaår" och jippon med fototillfällen för flinande ministrar. Så då Moderna museet, som symbol för att mög som bildning, humanism och tradition nu har spelat ut sin roll.

MEN BILDNING, HUMANISM och tradition har med individualism att göra, med individens självständigblivande som tänkande och ställningstagande varelse, med hennes fullvuxenhet som medborgare. Att omhulda institutioner och individer som håller bildning, humanism och tradition levande borde vara kulturpolitikens uppgift. Dagens "borgerliga" politiker verkar tämligen allmänt tro sig vara särdeles fina och toleranta när de menar att det bara är en fråga om tycke och smak om man föredrar VS Napoléon eller Camilla Läckberg, Arvo Pärt eller Lasse Stefanz. Men det är inte fint och tolerant att mena så, bara falskt och destruktivt. Människan behöver inte födas fix och färdig. Minsta motståndets lag har aldrig varit någon källa till andlig växt eller utveckling överhuvudtaget, bara till intellektuell fatigdom och stagnation i alla avseenden. Ciceros ord om att kunskapens rötter är bittra och dess frukter söta har inte förlorat något av sin giltighet. Ett kulturliv präglad av konstnärlig kvalitet, frihet och mångfald utgör ett samhälles myndighetsförklaring av sig självt. En kulturpolitik belamrad med andra avsikter är en styggelse, oavsett med hur många vackert klingande värdeord dess exekutörer fyller munnen.

Nå. Läs Lars Anders Johanssons bok och reflektera över dess rika informationsinnehåll! ✿



En kritik av fejdkulturen

För att förstå ett drama som *Romeo och Julia* måste man känna till hur klankulturer fungerar, skriver **Catta Neuding**.

ROMEO OCH JULIA är en av William Shakespeares mest älskade pjäser, som ständigt sätts upp på nytt. Ändå beskriver den en värld som på många sätt är främmande och obegriplig för oss.

Romeo och Julias kärlek är omöjlig eftersom deras familjer, Montague och Capulet, är svurna fiender sedan generationer tillbaka. Det är ett tacksamt material för regissörer som kan skruva konflikten på vilket sätt de vill: Montagues kan vara palestinier och Capulets judar; Montagues serber, Capulets albaner; Montagues boende på Djurs-holm, Capulets i Rinkeby. Variationsmöjligheterna är i det närmaste oändliga. Problemet är att man med den sortens lösningar fullständigt ignorerar en av pjäsens grundläggande byggstenar – fejdkulturen. Det är en aspekt av klankulturen där gruppens heder inte bara kan, utan också bör, försvaras med våld om så behövs.

Om Romeo och Julia varit bosatta i Stockholm år 2017 hade de kanske flyttat ihop i en billig etta i en förort, skaffat jobb och på sikt byggt upp ett helt nytt sammanhang på behörigt avstånd från sina respektive familjer. Men i en klankultur är individen underställd gruppen. Så fort en individ börjar bete sig avvikande från vad som anses normativt utgör den ett hot mot klanen.

I Sverige är diskussionen om klankultur ett relativt nytt fenomen som delvis uppstod i samband med Per Brinkemos *Mellan klan och stat. Somalier i Sverige* (2014). Men klankulturen är dominerande i stora delar av världen. Och var det, en gång i tiden, även i Sverige.

Hur Shakespeare själv tänkte när han skrev pjäsen för 400 år sedan vet ingen, men genom att titta på den historiska kontexten kan man göra en kvalificerad gissning. När han skrev *Romeo och Julia* hade drygt ett sekel passerat sedan det sista slaget i rosornas krig. Konflikten pågick under 30 år mellan husen York och Lancaster, vilka båda hade rosor som sköldemärken – York en vit, Lancaster en röd. Den senare gick segrande ur striden, men det var Henrik VII som i kraft av arvet på sin fars sida – denne var halvbror till den tidigare Lancastertekungen – som besteg Englands tron. När *Romeo och Julia* skrevs regerade ett barnbarn till Henrik VII, Elisabet I. Man kan

anta att kriget i högsta grad ännu var levande i var mans minne.

Rosornas krig är relevant som utgångspunkt för tolkningen av *Romeo och Julia* eftersom konflikten utgör ett gott exempel på den inom aristokratin ännu kvardröjande fejdkulturen: två ätter, eller två klaner om man så önskar, slåss om makten över den engelska tronen. Om man betraktar konflikten med moderna glasögon är det bitvis obegripligt varför än den ena, än den andra sidan gång på gång återupptar konflikten efter att ha blivit benåddad av kungen. Men i rätt historisk kontext hade det snarare varit oförläpigt att avstå från fortsatt konflikt eftersom hedern och äran är det viktigaste för klanerna York och Lancaster/Tudor.

När Henrik VII tillträdde tronen började han så sakteligen centralisera makten, inte helt olik den process som Gustav Vasa påbörjade i Sverige. Kultur tar emellertid längre tid än så att radera ut ur det mänskliga medvetandet.

SHAKESPEARE MÅSTE HA varit medveten om fejdkulturen, även om han inte använde själva begreppet som är etablerat i modern tid. Ett tydligt exempel syns redan i första akten; Romeo och hans vänner smiter in på en fest anordnad av familjen Capulet och blir upptäckta av Julias kusin Tybalt. Denne betraktar det oanmälda besöket som en förolämpning, men hindras av greve Capulet från att ställa till scen. Istället gör han sig omakett att dagen därpå uppsöka Romeo med orden: "Boy, this shall not excuse the injuries That thou hast done me; therefore turn and draw." Möjligen kan det tyckas dramatiskt att kalla vad som av oss närmast uppfattas som ett pojkestreck för *injuries*, skador. Det oanmälda besöket måste dock tolkas som en svår skymf, inte bara mot Tybalt, utan mot hela hans familj.

Det går att tolka *Romeo och Julia* som en kritik över fejdkulturen. En av pjäsens mest



kända repliker är när den döende Mercutio, snarare än att värdigt dö för sin klan, förbannar alla inblandade – "A plague on both your houses!"

Veronas furste går i det här sammanhanget närmast att likställa vid en symbol för staten i en tid där makten flyttas från mäktiga familjer till ett statsöverhuvud. Under hela pjäsen försöker han att stävja våldet det två familjerna utsätter varandra för. En av hans sista repliker lyder: "Where be these enemies? Capulet! Montague! See, what a scourge is laid upon your hate, that heaven finds the means to kill your joys with love."

DET SÄGS ATT vi lär oss av historien, men emellanåt kan även nutiden lära oss om dåtiden. Sverige har de senaste decennierna erfarit en stor invandring från länder som än idag domineras av ett synsätt som gör en historia som Romeo och Julia helt logisk och konflikten mellan de två ätterna legitim – det är inte något främmande utan helt naturligt att föräldrar får välja vem deras barn får gifta sig med. ✿



Wennerberg och Beronius sjunger efter den stora middagen på Börsen.
Teckning av J. Arsenius.

VISOR

Här är gudagott att vara

Gluntarnas skapare Gunnar Wennerberg fyller 200 år, skriver **Bo G Hall**.

OM GUNNAR WENNERBERG ännu nämns beror det på hans sångsamling *Gluntarna*. Den utgavs i ett antal häften 1849–1851, som snabbt blev omtryckta och spred bilden av Uppsalastudenten. En formidabel "Glutfieber" bröt ut på många håll i landet; främst i borgerliga salonger men också i kretsarna kring hovet. Sedan dess har deras popularitet skiftat mycket över åren och numera har sångerna sannolikt hamnat lite mer i skymundan. Ändå är de otvivelaktigt en viktig del i svensk visstradition. I höst skulle deras skapare ha fyllt 200 år; två nya litterära sällskap har bildats, dels Gluntarnas Vänner i Uppsala, dels Gunnar Wennerberg Sällskapet i födelseorten Lidköping. Säkert kommer de aktivt att medverka till en renässans för hans verk.

Under sina år i Uppsala fick Wennerberg tillträde till stadens litterära salonger; exempelvis Malla Silfverstolpes, där storheter som Geijer och Atterbom uppträdde. Han kom dessutom efterhand att ingå i ett mycket levnadsglatt studentgäng som valde att gå under beteckningen Juvenalerna; ett namn de av allt att döma hade tagit efter den romerske tänkaren och satirikern Juvenalis. Till sitt gemensamma nöje ägnade sig medlemmarna bland annat åt att sjunga Bellman liksom avsnitt ur populära operor.

Där tillkom också så småningom sammanlagt trettio sånger som fick det samlade

namnet *Gluntarne*, som de då stavades. De har formen av dialoger mellan två studenter. Glunten är den yngre, både naivare och rätt tanklös, och magistern den äldre, mer bildad och luttrad av studentlivet. Sångerna framfördes med Wennerberg själv i basstämman som magistern och den framstående barytonen Otto Beronius som glunten. Namnet *Gluntarna* kom av att Beronius var från Danemora och gärna sjöng folkvisor där det uppländska dialektordet glunt (pojke eller grabb; jfr glytt) förekom. I kamratkretsen gick han under öknamnet "Glunten".

I duetterna möter alltså en rad scener från det uppsaliensiska studentlivet. Med stor inlevelse bjuder de lyssnaren på naturstämning och romantik men även på oro för studier och ekonomi eller på ruelser "dagen efter". I de sista sångerna tar glunten examen och de båda vännerna bjuder varandra farväl.

TEXTERNA INNEHÅLLER OLIKA humoristiska inslag. Som när glunten bevisar en föreläsning för att göra sig märkt av professorn men somnar och snarkar så hårt att föreläsningen måste avbrytas. Eller vid den ofta framförda nattmarschen i Sankt Eriks gränd där paret – på tämligen runda fötter – i mörkret skymtar och artigt hälsar på en otydlig gestalt som vid närmare betraktande i själva verket är en pump. Vid ett annat tillfälle har glunten i Carolinabacken sett

och blivit svärmiskt förtjust i en vacker flicka som senare – vid en tentamen hemma hos professorn – visar sig vara dennes hustru.

Som framgått fick *Gluntarna* ett entusiastiskt mottagande; mycket större än vad man inom juvenalkretsen hade kunnat ana. De spreds i olika avskrifter och gjorde sin skapare berömd; flera förlag stod på kö för att få ge ut dem. Till detta var emellertid Wennerberg länge negativ. Det fanns flera skäl till hans tveksamhet. Bland annat var han mindre glad åt namnet *Gluntarna*, menandes att innebörden var obegriplig för de flesta. Men det hade redan blivit så vida spritt att han på denna punkt måste ge upp sitt motstånd. Och därmed kunde sångernas segertåg över landet inledas.

ETT MÅTT PÅ deras fortsatta popularitet ett drygt sekel senare omnämner Sven G Svensson i sin välskrivna och gedigna *Gunnar Wennerberg. En biografi* (1986): åttiosex citat av Wennerberg förekom i 1960 års upplaga av Pelle Holms *Bevingade ord*. Nästan alla var hämtade från *Gluntarna*; exempelvis "Nu tror jag det kan vara tid att tänka på refrängen" eller "Du talar som en häst, Uppsala är bäst". Att texterna dock på senare tid har blivit mindre kända framgår av att antalet citat sjunkit högst väsentligt i senare utgåvor av detta eller liknande uppslagsverk.

Wennerberg gick ur tiden 1901 men hade dessförinnan gjort en storartad karriär som långvarig landshövding i Växjö samt ecklesiastikminister i två omgångar – under Karl XV resp. Oscar II. Med den senare blev dock hans relationer mycket kyliga. Tidigt invald i De Aderton blev Wennerberg också ledamot av Musikaliska akademien, trots att han musikaliskt var autodidakt. Han skrev dessutom psalmer som "Gör portarna höga" och fosterländska verk som "Hör oss Svea".

Men utan tvekan allra mest känt och sjungat av Wennerbergs alla verk är "Här är gudagott att vara" – inte minst som allsång vid allehanda festligheter. Den ingår som ett eget avsnitt i glunt nummer 25, vilken har rubriken "Examens-sexa på Eklundshof". Där skildras hur Glunten och Magistern firar den föregående kamalexamen genom att söka sig till detta på senare tid återöppnade utvårdshus, strax söder om Uppsalas centrum. I väntan på den beställda lekamliga spisen slår sig vännerna ner i gräset och sjunger:

"Här är gudagott att vara. / O, vad livet dock är skönt! / Hör vad fröjd från fåglars skara. / Se, vad gräset lyser grönt."

En tämligen riskfri gissning är att denna sång ofta kommer att höras vid 200-årsjubileets alla arrangemang i höst. Man hittar dem dessutom lätt på nätet (www.gluntarna.se eller www.wennerbergsallskapet.se). 🌸



Pontus Herin
är journalist och
författare.

Tre små ord

Trots de svenska partiledarnas desperata försök att hålla liv i vänster-högerskalan är det nya skalor som bättre beskriver konflikterna i det nya politiska landskapet som växer fram. Gal/Tan-skalan är den mest använda. Som alla endimensionella skalor har den begränsningar, vilket ofta påpekas. Mer anmärkningsvärt är att se hur denna skala i debatten slentrianmässigt beskrivs som det goda mot det onda.

Gal står för Grönt, Alternativt, Liberalt. Fina ord alla tre, vem säger sig inte vara för en bättre miljö och ett öppet, tolerant samhälle? Tan däremot, verkar väcka associationer till stöveltramp, flaggviftande och till och med fascism. T:et står för Traditionellt – tänk häxbränningar, asatro och andra svenska traditioner vars enda funktion är att få nya svenskar att känna sig exkluderade. Auktoritär – tänk skrikande majorer och Stig Järrel i rollen som sadistisk magister i filmen *Hets*. Nationalistisk – tänk landsgränser som ju är själva roten till alla krig, det vet ju alla!

VAD SOM MISSAS är att motsättningarna mellan Gal- och Tan-förespråkarna mindre handlar om hur det goda samhället ska se ut utan mer om vägen dit. Där Tan-sidan menar att just ordning, lagar, nationella gränser är själva förutsättningen för ett grönt, liberalt och tolerant samhälle.

Traditioner är inte exkluderande utan fungerar tvärtom som en utmärkt väg mot just gemenskap. När jag bodde i USA som tonåring kände jag ofta hur amerikaner med stolthet ville berätta om sina traditioner och högtider. Det fick mig att känna mig välkommen och som delaktig i en större gemenskap.

Auktoritär är inte, vilket många hävdar, motsatsen till demokratisk utan den andra sidan av anarki eller kaos. Att kunna lita på att lagar upprätthålls och att ett kriminellt beteende får konsekvenser är en grundbult för ett fungerande samhälle. En viss auktoritet krävs alltså för att kvinnor ska våga klä sig hur de vill och för att människor ska våga gå på konserter eller fotbollsmatcher – för att ta några aktuella exempel.

Nationalistiskt har i många kretsar blivit ett skällsord, trots att nationalstaten med dess gränser är en garanti för demokrati, fungerande institutioner och därmed även för individuell frihet. Alternativet är en helt godtycklig samhällsordning där klaner och etnicitet riskerar att spela stor roll och där de starkaste vinner. I en nationalstat är det medborgarskapet som räknas, inte etnicitet eller kultur – vilket råkar vara de allra största orsakerna till krig och misär.

ATT PARTIER SOM står på den "Tan-iga" sidan vinner mark i just Sverige kan också förklaras av pendelteorin. När pendeln svängt för långt åt ena sidan känner många ett behov av att snabbt och kraftigt svänga tillbaka den för att till slut hamna någonstans i mitten. Sverige har på många sätt blivit ett extremt land, även i västvärlden, baserat på dessa laddade bokstäver. Svenska traditioner har i många kretsar blivit ett skällsord och något som ska tonas ned. Så kallade auktoritära element har i decennier fått stryka på foten vilket vi till exempel ser i lärarnas roll, det anorektiska polisväsendet och de svenska straffskalorna. Vad gäller nationalism räcker det med att titta på hur diskussionen går i våra nordiska grannländer för att förstå hur extremt Sverige är i vår iver att raljera över nationsgränser och nationalstatens betydelse.

I korthet

Är Alice lämplig för barn?

Barnboksmarknaden når nya höjder när de små nu i pekböcker får följa Alice ned i kaninhålet och doktor Glas till Grand Hôtel för att räkna antalet piller i dosan. Jag förtjusas.

Men dessvärre landar vi ofta i moraliserande diskussioner. Kanske är *Alice i Underlandet* alltför drogromantisering eller *Doktor Glas* för mordisk för barnens bästa?

Efter att journalisten Janne Josefsson sagt "Visste ni att man bränner böcker i Sverige idag?" i sitt program i Sommar i P1 uppstod ännu en debatt om rätt och fel böcker. Enligt Josefsson bränner Botkyrka kommun gamla versioner av Astrid Lindgrens *Pippi Långstrump i Söderhavet*. Representanter från kommunen har därefter svarat att man icke ägnar sig åt bokbål, utan att det enbart handlar om gallring eftersom "det är en praktisk omöjlighet för ett folkbibliotek att ha alla böcker som givits ut i Sverige".

Självfallet är platsbrist ett problem. Men hur gör man då gallringen? Att det just var *Pippi Långstrump i Söderhavet* det handlade om var för att det där "förekommer föråldrade uttryck som kan uppfattas som rasistiska". Kanske var det rätt av Botkyrkas bibliotek att gallra just den gamla Pippiboken? I nyutgåvan av boken från 2015 har ordet "negerkung" ersatts med "Söderhavskung". Enligt förlaget ville Astrid Lindgren själv ändra detta redan på 1970-talet då hon i en artikel i *Expressen* sagt att "spiksäkert är att jag inte skulle ha gjort Pippis pappa till negerkung!" men också att "om de tror att jag har några som helst rasistiska tendenser så är det fel. Och det hade inte Pippi heller."

Det är bra att tiderna förändras och att vi bättrar oss när något har blivit fel, men när det gäller tillrättalägganden i efterhand har Sverige stundom agerat in absurdum. Hösten 2012 ville Kulturhuset och dess konstnärliga ledare Behrang Miri dra in flera av Tintinböckerna från biblioteket, eftersom innehållet kunde upplevas som stötande. Efter massiva protester fick böckerna stå kvar.

Böckerna är från en annan tid och speglar också den tiden. Det bör vuxna göra en pedagogisk poäng av att förklara istället för att försöka dölja för nästkommande generationer.

Katarina O'Nils Franke

Detta nummers recensioner:

Mats Fält gör prognos för tysk höst; **Erik W Larsson** bevittnar ett slagsmål utan slut; **Karin Henriksson** utreder en kampanjkrasch; **Lena Kåreland** dammar av en marmorbyst; **Mattias Hessérus** ser historien från vänster; **Göran Frankel** vurmär för rara arter; **Benny Carlson** inventerar den svenskaste av stater; **Hanna Sistek** lyfter klassfrågan; **Axel Odelberg** lägger näsan i blöt; **Bengt E Y Svensson** hänger upp sig på småsaker; **Tobias Hägerland** manar till mångfald.





Horst och Angela:
grälar och försonas igen.

FOTO: SVEN HOPPE/TT

Klassisk opera i repris

Länge såg det ut som om förändringens vindar skulle blåsa bort Angela Merkel från makten i Tyskland efter flyktingkrisen, men när valet nu närmar sig har vinden bedarrat. Mats Fält spanar efter utvecklingslinjer i ny litteratur om tysk politik.

TYSKLAND

Inte heller höstens tyska val till förbundsdagen verkar komma att bjuda på någon större dramatik. Angela Merkel blir kvar som kansler och unionspartierna CDU och bayerska CSU förblir det största blocket inom regeringskoalitionen. Det enda avgörande som blir spännande är vilka partier som får äran att därutöver ingå i den nya regeringen. Trots den ibland allvarliga kritiken och de många stormarna under mandatperioden tycks Merkel återigen kunna behålla greppet om makten. Inte bara för att hon är ovanligt skicklig på att städa undan möjliga utmanare inom det egna partiet.

Många förutsägelser har kommit på skam under vårens och sommarens för-

valsdebatt. Det var nu det skulle hända – livet utan evighetskanslern skulle inledas och nya kvastar skulle få en chans att sopa undan Merkels kompetenta men tämligen visionslösa sätt att styra Tyskland och Europa.

Ivintras framstod den socialdemokratiska kanslerskandidaten, den tidigare ordföranden i Europaparlamentet, Martin Schulz, som både partiets och landets frälsare. Idag är SDP tillbaka på lika dåliga siffror som tidigare och socialdemokraternas kampanj har visat tydliga tecken på frusturerad desperation.

AfD – Allians för Tyskland – det arga och allt mer invandrarfientliga protestpartiet till höger, skulle antingen hota CDU/CSU på allvar eller kollapsa som en följd av ständigt pågående, lika eviga som intensiva, inbördeskrig. Nu verkar ändå AfD,

trots återkommande mardrömsrubriker om extremism och bråk, komma in i förbundsdagen som ett normalstort parti.

Förvalsdebatten handlade också mycket om en riktig tysk klassiker – det förväntade slutgiltiga brottet mellan det mer konservativa bayerska CSU och broderpartiet CDU. Länge talade mycket för att inte minst debatten om flyktingkrisen skulle göra ett fortsatt formellt samarbete omöjligt. Ordkriget mellan München och Berlin förstörde nattsömnen för många inom de bägge partiapparaterna. Idag är det mesta som vanligt igen även på denna punkt. CSU och CDU har än en gång bekräftat sin allians och det mindre partiets separata appendix till det gemensamma valprogrammet, CSU:s ”Bayernplan”, skrämmer ingen av kollegerna i Berlin.

En av debattens huvudfrågor skulle bli >>

flyktingkrisen 2015 och Angela Merkels påstått valhanta hantering av denna för landet avgörande framtidsfråga. Kanslern skulle även internt få svårt att försvara sitt agerande, trots att även Tyskland ändrat regler och praxis sedan dess. Inte minst CSU var och är mycket kritiskt. Idag lyckas inte Schulz trots upprepade försök på allvar få liv i frågan. Flyktingkrisen blev

i vintras om att politiken låg klart till vänster om mitten och att det rimligen innebär en risk – inte för motstånd i partiet men för kommande väljarflykt. Andra problem var Schulz image som en av makthavarna i Bryssel och hans uppslutning bakom exempelvis stödet till Grekland och framtida euroobligationer. Han har också fått kritik för att han inte tillräckligt

partikamrater, som ministrar i Merkels regering, själva har drivit många av de förslag han idag angriper som förkastliga. Det är inte enkelt att som parti driva en aggressiv valkampanj och samtidigt sitta kvar i huvudmotståndarens regering. För Schulz är valkampanjen huvudsaken, men för hans partikamrater i regeringen är det både angeläget och nödvändigt att fortsatt kunna agera i sina regeringsroller, valkampanjen till trots.

Schulz har sedan succéveckorna i vint-ras hamnat i en nedåtgående spiral. Besvikelsen över att framgångsvågen planade ut måste kompenseras, och då blir utspelen ibland alltför skruvade och präglade av just den krisstämning som kommit tillbaka. När Schulz kritiserar Merkel för att inte på allvar vilja föra en ideologisk debatt om framtiden, så är hans analys helt korrekt. Angela Merkel hanterar problem när de dyker upp, hon undviker dem inte genom att själv driva utvecklingen framåt och ser inget större värde i visioner. Schulz problem är att han i en svag position inte kan tvinga kanslern – som dessutom ständigt prisas av hela världen för sin kompetens – in i en debatt som hon inte själv vill föra. Det enda resultatet blir att Schulz svaghet blir ännu tydligare och att stämningen i de egna leden sjunker ytterligare.

AfD sågs länge också som ett allvarligt hot mot unionspartierna. Numera är partiet ett etablerat faktum i tysk politik och har trots misslyckandet i det tidigare förbundsdagsvalet kommit in i många regionala parlament. I ett antal delstater i öster, som Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern, Thüringen, Sachsen och Sachsen-Anhalt, har de haft stora framgångar. I de förbundsländer som ingick i det gamla Västtyskland har det ofta gått sämre. Dagens prognoser förutspår att partiet kommer in i förbundsdagen, men med under 10 procent av rösterna.

Justus Bender, journalist i *Frankfur-*

Martin Schulz:
jublet har tystnat.
FOTO: WIKIMEDIA COMMONS



ingen huvudfråga och Merkel behöver inte ägna mer än en mindre del av sin tid till att hantera den.

Manfred Otzelberger har i sin bok *Martin Schulz – Der Kandidat* försökt teckna ett porträtt av den man som under några månader verkligen tycktes ha sitt öde i egna händer. Jublet visste inga gränser när den nye kandidaten anträdde scenen och gav hopp till SDP:s sedan länge frustre-rade och modstulna medlemmar. Borta var hopplöshetskänslan och problemen med att hantera den tidigare socialdemo-kratiska kanslern Gerhard Schröders tuffa men antagligen nödvändiga reformering av stödsystem och arbetsmarknad. Med Schulz gällde en tydligare vänsterkurs utan mindervärdeskomplex i relation till regeringskamraterna i CDU/CSU.

Till bakgrunden hör att den från början tilltänkte kandidaten Sigmar Gabriel inte var särskilt populär i partiet. När Schulz istället valdes till kanslerskandidat trodde många att man hade kommit bort från de ständiga problemen med kandidater som inte går hem hos folket, som visar sig tjäna litet för mycket på föredrag eller har andra skelett i garderoben.

Boken präglas tydligt av de månader då allt åter igen tycktes vara möjligt för Willy Brandts gamla parti, Tysklands äldsta. Otzelberger försöker förklara det som då framstod som en fantastisk politisk framgångssaga. Han låter dock även kritiker på andra sidan den politiska frontlinjen komma till tals. De påminde redan

hårt har drivit på för en grundlig utredning av de tvivelaktiga skatteavtal som vännen, EU-kommissionens ordförande Jean-Claude Juncker, ingick med multinationella företag under sin tid som regeringschef i Luxemburg.

Många betonar i boken Schulz positiva sidor. Gemytet, bakgrunden som före detta fotbollsspelare, nykter alkoholist, bokhandlare och borgmästare i den lilla staden Würzelen nära Aachen och gränsen till både Belgien och Nederländerna. Han har en historia som kan gå hem i stugorna. Samtidigt lyfter andra upp hans inte alltid sympatiska sätt att utnyttja ordförandeposten i Europaparlamen-

”Rent politiskt blir det problematiskt när en person vars parti stod bakom Merkels flyktinglinje 2015 idag försöker göra den till en stor stridsfråga.”

tet för sina och det egna partiets syften. Även intresset för att sko sig ekonomiskt på uppdraget, utan att öppet vilja redovisa hur lönsamt det faktiskt är, gör bilden av den öppne och skojfriske rhenländaren mindre positiv.

Rent politiskt blir det problematiskt när en person vars parti stod bakom Merkels flyktinglinje 2015 idag försöker göra den till en stor stridsfråga i valet. Detsamma gäller det faktumet att Schulz tydliga inriktning på högre skatter och kritik mot näringslivet och tidigare nedskärningar krockar med det faktumet att flera av hans

ter *Allgemeine Zeitung*, har länge nära följt AfD:s utveckling, inte minst dess intensiva inre liv. I *Was will die AfD?* ger han en bild av både partiets historia och dess sätt att fungera.

Efter de första opinionsframgångarna, då partiet i första hand var EU-kritiskt och motståndare till euron, har AfD ständigt präglats av skandaler och inre strider, ofta kopplade till mer eller mindre extrema företrädare. Trots detta har partiet lyckats hålla sig kvar en bit ovanför den federala spärrgränsen som i Tyskland

ligger på 5 procent. Spelar den ständiga kritikstormen ingen roll alls? frågar sig nog de flesta som läser boken. Bender svarar både ja och nej. Nej, i den meningen att för partiets aktiva har skandalerna blivit en hanterbar del av vardagen. Ja, på så sätt att väldigt många väljare nu har hunnit lämna AfD. Det relativt stabila stödet beror på att nya upprörda eller missnöjda väljare ständigt samlas under fanorna.

När partiet bildades kunde de drivande docenterna och professorerna i nationalekonomi inte själva fylla alla platser i partiapparaten. När verksamheten sedan startade på allvar begicks ofta administrativa fel av människor som aldrig tidigare hade arbetat med sådana uppgifter. Det var redan från början högt i tak i den interna debatten – det var ju därför partiet hade bildats, för att ge utrymme för diskussioner även utanför åsiktskorridorerna – och kritiken mot de felande kamraterna blev förödande. Dessa hade i sin tur ofta sett sig själva som ärbare medborgare och blev arga och avvik eller gav tillbaka med samma mynt.

Det här sättet att bemöta varandra har blivit en del av den interna partikulturen inom AfD. Därför överlever man trots att ledande företrädare regelbundet fördömer varandra, bedriver lågintensiva inbördeskrig och ofta inte alls kan samarbeta eftersom motsättningarna är så grundläggande. Kupper tillhör vardagen. En uppenbar fördel för journalister som Bender är att det inte sällan levereras omfattande personutredningar av motståndare inom partiet som motsidan vill att medierna ska använda för att hänga ut vederbörande. Utredningar som nästan varit omöjliga att finansiera för mediebolagen själva.

När partiets EU-kritik först möttes av avfärdanden från politiker och journalister som inte ville ta den ibland väl underbyggda kritiken på allvar, litet som när Carl Bildt använde storleken på socialförvaltningen i Värnamo som ett tungt argument mot liknande invändningar mot centralstyrning och byråkrati, undergrävdes AfD-väljarnas förtroende för makten och medierna ännu mer. Samma effekt hade de första reaktionerna på partiets utveckling mot att bli allt mer invandringsfientligt. Klyftan mellan AfD och systemet vidgades.

När rapporterna om extremister i partiets led började bli allt mer frekventa reagerade partiet först med uteslutningar och fördömanden. När sedan partiledningen hade svängt från att prioritera EU-frågor till att prata mest om invandrare, mångkultur och islam började allt fler av de egna väljarna att tolka mediernas bevakning av de egna extremisterna som orättvis förföljelse. Idag ger det snarare mer prestige än

problem att bli utpekad och tvingas svara sig mot journalister och andra partier. Det gäller även medlemmar som bevisligen är antisemiter, som ifrågasätter den parlamentariska demokratin och som tidigare har varit ledande företrädare för öppet högerextrema partier och rörelser.

Är partiet då ett hot mot demokratin? Benders slutsats är att det numera i praktiken skulle vara svårt att förena AfD:s mål med ett demokratiskt samhälle. Medlemmarna ser sig ofta inte som högerextrema, men många av deras åsikter hör hemma på den planhalvan. Synen på rättstrygghet är relativ och betoningen av skillnaden mellan medborgare och främlingar skulle kunna få mycket olyckliga konsekvenser för det tyska samhället. De många extremister som har valt att bli en del av partiet innebär också att det skulle bli en mycket problematisk koalitionspartner.

Författaren tecknar en fiktiv historik över ett Tyskland styrt av AfD. Utgångspunkten är ett politiskt krisläge utan naturlig majoritet, präglad av en omfattande terrorrisk. Till slut går CDU och CSU med på att bilda regering och AfD får posten som förbundskansler. Bender beskriver hur AfD kollar bort sina regeringskolleger och lyckas skapa både enorma spänningar och ekonomisk kris genom att driva sina krav. Detta avsnitt imponerar inte. Författaren låter även ett antal fullt rimliga politiska mål resultera i omedelbar katastrof; det handlar exempelvis om minskade partibidrag, nedskärningar inom public service, ökad privatisering, lägre skatter, minskad makt för författningsdomstolen och förändringar av den gemensamma valutan. I Benders värld blir alla idéer som AfD rör vid omgående förkastliga.

CSU har haft som en av sina övergripande målsättningar att det aldrig ska finnas något livskraftigt parti till höger om CDU/CSU. AfD är ett bevis på att denna strävan har misslyckats. Detta trots att Bayerns ”delstatsbärande” parti gjort sitt bästa för att även på nationell nivå markera att CDU/CSU även representerar dem som ibland tycker att Merkels unionspolitik sökt sig alltför långt från de borgerliga rötterna.

Detta har varit en av CSU:s uppgifter i alliansen med storebror CDU: att kasta köttben åt framförallt socialkonservativa väljare som har börjat tvivla på att Merkels mittenpolitik har något att erbjuda även dem. På Franz Josef Strauss tid var det lättare. Dels var CDU ett mer borgerligt parti, dels utgjorde CSU:s väljare en betydligt större del av unionspartiernas bas i förbundsdagen. Det var lättare för CSU att påverka politiken och förtroendet för att det verkligen var möjligt var lättare att vidmakthålla.

Motsättningarna har i och för sig även tidigare varit allvarliga. CSU fattade redan 1976 ett aldrig genomfört beslut om att faktiskt bryta samarbetet med CDU. I samband med Tysklands återförening fördes diskussioner inom CSU om att även verka i andra delstater, men detta projekt förverkligades inte heller. Partiet förblir unikt starkt i Bayern, men måste ständigt kämpa för att förbli relevant även i Berlin.

Det är denna kamp som inte sällan får det att verka som om CSU när som helst ska fatta ett nytt beslut liknande det 1976. På samma sätt som under våren, då även garvade kommentatorer hade svårt att se hur Merkel och ministerpresidenten, tillika partiledaren, Horst Seehofer någonsin skulle kunna bli överens igen. Det blev de emellertid och de går nu till val med ett gemensamt valprogram som i huvudsak är formulerat av Merkel. Seehofers entusiasm är begränsad, men viljan att bryta med det parti som ger Bayern ett oproportionerligt stort inflytande i regeringen är också begränsad.



Flyktningkrisen: nu mindre het.

FOTO: ROBERTO PFEIL/TT

Relationen mellan CDU och CSU påminner litegrann om kinesisk klassisk opera. Alla vet vilka regler som gäller och hur spelet måste spelas. Trots det lyckas aktörerna hålla intresset levande och förse tyska medier med ständigt nya, rafflande rapporter om motsättningar, uppror och nattmanglingar. Det fungerar trots att München hittills aldrig har gjort allvar av de många hoten om att gränsen är nådd och tålamodet förbrukat. I år har det handlat främst om en övre gräns för flyktninginvandringen. Merkel har sagt att det är fel i sak och oförenligt med landets internationella förpliktelser. Seehofer har deklarerat att CSU minsann ska se till att det blir verklighet ändå, på något mystiskt sätt.

Den som vill veta mer om det ständiga spelet mellan kanslerpartiets två halvor, kan gå till Peter Müllers bok *Der*

>>



AFD: gillar lokal produktion.

FOTO: CLEMENS BILAN/TT

Machtkampf. Författaren presenterar en grundlig genomgång av partiets moderna historia och förklarar hur samspelet mellan CSU-apparaten och regeringen fungerar.

En del av boken ägnas också åt den inre striden om makten efter Seehofer, som närmar sig den tid i livet när det är dags att fun-

”Medlemmarna i AfD ser sig ofta inte som högerextrema, men många av deras åsikter hör hemma på den planhalvan.”

dera på efterträdarfrågan. Kombinationen av mycket makt på en liten yta där i princip alla kombattanter känner varandra väldigt väl skapar speciella förutsättningar. Litet av ett tyskt *House of Cards*, utan kärnvapen-koder och mord, med Alperna och Ludvig II:s slott som dekor.

Till skillnad från alla andra delstatspartier inom unionen är CSU verkligen ett självständigt parti som samarbetar med CDU. Därför har CSU och Bayern alltid haft en särställning, vilket för det mesta också har resulterat i fördelar. CSU har en egen grupp i förbundsdagen med ett eget kansli och – inte minst viktigt – egna kommunikatörer som inte styrs av CDU. Efter varje val förhandlar CSU om både regeringsprogram och platser i ministären med CDU. Vad gäller politiken, konstaterar Müller att CSU sällan får gehör för särskilt mycket, men åtminstone ett mer väsentligt krav per år brukar få genomslag, trots motstånd från storebror.

CSU har nästan alltid haft egen majoritet i Bayern. Det är ett av Europas absolut mest framgångsrika partier. För att bevara sin ställning måste ledningen kunna göra troligt att man faktiskt har en plats vid

rådsbordet i Berlin. Detta intryck förstärks genom att man ofta och gärna kritiserar både kanslern personligen och regeringen som kollektiv, trots att man förvisso även har egna ministrar på plats i Berlin.

Skillnaden mellan den nuvarande ministerpresidenten Seehofer och Angela Merkel har förstärkt intrycket av att det allt som oftast är akut krisläge som råder. Seehofer går på känsla och gör hellre ett utspel för mycket än ett för litet. Merkel vill ha ordning och reda, och har ibland svårt att hantera den ständiga beskjutningen från München. Båda får dock det de främst är ute efter. Merkel får ett i huvudsak lojalt systerpartis stöd. Seehofer får uppmärksamhet, braskande krigsrubriker och då och då även stöd i sak.

Det ständiga krigandet i medierna ska inte tolkas som att Merkel och Seehofer inte kan umgås. De har ständig kontakt och konversationen präglas ofta av ironiska anspelningar på den senaste ”krisen” i relationerna mellan München och Berlin. När Seehofer 2012 tillfälligt tjänstgjorde som republikens president, i samband med Christian Wulffs avgång från

posten på grund av en misstänkt korruptionsskandal, frågade han ”för formens skull” om möjligen Merkel var intresserad av jobbet som statschef utan makt. Det var hon naturligtvis inte. Det var inget kupp-försök utan bara ett av de många sammanhang där de båda, för de mesta utan krigsrubriker, haft anledning att lösa gemensamma problem.

Bayern är ungefär lika framgångsrikt som CSU. Delstaten har lyckats gå från jordbruksregion till en ledande position inom industri och teknologi under några decennier. Utbildningssystemet är ett av Europas bästa. Ideologiskt är CSU tämligen liberalt med socialkonservativa inslag. Pragmatism är dock grundläggande för den dagliga hanteringen – dock med tillägget att det som är bra för Bayern bör stödjas även om det inte alltid kan förenas med några logiska principer. En viktig del av spelet i Berlin är att utverka förmåner för delstaten, ibland även på bekostnad av landet i stort.

Müller påminner om att CSU:s partiledning inte har någon lätt uppgift trots framgångarna. Det gäller att ständigt

bibehålla trycket mot Berlin och CDU för att inte bilden av det mäktiga lilla partiet ska skadas. I fristaten Bayern räcker det inte med valresultat som de flesta politiker i Europa idag bara kan drömma om. Förutom i München och Nürnberg brukar det alltid gå bra. I Bayern måste CSU få egen majoritet för att systemet ska kunna leva vidare, gärna över 60 procent av rösterna. Det gäller även i förbundsdagsvalet 2017, vilket är troligt med rådande opinionsläge i både landet och delstaten.

Frågan som inte fällde Merkel är alltså flyktingkrisen 2015 – året då kanslern öppnade gränserna, vilket fick konsekvenser för hela Europa. För en gångs skull agerade Merkel inte så metodiskt och pla-



**MARTIN SCHULZ –
DER KANDIDAT**
DIE BIOGRAFIE
MANFRED
OTZELBERGER
Herder 2017

**WAS WILL
DIE AFD?
EINE PARTEI
VERÄNDERT
DEUTSCHLAND**
JUSTUS BENDER
Pantheon 2017



**DER MACHTKAMPF
SEEHOFFER UND DIE
ZUKUNFT DER CSU**
PETER MÜLLER
Deutsche Verlags-
Anstalt 2016



**DIE GETRIEBENEN
MERKEL UND DIE
FLÜCHTLINGSPOLITIK.**
REPORT AUS DEM
INNERN DER MACHT
ROBIN ALEXANDER
Siedler 2017

nerat som vi är vana vid. Hon framstod plötsligt som känslomässigt engagerad och använde andra typer av argument än dem som ingår i den vanliga arsenalen. Senare har politiken reviderats och EU-avtalet med Turkiet, även det kritiserat av många, var till stor del kanslerns verk. Det kommer inte alls lika många flyktingar till Europa, inte heller till Tyskland eller Sverige. Det måste till och med CSU, AfD och SD konstatera.

Det är därför slaget om flyktingpolitiken ställdes in i Tyskland hösten 2017. Det blev inte frågan som slutgiltigt fick CSU att bryta med sitt systerparti. Det blev inte heller frågan som lyfte AfD över 15 procent eller gav Martin Schulz ny ammunition för sin haltande kanslerskampanj. Det hindrar inte att flyktingkrisen förblir en ovanligt dramatisk del av den tyska efterkrigshistorien. Den som en gång till vill följa utvecklingen från början till slut bör välja Robin Alexanders bok *Die Getriebenen*. Alexander ger en mycket initierad skildring av utvecklingen och av Angela Merkels roll i sammanhanget. Det blir väldigt tydligt att här drev hon faktiskt, till skillnad från så många andra gånger, själv på utvecklingen.

Vad innebär då fem år till med Merkel vid rodret? Adenauers gamla devis "Keine Experimente" kommer även fortsatt att gälla. Tyskland kommer knappast att genomföra några mer radikala reformer av arbetsmarknaden eller det sociala systemet. CDU kommer att förbli ett parti som försöker följa väljarna, istället för att visa på en ny färdriktning. Merkel kommer troligen inte att låta Tyskland på allvar ta det internationella ansvar som landets storlek och styrka egentligen motiverar. De som vill driva centraliseringssträvandena vidare i EU, med Frankrikes nyvalde president Macron i täten, kommer att få fortsatt stöd från Berlin. Därmed inte sagt att den i privata sammanhang gemytlige bokhandlaren från Würzelen skulle vara ett bättre alternativ.

Vi som tror på liberalismen får hoppas på att det nyuppståndna liberala FDP kan dra unionspartierna åt rätt håll. Partiet åkte ur förbundsdagen 2013. Partiledaren Christian Lindner är åtminstone en fantastisk talare, och man har under senare år lyckats göra comeback i flera delstatsparlament. Dessvärre förskräcker spåren från den tidigare gulsvarta koalitionen. Då blockerade partierna varandra under hela mandatperioden, och det slutade med att liberalerna begick politisk harakiri. ✱

Mats Fält

Camille Paglia: har läst allt.

FOTO: NEVILLE ELDER/GETTY IMAGES



Ständigt stridslysten

ESSÄER

Som en del av förarbetet till sin roman *A Man in Full* gjorde Tom Wolfe en dag ett studiebesök på en av New Yorks mest ökända gymnasieskolor. Temat Wolfe ville utforska var mannens våldsamma natur, och författarens uttalade förhoppning var att få bevittna ett par rejäla slagsmål mellan storstadens testosteronstinna ynglingar. Men under en promenad tillsammans med skolans rektor fängades hans intresse istället av två flickor som, omgivna av sina respektive gäng, frenetiskt gned in sina ansikten i vaselin. "De förbereder sig för att slåss – troligen om en pojke eller liknande...", sade rektorn. Ansiktsbehandlingens syfte var att skydda mot revor från naglar eller knytnävslag – precis som inför en riktig boxningsmatch! "Flickornas slagsmål är egentligen värre än pojkarnas", tillade den luttrade skolledaren. "Pojkarnas är ofta kortvariga, och efteråt lugnar allt ner sig igen. De glömmar bort varför de slogs från första början. Med flickorna är det annorlunda. De glömmar aldrig. Samma konflikter utspelas om och om igen."

Jag påmindes om ovanstående lilla anekdot under min läsning av *Free Women, Free Men*, en nyligen utgiven essäsamling av den feministiska debattören Camille Paglia. I början av 1990-talet slog Paglias första bok *Sexual Personae* ned som en meteorit i det amerikanska debattlandskapet. På 700 svavelosande sidor kritiserade hon den moderna feministrörelsen för dess reflexmässiga

manshat, vetenskapliga okunnighet och förkärlek för kryptisk, fransk teori. Camille Paglia vågade dessutom kritisera framstående feminister såsom Gloria Steinem, som hon liknade vid en "feminismens Stalin". Steinem gick i svaromål, och en våldsam fejd kom att utkämpas i kulturbilagor, tv-soffor och föreläsningssalar. Att döma av essäerna i *Free Women, Free Men* hatar fru Paglia och fru Steinem varandra med oförminskad glöd än idag, efter 25 år. Feminister glömmar inget. Deras slagsmål tar aldrig slut.

I intervjuer med medierna gör den pojklika Camille Paglia ett säregat intryck. Hon talar extremt fort och verkar ha läst precis allt. Hennes intresse för biologi – för naturens skoningslösa verklighet – är också ytterst ovanligt bland akademiska feminister. Redan på sidan ett i sin senaste bok börjar hon tvärsäkert rasa mot "okunniga akademiska teoretiker" som vägrar befatta sig med biologi. På sidan två kommer en utläggning om köns-hormon, och dess roll i hjärnans utveckling. Dessa vetenskapliga data ligger till grund för Paglias konstnärliga teori, som kan sammanfattas ungefär såhär: män och kvinnor är biologiskt distinkta var- elser, som har olika roller att spela. Båda befinner de sig i en ständig, skoningslös kamp med sin "dionysiska" natur, särskilt kvinnan, som plågas av månatliga hormonsvängningar och blodsutgjutelser. För att kunna hantera naturen (och kvinnan) har mannen skapat den "apoloniska" kulturen. Västerlandets historia präglas följaktligen, liksom dess konst, av >>



Apollon: kulturens ordningsman.

FOTO: GETTY IMAGES

1990-talet pågick en hätsk debatt i USA om alkoholrelaterade, sexuella övergrepp mot kvinnliga collegestudenter. Radikala feministerna såsom Catharine MacKinnon och Andrea Dworkin skylldes "våldtäkts-epidemin" på pornografin och machokulturen, och manade alla amerikanska lärosäten att vidta åtgärder för att bekämpa sexuellt våld. Paglia hävdade att de föreslagna åtgärderna bara skulle invägga studentskorna i ett slags falsk trygghet, och att unga kvinnor istället borde uppmanas att undvika potentiellt farliga situationer med främmande män. Slutligen var det MacKinnons och Dworkins argument som vann, så varje amerikansk campus har idag en stab av terapeuter, instruktörer och riskhanterare som på olika sätt arbetar mot våldtäkter.

Själv upplevde jag som läkare verksam vid ett universitet i USA för ett par år sedan vad som kan hända när den administrativa apparaten ska hantera våldtäktsfall. En kvinnlig förstaårsstudent hade druckit sig omtöcknad på en fest och somnat i en soffa. Hon vaknade morgonen därpå, övertygad om att hon hade blivit antastad av en eller flera främmande män. Några dagar senare dök studentskan upp hos oss på akuten efter att ha tagit en överdos värktabletter. Hon berättade för mig att känslorna av skam och vanmakt blivit

Det säkraste sättet att undvika våldtäkt är att inte somna på främmande soffor.

Därmed inte sagt att Paglia är utan brister som skribent och tänkare. *Free Women, Free Men* är full av skamlös egenreklam, tvångsmässigt namedroppande och hysteriska personangrepp. Paglia citerar sina tidigare verk *ad nauseum*, och i ett appendix på glättat papper finner läsaren ett rikt urval av idolbilder på författaren. Trots att ämnet inte alls är musik, säger hon sig ha inspirerats av "Bach, Chopin, Rimski-Korsakov, Debussy, Puccini, Satie och Delius, såväl som mer moderna kompositörer som Max Steiner, Miklos Rozsa och Bernard Herrmann". Bara så ni vet. Av ett särskilt taskigt kapitel framgår också att meningsmotståndaren Catharine MacKinnon är en "fanatisk stalinist" och att tjockisen Andrea Dworkin var "besatt av mat". Bland feministiska debattörer tycks det personliga alltjämt vara politiskt.

Är då Camille Paglia att betrakta som feminist? Själv ser hon sig uppenbarligen som sådan, och hon hyser än idag aggt mot dem som "fördrev" henne ur den feministiska rörelsen – i synnerhet Gloria Steinem. Frågan är dock mer invecklad än den låter. Begreppet "feminism" har på senare år vattnats ur till sådan grad att få av oss vet, eller ens bryr oss om, vad det betyder. Bland politiker är det blott en i mängden av trötta floskler – som att ha en "demokratisk värdegrund" eller vara "mot utanförskap". Inom akademien verkar feminismen snarast handla om obe-

ett ständigt pendlande mellan dionysiskt kaos och apollonisk ordning.

Jag är på tok för obildad för att uttala mig om Camille Paglias mytologiska spekulationer, men jag kan konstatera att hon är en modig avvikare i ett feministiskt debattklimat präglad av slagord och enfald. Paglia väjer inte ens för genital freudianism – exempelvis hävdar hon att mannens "dragning till objektivitet" kan härledas till det manliga könsorganets "visuella skönjbarhet" och "matematiskt rationella form". Teser som dessa låter kanske absurda, men *Free Women, Free*

Men är banne mig kul läsning!

För den bredare publiken är Camille Paglia nog mest känd för sina åsikter om så kallad *date rape*.

Under början av

"Västerlandets historia präglas av ett ständigt pendlande mellan dionysiskt kaos och apollonisk ordning."

för mycket, så hon hade velat "stänga av de otäcka tankarna" och "somna in". Morgonen därpå noterade jag storögt hur ett veritabelt specialkommando av socialarbetare och byråkrater kallades in för att konferera med patienten, hennes förtvivlade föräldrar och mig själv. Dokument utväxlades till höger och vänster. Detaljerade lägesrapporter skickades fortlöpande uppåt i hierarkin.

All denna exercis var förstas till föga hjälp för våldtäktsoffret och hennes anhöriga. Jag fick intrycket att universitetets ansträngningar främst syftade till att hålla borta advokater med stämningsansökningar och aktivister med banderoller. I detta fall väcktes aldrig något åtal, av det enkla skälet att flickan inte kom ihåg vem eller vilka som hade förgripit sig på henne. Några veckor efter det inträffade hoppade hon av sina studier och flyttade hem till sina föräldrar. Medierna fick aldrig nys om något och universitetsledningen kunde pusta ut. Camille Paglia har förstas rätt.

griplig, postmodern teori och social konstruktivism av ett slag som ingen vetenskapligt bildad person kan ta på allvar. Varför är Paglia så desperat angelägen om att inkluderas i en så intellektuellt undermålig rörelse? Har hon överhuvudtaget där att göra? Paglia har i intervjuer beskrivit sig själv som ett slags hormonell avart – en "könlös enhet" med "skyhöga testosteronnivåer". Är en sådan individ verkligen lämpad som representant för kvinnor? Och om dagens feministerna verkligen är så veka och fantasilösa som Paglia hävdar – är de då inte bättre företrädare av en ängslig konformist som Gloria Steinem?

Mitt råd till Camille Paglia är att hon lägger feminismen bakom sig, och inser att hennes färgsprakande tankegodis inte hör hemma i ett så snävt inhägnat ideologiskt utrymme. Kanske skulle hon då äntligen finna sinnesfrid, och sluta kalla sina meningsmotståndare för tjockisar. ✿

Erik W Larsson



FREE WOMEN, FREE MEN
SEX, GENDER, FEMINISM
CAMILLE PAGLIA
Pantheon 2017



Hillary Clinton: skyller på allt och alla utom sig själv.
FOTO: GETTY IMAGES

Självskadebeteende

POLITIK

Sommaren 2019 kommer positioneringen inför nästa amerikanska presidentval att pågå för fullt. Kosan ställs då till orterna i rostbältet som avgjorde förra gången, inte bara till den stora lantbruksmässan i Iowa med friterade hot dogs och koskulpturer i smör.

Mindre än två år kvar, med andra ord. Donald Trump har redan satt igång sin återvalskampanj inför 2020. Ett av de mer kittlande samtalsämnena blir, förstås, om någon republikan kommer att vilja eller våga utmana honom. Eller om han redan har tvingats bort som belackarna hoppas så intensivt...

Kittlande är dock kanske inte rätta ordet beträffande det andra partiet. Välj istället mellan: yrvaket, i spillror, ledarlöst, sökande efter visioner, progressiv plåga... Förflugna tankar om ett tredje försök för Hillary, till exempel i nästa borgmästarval i New York, avvisas i panik. Burdusa råd utspisas till dottern Chelsea: Glöm alla eventuella planer på en stol i kongressen.

Böckerna om valet 2016 dyker nu upp en efter en, bland dem obduktionen *Shattered*, kort och gott *Krossad*. Det är en mörk skildring av Hillary Clintons mödosamma

väg till nederlaget den 8 november, författad av de två Washingtonjournalisterna Jonathan Allen (bland annat krönikör i *Roll Call*) och Amie Parnes (kongresskorrespondent i *The Hill*). Under ett och ett halvt år intervjuade de över 100, mestadels anonyma insider (jag har själv inget emot icke namngivna källor, tvärtom). Men sägas ska att de fick rejäl draghjälp av WikiLeaks bärgning av e-postutbytet inom den demokratiska partitoppen.

Således rör det sig om en "journalistisk" produkt: dramatisk, rapp, detaljerad, som scenerna där en medarbetare mycket trovärdigt iklädde sig Trumps frisyra och kostym i debattförberedelserna. "Han är så irriterande. Så otroligt irriterande. Gud så irriterande", klagade Hillary. I efterhand känns dispositionen märkligt obalanserad, med hela två tredjedelar om primärvalen.

Beskrivningen av kandidaten och hennes stora expertstab är förödande. Allen-Parnes inleder med att de blev förvånade 2015 när folk i "Clintonvärlden" berättade att Hillary, som smitt planer på en ny kandidatur sedan 2008, kämpade med formuleringen av ett vinnande budskap. Detta blir sedan ett genomgående tema och får läsaren att kontrafaktiskt undra: Hur skulle det ha låtit om Hillary hade vunnit? Och i så fall, skulle den på

dessas pratiga 464 sidor nedsablade kampanjchefen Robby Mook då ha varit en hjälte à la Bill Clintons, George W Bushs och Barack Obamas hyllade strateger?

Hillary Clintons egen bok om fiaskot utkommer i slutet av september. Den har nu sent om sider fått en titel och ska tydligen heta *What Happened*. Och det är väl tveksamt om denna titel kommer att ses som en slagfärdig och minnesvärd fras. Om hon där återigen drar fram samma bortförklaringar som hon gjort vid ett par framträdanden på sistone, lär bemötandet inte bli nådigt. Hon skyller på allt och alla utom sig själv, trots att Allen-Parnes kan återge ett par mycket avslöjande repliker:

"Jag fattar inte vad som händer med landet. Jag kan inte begripa det."

"Jag vet att jag framkallar negativa reaktioner hos folk och att jag alltid gjort det... men inte varför."

Som alltid med Clinton ordas det om vaktandet av en privat gräns som hon aldrig släpper någon över. På andra sidan finns en kvinna som är festlig och ful i truten, enligt en vän, något som skymtade vid en kvinnokonferens på försommaren. Hon var fräck, uppriktig, rolig och fly förbannad, rapporterade veckomagasinet *New York*. Hon tog pliktskyldigt på sig ansvaret för valförlusten, men den magsura fort- >>

sättningen ”Om valet hade ägt rum den 28 oktober skulle jag ha varit er president” orsakade negativa reaktioner.

Samma sak upprepades ett par veckor senare. Då lade hon skulden på det demokratiska partihögkvarteret, DNC, vilket förutom att det var osolidariskt kunde ha fått Bernie Sanders att inflika att DNC ju faktiskt favoriserade Clinton.

Personligen tillhör jag skaran som alltid har haft invändningar när Hillary Clintons meriter för presidentposten har kommit på tal och är därför beredd att tro på Allen-Parnes skildring. Den stingsliga och själv-goda kandidaten var oåtkomlig för personalen, alltför dragen till den datastyrda kampanjstrategis algoritmer, och hon ignorerade krishanteringens kardinalregel om öppenhet. Detta märktes inte minst på presskonferensen i FN om den privata e-postservern och oviljan att berätta om lunginflammationen. Därtill kom den långa semestern i överklassgettot The Hamptons och de utdragna debattrepetitionerna. Det mesta av detta var mumma för Trump, som inte förberedde sig ett dugg och som kunde utmåla sig själv som ett synnerligen energiskt alternativ till den trötta Clinton – eller ”den skurkaktiga Hillary”, som han kallade henne.

Det går för all del att instämma i flera av Hillarys försvarsargument. Ja, e-postskandalen blåstes upp. Ja, rivaliteten med Sanders kostade dyrbar tid. Ja, underrättelsetjänsterna är övertygade om rysk inblandning i valet. Ja, FBI-chefen James Comey borde aldrig ha trätt fram med besked om ny e-post endast dagar före valet. Allt detta, plus sexism och hata-Hillary-industrin dominerade argumentationen i en annan bok på ett näraliggande tema, Susan Bordos *The Destruction of Hillary Clinton*.

Men hybris i kombination med tondövhets bidrog i högsta grad till nederlaget, och Allen-Parnes fokuserar på de faktorer Hillary Clinton kunde styra själv, till exempel beslutet att hålla små intima valmöten och att oförklarligt lyfta fram sin egen mors (Dorothy Rodham 1919–2011) hårda uppväxt som argument. Om servern hemma i bostaden i New York säger de att Hillary helt enkelt inte tyckte att hon hade gjort fel och att alla demokrater, från Barack Obama och nedåt, påmindes om den Clinton-ska ”beredvilligheten att äventyra andras intressen om det gynnar dem”.

De flesta trodde ju att Clinton skulle vinna med stöd i mätningar som tydde på ett betryggande försprång. De då bespottade opinionsexperterna har ägnat sig åt en hel del självrannsakan. En av dem, Nate Cohn i *New York Times*, pekade på förklaringar som att fler i gruppen



Skilnaden mellan folk och folk.

som inte hade bestämt sig till slut rösta-de på Trump och att dennes supporterska-ra var större än förväntat – och att man i de avgörande delstaterna inte fångade upp beteendemönster som hade med utbildningsnivå att göra.

Att så många i den vita under- och medelklassen svek partiet är något som demokraterna (och den kandidat man väljer att satsa på 2020) måste ta itu med. En av de verkligt drabbande inblickarna i Allens-Parnes bok är vilken stor roll expresidenten Bill Clinton (omtalas mes-tadels lite nedsättande som ”Bill”) spelade bakom kulisserna. Men varningarna från detta nu åldrade politiska underbarn om brexit och Trumps lockelse föll inte i god jord. Ovan nämnde Mook vägrade att lyssna eller lätta på penningpungen i problematiska nyckelstater som Wisconsin.

Det andra genomgående temat är, knappast överraskande, Hillary Clintons svaghet som politiker och folktalare. Hon ville

”Trump kunde utmåla sig själv som ett synnerligen energiskt alternativ till den trötta Clinton.”

bli president men inte kampanja (med Trump föreföll det vara tvärtom). Förmodligen slickade hon i sig Obamas smicker om att ingen hade varit mer kvalificerad för ämbetet än hon, men Allen-Parnes drar fram omdömeslöshet som installationen av e-postservern hemma i bostaden och de furstligt avlönade föreläsningarna för Goldman Sachs som de sammanfattar med uttrycket ”hennes kärlek till dollarn”.

Analysen i boken visar att mycket av kampanjen är sig lik från 2008, med en paranoid ganska dålig chef i toppen. Efter primärvalsförlusten i Michigan tyckte Hillary att kampanjstaben hade ”misslyckats med att kalibrera budskapet, entusiasmera viktiga väljargrupper och se till att väljarna begav sig till vallokalerna”. Hillarys svagheter poängteras extra mycket i återkommande avsnitt om talen,

som oftast hamrades fram mödosamt av talskrivare – och som inte byggde på inspirerande idéer och slagord från henne själv.

Det mest rafflande avsnittet handlar om valdagen och de allt dystrare siffrorna. Från Florida rapporterade en medarbetare att ”det står illa till”. Distrikt med övervägande vit befolkning gick till Trump, med bred marginal. Hillary vägrade sedan att erkänna sig besegrad så länge att Obama fick ingripa och mana henne att ringa. ”Gratulerar Donald”, sa hon i ett samtal som varade i ungefär en minut. Och till Obama fick hon säga: ”Mr President. I’m sorry.”

Vad kan framtida kampanjmakare lära sig av denna bok? I första hand att ovan nämnda algoritmer, sofistikerade instrument för opinionsmätning och detaljerade väljarregister visserligen är viktiga, men att det finns en parallell till den gamla klyschan i orientering. Om väljarna dras till en kandidat som Donald Trump (och Bernie Sanders), är det nödvändigt att ta en ordentlig titt på både korta och kompass.

Hillary Clinton är tillbaka igen efter den korta period då hon, naken utan makeup och hårsprej, poserade för selfies i skogarna nära hemmet i Chappaqua. Hon har tagit initiativ till en så kallad PAC som ska samla in medel till demokratiska kandidater, främst i de 23 kongressdistrikt som hon segrade i och som representeras av republikaner. Att hon (och Bill) alltid har kunnat dra in pengar är välkänt. Republikanerna vet av erfarenhet att en Hillary på

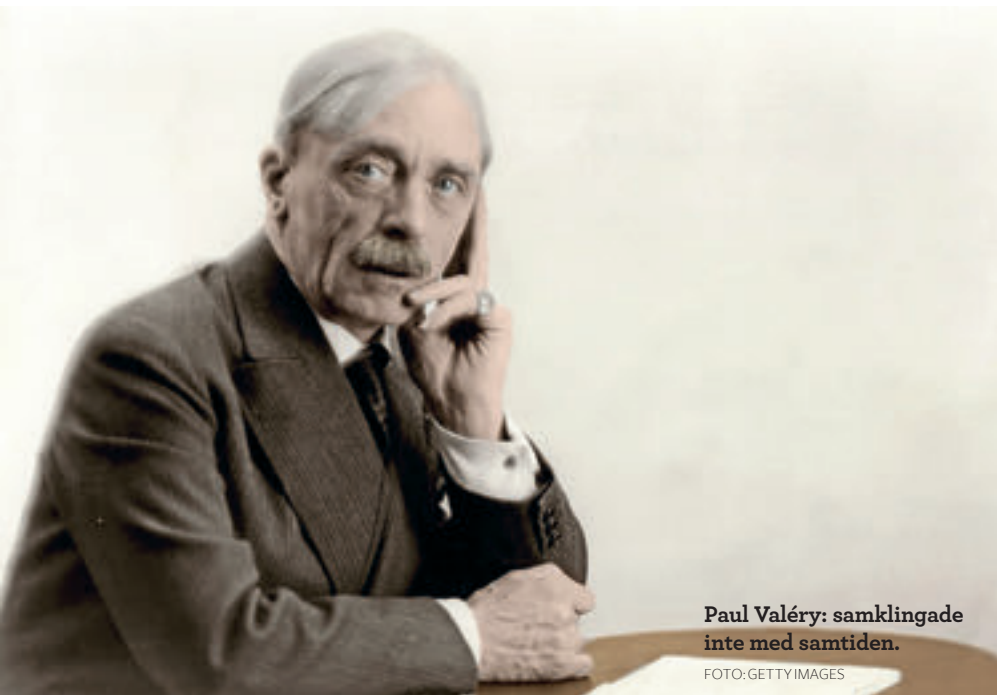
kampanjstigen gynnar dem, men nu är det knappast några demokrater som tycker att de står i tacksamhetsskuld till paret Clinton – och som därför kanske avböjer erbjudanden om möte med Hillary.

Ett obligatoriskt PS: Hillary Clinton skulle ha vunnit i ett annat system än det amerikanska, med primärval och olika viktning för delstaterna i elektorskollegiet. En annan person som bittert fick erfara detta heter Al Gore. 🍌

Karin Henriksson



SHATTERED
INSIDE HILLARY CLINTON'S
DOOMED CAMPAIGN
JONATHAN ALLEN &
AMIE PARNES
Crown 2017



Paul Valéry: samklingade
inte med samtiden.

FOTO: GETTY IMAGES

Försök till liv

LITTERATUR

Paul Valéry borde bli Frankrikes president. Det hävdade motståndsmannen Jean Moulin, i en diskussion om hur Frankrikes institutioner skulle utformas efter andra världskriget. Moulin beundrade poeten Valéry och kunde flera av hans dikter utantill. Om presidentens roll var begränsad och huvudsakligen symbolisk, var det viktigt att välja en intellektuell person. Frankrike behövde efter de förödmjukande krigsåren återvinna sin kulturella glans. Och vem kunde bättre klara den uppgiften än Valéry, menade Moulin. Men när kriget var slut var Moulin död, mördad av tyskarna, och Valéry var döende.

Valéry, född 1871 och död 1945, var en intellektuell centralfigur i sin tids franska samhälle. Hans liv omfattar i stort sett den tredje republiken, som uppstår i och med andra kejsardömets fall 1870 och upphör 1940, då de tyska trupperna marscherade in i Frankrike. Efter invalet i Franska akademien 1925 fick Valéry mer och mer rollen att representera Frankrike i en rad kulturella sammanhang, både i hemlandet och utomlands. Han blev Frankrikes officiella poet och var en mycket uppskattad och skicklig talare. År 1937 erhöll han en professur i poesi vid Collège de France, där hans föreläsningar lockade mängder

av åhörare. Inte mindre än tolv gånger nominerades han till Nobelpriset i litteratur, och akademien lär ha haft avsikten att ge honom priset för år 1945. Men Valéry avled under sommaren detta år och hedrades då av Charles de Gaulle med statsbegravning. Liksom Moulin älskade de Gaulle Valérys poesi.

Under en lång tid efter andra världskrigets slut var Valérys ära och berömmelse odiskutabel. Han uppfattades som föregångare till den nya romanen och den moderna litteraturen. Man beundrade bredden och mångsidigheten i hans författarskap, och han sågs som ett universalsgeni. Han var inte bara poet utan också filosof och en skicklig essäist, som skrev om såväl konst och musik som historia och aktuella händelser. Likaså var han en framstående litteraturkritiker, trots att han karakteriserade sig själv som en icke-läsare. I en kommentar med anledning av Marcel Prousts bortgång 1922 tillstod han att han läst ytterst litet av Proust, och det han läst fann han svårsmält. Ändå ansåg han att Prousts död var en stor förlust för litteraturen. Proust å sin sida tycks inte heller ha uppskattat Valéry. Den senares diktsamling *La jeune Parque*, som författaren skickat honom, låg ouppsprättad på Prousts skrivbord.

Idag har Valérys författarskap inte samma anseende som tidigare. Många

förknippar det med något gammalmodigt, grått och tråkigt. Men Valéry är alltjämt en återkommande referens. I den japanske filmregissören Hayao Miyazakis film *Le vent se lève* 2014 (*Det blåser upp en vind*) knyter titeln an till Valérys kända dikt "Le cimetière marin". Det utkommer också studier över Valérys liv och verk med jämna mellanrum. Bland de senaste märks den franske forskaren Hervé Dumez autobiografi över Valéry, *Incertain Paul Valéry*. Där skildras författarens liv i första person såsom han själv skulle kunna ha berättat det, och såsom han delvis också har berättat det i de dagboksanteckningar han noggrant förde varje dag och i de många brev han regelbundet skrev. Dumez utgår således från Valérys egna ord och skapar inte några fiktiva texter. Hans ambition är att försöka förstå hur författarens tankar föds och utvecklas. Han låtsas inte vara Valéry, lånar bara dennes röst för att låta författaren själv komma till tals och ge nycklarna till sitt författarskap. Men även om Dumez håller sig strikt till befintliga källor, kan gränsen mellan det dokumentära och fiktiva ändå vara svår att urskilja. Trots det ger *Incertain Paul Valéry*, en bok på drygt hundra sidor, en ytterst fängslande skildring av Valéry. Dumez får diktaren att träda fram i helfigur och levandegör såväl livet som verket.

Valérys väg till skrivandet och till poesi var långtifrån spikrak. Han var inget skolljus. I läroverket i Montpellier var han en medioker och egensinnig elev, som inte ville böja sig för något gruppträck och inte acceptera de lärdomar som skolan förmedlade. Han ville själv finna sin väg. Först i 50-årsåldern blev han författare på heltid. Tidigare hade han bland annat haft tjänst på Krigsministeriet och varit privatsekreterare till en chef vid nyhets- och reklambyrån Havas. Dumez dröjer i sin skildring vid ungdomsårens betydelse. Med en uppväxt i staden Sète vid Medelhavet kom kärleken till havet, vågor, svall och strandens starka solljus att prägla Valéry för livet. Under sin konfirmationsundervisning lärde sig den unge Paul att hata bikten, detta påtvingade utelämnande av sig själv. Att skydda sitt jag blev alltifrån ungdomsåren ett starkt behov hos honom.

Redan tidigt hade Valéry börjat skriva dikter, och han var en ivrig läsare av poesi, särskilt Victor Hugo. Efter sin studentexamen gav han sig i kast med studier i juridik, men fortsatte att skriva lyrik. På söndagarna stängde han in sig i sitt rum för att skriva för att som han själv uttryckte det befria sig "från veckans alla stupiditeter". Några av hans vänner lät publicera hans första alster, som väckte viss uppmärksamhet. Vad som kom att bli

>>



Badorten Sète: präglade Valéry för livet.

FOTO: BRUNO DE HOGUES/GETTY IMAGES

Skrivandet var för honom även ett sätt att bekämpa krigsårens ångest. Diktens form mer än dess innehåll var det väsentliga, och Valéry valde sina ord med yttersta precision. Att skriva en poesi i analogi med musiken var också viktigt för Valéry, som beundrade såväl Wagner som Gluck. *La jeune Parque* blev en omedelbar framgång och författaren höjdes till skyarna. Diktarnas formfulländning fick några att se honom som en arvtogare till Racine. Valéry, som alltid höll sig till de klassiska formerna, är utan tvivel den siste franske poet som skrev perfekt metriskt regelbunden vers. Något större inflytande på senare franska diktare har han därför aldrig haft. Han har inte heller med sina dikter nått ut till den breda publiken. Knappt hade han avslutat *La jeune Parque* förrän han började skriva det som är hans kanske mest kända dikt *Le cimetière marin*. Den publicerades första gången i en tidskrift 1920 och kan kortfattat beskrivas som en metafysisk meditation över döden. Men dikten manar också till handling och uppmärksamhet: "Il faut tenter de vivre (Man måste försöka leva)." År 1922 utkom diktsamlingen *Charmes*, som ytterligare befäste Valérys position som sin tids främste poet.

Valéry höll en egen profil och kände sig inte i samklang med sina samtida. Sin egenart och obestridda narcissism utvecklade han i de reflektioner och

avgörande för Valérys utveckling var kontakten med symbolisternas ledare Stéphane Mallarmé. Denne hade tagit del av några av hans tidiga dikter och uppskattade musikaliteten i hans sonetter. När Valéry kom till Paris uppsökte han Mallarmé, vars dikter han ansåg representera det yppersta som litteraturen kunde åstadkomma. Vad skulle man kunna skriva som överträffade Mallarmés poesi?

Upptäckten av Mallarmés dikt fick det märkliga resultatet att Valéry tystnade som lyriker. Vid 25 års ålder fann han det inte längre värt att skriva poesi. Han började istället ägna sig åt naturvetenskapliga studier, lockad av det rationella och exakta. Även längre fram i livet sökte han sig gärna till naturvetare. Han beundrade Albert Einstein och var mycket stolt över att Einstein 1926 lyssnade till honom när han föreläste i Berlin. Men om Valéry nu inte längre skrev dikter, gick det an att skriva prosa. Han gav ut *L'introduction à la méthode de Léonard de Vinci* 1894 (*Introduktion till Leonardo da Vincis metod*) och *La soirée avec Monsieur Teste* 1896 (*En afton med herr Teste*). Leonardo da Vinci hade han upptäckt under sina matematiska studier. Samtidigt började han fantisera fram en gestalt som blev den fiktive monsieur Teste, vilken har åtskilliga drag gemensamma med sin

skapare, till exempel den starka inriktningen på det cerebrala och det rena tänkandet. Monsieur Teste säger sig vara "besatt av Objektivitetens Demon". Han söker det allmängiltiga och strävar efter att komma bort från det kroppsliga, från känslor och drifter.

Det dröjde 20 år innan Valéry återvände till poesin, därtill uppmuntrad av bland andra André Gide som hela livet var en nära vän och förtrogen. År 1917 utkom *La jeune Parque*, en poesisamling skriven på alexandriner. Den skilde sig markant från den poesi som skrevs av dät-

"Med en uppväxt vid Medelhavet kom kärleken till vågornas svall och strandens starka solljus att prägla Valéry för livet."

dens unga författare i färd med att etablera modernismen. Oenkligen passade Valérys poesi inte riktigt in i en tid där diktarna sökte finna nya moderna uttryck och där André Breton var på väg att lansera den automatiska skriften. Det hindrade inte att Breton och Valéry under en tid stod varandra nära, träffades regelbundet och brevväxlade. Det var den drygt 20 år yngre Breton som inledde bekantskapen genom att skicka en dikt han skrivit till författaren av Monsieur Teste, ett verk han läst med stor beundran. Valéry visade sig vara en lyhörd läsare och kommentator, och de båda författarna diskuterade intensivt estetiska frågor. Breton försökte få Valéry att upptäcka den moderna konsten, till exempel kubismen, vilket dock misslyckades.

La jeune Parque hade delvis tillkommit under första världskriget, Valéry såg det som sin plikt att arbeta för det franska språket när han inte stred på slagfältet.

tankar, betitlade *Cahiers*, som han varje morgon ända fram till sin död skrev ner medan han drack sitt kaffe och rullade de första av dagens sextio cigaretter. Under dessa morgontimmar kunde han vara sig själv i den ensamhet som blivit en andra natur för honom. Anteckningarna är ett slags lång monolog där diktaren, ofta med pessimism, begrundar sin tillvaro och sin samtid. De har getts ut efter hans död i olika utgåvor. Valéry hade en mycket bestämd uppfattning om författarens skapande och relation till sin publik. Någon "ren" litteratur var inte möjlig så länge diktaren tänkte på sig själv som någon som vände sig till en publik. När textens mottagare var i författarens tankar fanns det alltid reservationer, en dold avsikt och förställning, menade Valéry. Varje litterär produkt är därför oren. Ett undantag var Mallarmé som var totalt ointresserad av publikens smak.

Som människa var Valéry komplicerad



INCERTAIN PAUL VALÉRY
HERVÉ DUMEZ
Arléa 2016

och motsägelsefull, tillbakadragen och gåtfull. Hans uppfostran hade gett honom ett visst förakt för folket och demokratin. Men även om han i många stycken uppvisade en konservativ hållning, kunde han också vara radikal. Man har kritiserat hans ställningstagande i Dreyfusaffären, då en viss antisemitism även kom till uttryck. Å andra sidan var han angelägen om att få träffa en person som socialistledaren Jean Jaurès, vars skrifter han läst med intresse. Han var tidigt kritisk till Pétain och Vichyregimen. Under några av krigsåren avstängdes han också från att föreläsa vid Collège de France. På det personliga planet hade han flera uppslitande kärleksrelationer och tyngdes periodvis av ekonomiska bekymmer. Det gjorde att han åtog sig alltför många uppdrag av olika art. Under årens lopp skrev han bland annat flera förord och reste ivrigt runt för att föreläsa och delta i konferenser. Men samtidigt hann han ge ut en rad lysande essäsamlingar som kanske mer än hans poesi bevarat sin fräschör och aktualitet. I svensk översättning finns *Degas, danse, dessin* (Degas) och *L'âme et la danse* (Själens och dansen). Man bör heller inte glömma bort Valéry's omfattande korrespondens som först under senare decennier till vissa delar blivit tillgänglig och utgör en fascinerande läsning. År 2009 utkom till exempel en komplett utgåva av Valéry's korrespondens med Gide.

Valéry hade en skeptisk hållning till biografier, något som inte tycks ha hämmat dem som biograferat honom. Det finns flera läsvärda biografier över Valéry. Grundläggande är Denis Berthollets arbete från 1995 och Michel Jarretys imponerande verk från 2008, en lunta på över 1 000 sidor. Mer populärt hållen men inte mindre läsvärd är Benoît Peeters *Valéry. Tenter de vivre* (2014), som 2016 utkom som pocketbok med titeln *Valéry. Une vie*. En röd tråd i Peeters biografi är den spänning mellan ett lysande intellekt och ett känsligt och vekt hjärta som satte sin prägel på Valéry som både människa och författare. Denna spänning tydliggörs också i titeln till Dumez' autobiografi: "Incertain Paul Valéry". Därmed betonas både den osäkerhet som Valéry kände inför sitt skrivande och den osäkerhet som präglade honom även som människa. Han var en synnerligen sträng bedömare av sina egna alster, och personligen drabbades han ofta av perioder av nedslagenhet och ångest. Han växlade oupphörligt mellan olika tillstånd, ibland tyckte han sig vara allt, ibland ingenting. 🌸

Lena Kåreland



1848: blodigare och våldsammare än vi trodde.

FOTO: TT

Revolternas dynamik

HISTORIA

Marx och Engels hävdade, som bekant, att "historien om alla hittillsvarande samhällen är historien om klasskamp". Denna lika vittfamnande som reduktionistiska utsaga ur *Det kommunistiska manifestet* var utgångspunkten för en ansenlig mängd historisk forskning både i Sverige och internationellt under 1960- och 1970-talen. Men vissa arbeten som producerades utifrån en strikt marxistisk mall framstår idag som närmast parodiska. Marxistisk exegetik i kombination med en underliggande ambition att historikern skulle verka i revolutionens tjänst gav förutsägbara tolkningar trots intressanta källmaterial.

Några av de mest politiskt övertygade forskarnas verk står sig dock fortfarande. Marxisten Eric Hobsbawms inflytande över internationell 1800-talsforskning kan inte överskattas, och han utgör fortfarande nödvändig läsning för var och en som studerar den perioden.

På historiker arbetar idag i en ortodox historiemarketistisk tradition. Istället har perspektiv som genus, intersektionalitet och postkolonialism vunnit mark. I ljuset av den utvecklingen inom historievetenskapen är Cambridgehistorikern Richard J Evans mastodontverk om 1800-talets europeiska historia, *The Pursuit of Power*, både intressant och

spännande läsning. Evans arbete är nämligen något idag så ovanligt som en självständig men i många avseenden historiematerialistisk analys av ett århundrade präglad av klasskamp, revolutionär anda och samhällelig omvandling.

I Sverige är Evans framförallt känd för sin forskning om Nazi-Tyskland, och hans arbeten räknas till standardverken inom forskningsfältet (Evans är således inte främst specialiserad på 1800-talet och *The Pursuit of Power* bygger därför i första hand på andras forskning). Han har även gjort sig känd som en kritiker från vänster av postmodernism och relativisering av historiska fakta.

The Pursuit of Power är tillägnad Eric Hobsbawm, en kanske nödvändig gest om man än en gång ska skriva 1800-talets historia ur ett vänsterperspektiv. Arbetet är en del av förlaget Penguins serie "The Penguin History of Europe" och behandlar perioden 1815–1914 (den tar vid där den tidigare delen i serien, Tim Blannings *The Pursuit of Glory*, slutar).

Den första hälften av det drygt 800 sidor långa arbetet behandlar tiden efter Napoleon och efterskalven från franska revolutionen. Evans fokuserar till stor del på det omfattande förtryck som de lägre klasserna utsattes för och den motreaktion som följde. Det finns naturligtvis mer än en förklaring till periodens volatilitet. De europeiska revolternas

>>

dynamik är komplicerad och både kontext- och platsberoende. Men den som ska sammanfatta ett århundrade måste förstås välja perspektiv.

Det är böndernas situation under första hälften av 1800-talet som behandlas särskilt väl i *The Pursuit of Power*. Den absoluta majoriteten av Europas befolkning lever under det tidiga 1800-talet på landsbygden och de förhållanden som rådde där skulle visa sig avgörande för den politiska utvecklingen under perioden. Evans visar att framgången för revolutionerna under första hälften av 1800-talet i hög grad hängde på om man lyckades mobilisera bönderna eller inte. Franska revolutionen 1789 vann kraft först när den nådde landsbygden. Och den bristande framgången för 1848 års revolutioner kan förklaras med revolutionärernas oförmåga att engagera bönderna. Evans menar att 1848 var ett långt blodigare och våldsammare revolutionsår än vad vissa historiker har velat tillstå, och att det inte rådde brist på revolutionär övertygelse och vilja hos dem som engagerade sig. Men en betydande andel av dem som ställde upp på militärens sida mot revolutionerna 1848 kom från landsbygden.

Viktigt för 1800-talets revolutionära kontext är systemet med livegenskap. Det präglar framförallt östra Europa under perioden, och kommer successivt att försvinna under 1800-talet. I Lettland och Estland avskaffas livegenskapen 1817, i kungarikena Hannover och Sachsen under det tidiga 1830-talet, i Österrike, Kroatien och Ungern lever det kvar till slutet av 1840-talet, i Ryssland och Polen fram till

"1848 var ett långt blodigare och våldsammare revolutionsår än vad vissa historiker har velat tillstå."

1860-talet. I Bosnien avskaffas dock inte livegenskapen förrän vid tiden kring första världskriget.

Livegenskapssystemet i Europa är komplicerat och svårt att sammanfatta. Framförallt var systemet inte enhetligt (Evans noterar tusentals varianter). En sak hade systemen dock gemensamt – den livegne var inte fri. Men Evans lyckas även förklara hur emancipationen av bönderna och avskaffandet av det gamla systemet skapade vinnare och förlorare. De bönder som förstod marknadens logik och som hade tillräckligt med mark för att skapa ett nödvändigt överskott klarade sig bra. Många fortsatte dock att bruka marken utifrån den traditionella modellen och hamnade snart i skuld till större jordägare, också det ett slags livegenskap om än med andra förtecken. Livegenskapssystemet skulle dock, som Evans uttrycker



Bönder: avgörande för revolutionens framgång.
FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

det, kasta sin skugga också över 1900-talet. När Gavrilo Princip 1914 stod åtalad för mordet på ärkehertig Franz Ferdinand av Österrike försvarade han skotten i Sarajevo med hänvisning till de livegnas lidande i Bosnien.

De strukturella förklaringarna och de långa tidslinjerna är Evans styrka. Hans redogörelse för händelseutvecklingen över den europeiska kontinenten är både noggrann och omfattande. Varje sida är fylld med faktauppgifter som storleken på prins Alfred av Windisch-Grätz styrkor när han ställdes mot de ungerska revolutionärerna i januari 1849, antalet männi-

skor som insjuknade i tyfus i Glasgow 1818 eller hur många arbetare som anställdes för vägbyggen i Habsburgska imperiet mellan 1816 och 1846, och så vidare.

Evans har också som ambition att "underscore the human dimension of this history". Det gör han genom att låta varje kapitel börja med en berättelse om en individ vars livsöde ska illustrera huvudpoängen med kapitlet. Åtta kapitel och åtta individer från åtta länder. Fyra män och fyra kvinnor. Som stilgrepp betraktat är det övertydligt och något klumpigt genomfört. Som klumpig upplevelse upplever man också Evans användning av begrepp som "gendering" (på svenska det än mer osköna "könade"). Det vittnar om en ambition att inkorporera forskningsläget efter Hobsbawm, men de nya begreppen faller samtidigt inte naturligt

in i Evans egen begreppsvärld. Överhuvudtaget är han skickligare på att analysera den politiska, ekonomiska och sociala utvecklingen än att skildra och förstå individen som människa samt hennes kulturhistoria.

Evans är utan tvekan som mest intressant när han detaljerat och via obestridliga fakta uppmärksammar fenomen som just böndernas betydelse för utvecklingen under 1800-talet (en grupp som, vilket Evans noterar, till exempel Marx underskattade som historisk aktör), eller när han visar att de länder som under det sena 1800-talet brukar beskrivas som politiskt instabila egentligen uppvisar en påtaglig politisk stabilitet.

I det senare fallet är Frankrikes utveckling under andra hälften av 1800-talet och det tidiga 1900-talet värd att notera. Mellan februari 1871 och september 1914 hade Frankrike 49 på varandra följande regeringar. Evans kontrasterar detta faktum mot det mer stabila Storbritannien, som endast hade 14 regeringar mellan 1867 och första världskrigets utbrott. Frankrikes politiska system under tredje republiken ger intryck av vara "kroniskt instabilt", men Evans visar att perioden snarare präglas av ihållande stabilitet genom en både stark och effektiv byråkrati som förmådde utarbeta och genomdriva ny lagstiftning.

Frankrike hade under perioden även en politisk elit som trots ideliga regeringskiften fanns kvar i maktens centrum. Exempelvis kan Charles de Freycinet och Jules Ferry nämnas. de Freycinet var krigsminister sju gånger och premiärminister fyra gånger. Jules Ferry var utbildningsminister i fem av åtta regeringar mellan

1879 och 1885, samt premiärminister två gånger. Regeringar kunde falla men maktens män stod kvar. Det är den här typen av detaljer och kontraintuitiva resonemang som gör Evans så i hög grad läsvärd.

Eftersom det är detaljerna som gör *The Pursuit of Power* verkligen intressant är en randanmärkning på sin plats. Boken saknar notapparat. Det är förläggets val, förklarar Evans (Penguinserien saknar notapparat då böckerna ska ses som översiktsverk), men det gör inte saken mindre olycklig. I vissa fall vill man finna källan till de fakta som anförs för att själv kunna gå vidare, i andra fall vill man veta varför ett visst årtal har valts när andra är lika tänkbara. Exempel på det senare är att Evans hävdar att den första järnvägslinjen invigdes i Sverige 1856. Det stämmer bara om påståendet nyanseras med att det var den första linjen som trafikerades av ånglok. Frykstadbanan i Värmland öppnades redan 1849, men trafikerades till att börja med av endast hästdragna tåg och 1856 skulle också den banan använda ånglok. Det kan tyckas som en trivial invändning, men den illustrerar notapparatens fördjupande och klagörande funktion. En not skadar aldrig – särskilt inte när författaren har gjort sig till en förkämpe för fakta framför narrativ.

Trots marginalanmärkningarna måste *The Pursuit of Power* betraktas som ett verk av en mästare inom sitt skräp. Svårigheten att skriva den här typen av omfattande arbeten kan inte överskattas. Att sammanfatta och analysera en epok kräver inte bara djupa kunskaper som tar åtskilliga decennier att förvärva, utan också att historikern själv har utvecklat en tydlig och konsekvent historiesyn. På så sätt blir översiktsverket en spegling av historikern själv och dennes läsning. I *The Pursuit of Power* framträder en historiker som ser historien som kamp. Att ett sådant perspektiv kan kännas både spännande och intressant säger något väsentligt om historievetenskapen av idag. 🌸

Mattias Hessérus



THE PURSUIT OF POWER
EUROPE 1815-1914
RICHARD J EVANS
Allen Lane 2016



Mammuten: dags för comeback?

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

När vi döda vaknar

BIOLOGI

Det finns praktiskt taget inte någon plats på jorden som inte direkt eller indirekt påverkas av mänskliga aktiviteter. Det sägs att vi lever i antropocen, människans epok, med minskad biodiversitet som följd. Det är i och för sig ingen evolutionär nyhet att en ekologisk balans rubbas så att vissa arter trängs undan av andra. Men det är omfattningen som gör antropocen speciell. Epoken jämförs med de fem stora geologiska katastrofer som har drabbat livet på jorden; man talar nu om Den Sjätte Massutrotningen. Många ägnar inte detta någon större eftertanke. En växande del av planetens befolkning bor i städer, och för den är naturen abstrakt.

Men vissa av de arter som har dött ut lever ett liv efter detta i vår fantasi. Mammuten har en sådan ikonstatus. Den har på sistone dykt upp i ett antal populärvetenskapliga artiklar, böcker och dokumentärfilmer. Går det att återskapa den? Jo, säger Harvardbiologen George Church, med en kombination av genteknik och hybridisering är det kanske möjligt. Andra forskare letar efter djupfryst mammut-dna i Sibirien.

Den amerikanska vetenskapsjournalisten M R O'Connor exemplifierar och diskuterar kampen för att rädda utrotningshotade arter i sin bok *Resurrection Science*. Men hon undviker det spektakulära mammutprojektet – något som man knappast saknar eftersom det finns gott om andra dramatiska exempel som ställer naturskyddsfrågorna på sin spets. Det gäller såväl etiken som praktiken. Resultatet är

en utomordentligt spännande bok eftersom O'Connor lyckas med konststycket att förena journalistiskt berättande med nyanserad analys. Hon förmedlar på ett sakligt och osentimentalt sätt något av den frustration som engagerade naturvårdare måste känna.

Vad är skyddet av hotade arter bra för? Ett svar är att det är bra för oss människor. Vi mår bra av naturupplevelser. Ett annat svar är att vi har en skuld att sona gentemot den natur vi har förhärjat och utarmat. Ett tredje svar är att naturen inte alls är till för oss; varje art har ett egenvärde. I bakgrunden skymtar en annan stor fråga: Är den skiljelinje vi brukar dra mellan människa och natur meningsfull? Homo sapiens är ju också en evolutionsbiologisk produkt.

O'Connors bok består av en serie fallstudier som alla visar hur snåriga dessa frågor är. Det första kapitlet ägnas åt vad en liten oansenlig gul groda kan ställa till med. Vad får naturskydd kosta – och vem är det ytterst som ska bära denna kostnad? 1984 började tanzaniska myndigheter överväga att bygga ett stort kraftverk i Udzungwabergen. Man ville utnyttja ett mäktigt vattenfall i Kihansifloden. På en sträcka av tre kilometer var fallhöjden tusen meter.

Men området var otillgängligt, och biologer som inventerade regnskogen hittade mängder av helt unika arter – ca 800 växter och 96 ryggradsdjur. Vid vattenfalllets fot hängde ett dimmoln av vattenpartiklar som var konstant eftersom vattenflödet saknade årstidsvariationer. Där frodades "stänkgrodan" (*Nectophrynoides asperginis*), ensam i sitt slag i världen och med ett >>



Stänkgrodan: världens dyraste.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

värdefull genetisk variation gått förlorad. Arten är uppenbarligen dömd att gå under.

Men den dag arten inte längre finns kvar har celler överförts till en modern version av Noas ark: banker av djupfrysta cellprover från vilka man förhoppningsvis ska kunna återskapa utdöda arter i en framtid. Som bekant finns ett liknande genetiskt arkiv för jordbruksväxter i en grotta på Svalbard. Det är dock stor skillnad mellan att uppfödka växter och djur; i det senare fallet måste proven först omvandlas till stamceller och eventuellt vidare till spermier och ägg. Tekniken för detta är ännu i sin linda. Frågan är dessutom om en artspecifik organism är identisk med sitt dna. Det är lätt, menar O'Connor, att förblindas av ett slags genetisk reduktionism. Varje organism utvecklas trots allt i ett ekologiskt samspel med andra djur och med sitt habitat. Generna är inte hela sanningen om en organism; man kan inte isolera dem från den miljö i vilken de ska verka.

Fallet med de skogslevande hawaiiska kråkfågarna (*Corvus hawaiiensis*) stämmer till eftertanke. Kråkorna var intelligenta och samarbetade för att på ett effektivt sätt för att skrämman bort rovfåglar. Beteendet var inte instinktivt. Det var inlärt; en "kultur" som vidarebefordrades

habitat som inte var större än ett par fotbollsplaner.

Biologer, naturskyddsorganisationer och till och med Världsbanken ryckte ut till stänkgrodornas försvar. Sådant retar människor i ett fattigt land som ständigt lamslås av elavbrott. De projekterade turbinerna skulle höja elproduktionen i landet med 40 procent. Detta var oundgänglig energi för att klara landets hälso- och sjukvård, utbildning och näringsliv.

Naturligtvis kunde grodorna inte stoppa projektet. Man försökte rädda dem med ett sprinklersystem som skulle ersätta dimmolnet. Men grodorna reducerades snabbt till något

hundratal. Nästa steg var att överföra dem till en specialbyggd avdelning i Toledo zoo. Dessa planer ledde till en konflikt eftersom tanzaniska myndigheter miss-tänkte att ett vaccin

eller någon annan värdefull råvara kunde utvinnas ur djuren. Nu uppföds grodorna i fångenskap, men alla försök att placera ut dem har misslyckats. Kanske har de efter ett antal generationer genomgått genetis-

"Biologer, naturskyddsorganisationer och till och med Världsbanken ryckte ut till stänkgrodornas försvar."

ka förändringar som inte längre är anpassade till deras ursprungliga habitat.

"Det här är världens dyraste groda", säger en norsk ingenjör till författaren. "Vem bekostar alla forskare som har kommit hit för att titta på den? Det är vansinne. Man skulle ha kunnat använda alla dessa pengar för att bygga en fjärde turbin."

Ett annat exempel på hur politiska och ekonomiska förhållanden försvårar naturskyddet är den nordliga trubbnosiga vita noshörningen (*Ceratotherium simum cottoni*). Arten har fört en tynande tillvaro i Garamba, en nationalpark i Kongo-Kinshasa. Den har decimerats av tjuvskytter på jakt efter horn, men också av olika gerillagrupper som av och till har sökt skydd i området. Ett antal människor har fått sätta livet till i eldstrider mellan parkvakter och intränglingar. Efter decennier av skyddsarbete till en kostnad av miljontals dollar fanns det 2008 inte längre kvar några vilda noshörningar av denna art. De fåtal exemplar som lever i fångenskap förökar sig inte och även om så skulle ske, har

från generation till generation. Men det växande jordbruket ledde till att kråkorna dog ut. Det enda man lyckades rädda var några få ägg som lyckligtvis kläcktes. När man fött upp ett tillräckligt antal kråkor utplacerades de i det fria. I flera år gick det bra. Men sedan kom rovfågarna underfund med att kråkorna inte längre visste hur man skyddade sig. Deras "kultur" hade gått förlorad, och priset för det var högt.

Vi har inget val. Hur vi än handlar kommer vi att påverka naturen. Och den vildmark vi restaurerar eller bevarar kommer inte att vara vildmark i samma mening som förlagan. Vi får lära oss läxa att naturen inte är statiskt museal utan dynamisk, och göra så gott vi kan. Och när det gäller teknobiologiska lösningar att återuppliva utrotade arter, manar O'Connor till försiktighet. I ett biologiskt universum är sambanden så komplicerade att vi saknar överblick. Där är det lätt att drabbas av hybris och tro att tekniken löser alla problem. ✿



RESURRECTION SCIENCE
CONSERVATION,
DE-EXTINCTION AND
THE PRECARIOUS FUTURE
OF WILD THINGS
M R O'CONNOR
St Martin's Press 2015

Göran Frankel

Karl Oskar och Kristina:
förebildliga amerikaner.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS



Den svenska modellen

INTEGRATION

I samband med en Amerikaresa på 1850-talet utbrast Fredrika Bremer: "Vilket strålande nytt Skandinavien kan inte Minnesota bli!" Och nu, mer än 160 år senare konstaterar Klas Bergman, garvad journalist bosatt i USA, att hon blev sannspådd, detta i en bok om hur nordiska invandrare satt sin prägel på delstaten: *Scandinavians in the State House*.

Att Minnesota är den svenskaste av amerikanska delstater vet nog varenda svensk. Men närmare bestämt *hur* Minnesota har formats av skandinaviska invandrare är det inte lika många som vet innan de läser Bergmans omfattande arbete, i vilket ordet "entrenched" flera gånger används för att beskriva hur det skandinaviska har genomsyrat Minnesotas politik och kultur.

Minnesota toppar ligan i många jämförelser mellan USA:s delstater – det gäller sådant som jobbskapande, affärsklimat, trivsel i arbetslivet, kooperativ verksamhet, frivilligarbete, företagsfilantropi, valdeltagande – och ligger även i toppskiktet vad gäller förväntad livslängd, livskvalitet och lycka. Twin Cities – Minneapolis

och Saint Paul – är de hälsosammaste städerna i USA.

I slutet av 1800-talet utgjordes halva Minnesotas befolkning av skandinaver, och strax efter sekelskiftet 1900 var svenskarna den största utlandsfödda gruppen. Än idag identifierar sig en tredjedel av delstatens 5,5 miljoner invånare som skandinaver, men numera är det fler som räknar sig som norrmän än som svenskar.

De politiker och akademiker som Bergman har intervjuat intygar nästan med en mun att skandinaverna har skapat något exceptionellt mitt i den amerikanska exceptionalismen, ett slags "middle way" mellan Amerika och Skandinavien. Det handlar om en spårbunden utveckling där politiken har varit mer inriktad på samarbete och allmännyttan än i andra delstater. Så förklarar till exempel RT Rybak, borgmästare i Minneapolis 2001–2013, i en av bokens intervjuer att blandningen av amerikansk individualism och skandinavisk känsla för det gemensamma bästa "lade grunden för politiken i Minnesota, en sorts magisk blandning". Den stora frågan är förstas om eller hur länge denna magiska blandning kan motstå den extrema politiska polarisering som präglar vår tids USA.

I mitten av 1800-talet gick skandinaverna i takt med yankeetraditionen från New England när det gällde betoning av hårt arbete, utbildning och motstånd mot slaveri i anslutning till Abraham Lincolns republikanska parti. De slog sig fram på alla politiska nivåer. Under 1800-talets fyra sista årtionden satt 170 norrmän, 80 svenskar och 5 danskar i delstatsparlamentet. Under mer än hundra år, mellan 1893 och 1999, hade 21 av 26 innehavare av den tunga guvernörsposten skandinaviskt ursprung – åtta med svensk, sju med norsk, tre med norsk-svensk, en med finsk-svensk, en med dansk och en med delvis norsk bakgrund. De första skandinaviska guvernörerna var republikanen Knute Nelson från Norge (1893–1895), demokraterna John Lind från Sverige (1899–1901) och John A. Johnson med svenska föräldrar (1905–1909), samt republikanen Adolph Olson Eberhart från Sverige (1909–1915). Johnson, benämnd "Lincoln of the Northwest", sågs som en potentiell presidentkandidat, men avled i förtid i cancer och följdes till den sista vilan av 75 000 sörjande.

Skandinaverna engagerade sig i frågor om kvinnlig rösträtt och alkoholförbud – förbudslagen från 1919 skrevs av en norrman från Minnesota, Andrew J

>>

Volstead. De blev framträdande i de populistiska och progressiva rörelserna i början av 1900-talet. Vid slutet av första världskriget utkämpade två republikaner med svenskt ursprung, Joseph Burnquist och Charles A Lindbergh sr, en legendarisk primärvalsstrid om guvernörsposten. Lindbergh befann sig på partiets progressiva flygel och var, liksom senare hans berömda son, flygaren Charles Lindbergh jr, motståndare till amerikansk inblandning i Europas krig. Burnquist vann, men Lindbergh sådde fröet till bonde- och arbetarrörelsen i Minnesota.

Många skandinaver hade "gått i exil" efter politiska och fackliga strider. Omkring 20 000 svenska arbetare beräknas ha gett sig av till Nordamerika efter storstrejken 1909. Bergman tecknar porträtt av radikaler som Walfrid Engdahl, aktiv inom den radikala fackföreningen Industrial Workers of the World (IWW), och Carl Skoglund, trotskist. De finländska migranterna, som hade flytt från russifiering och inbördeskrig, var särskilt radikala. Mellan 20 och 25 procent av alla finländska invandrare beräknas ha varit socialister och när det amerikanska kommunistpartiet grundades på 1920-talet var 40 procent av medlemmarna finländare. I Minnesota var 500 av totalt 800 kommunister finländare år 1931. "Finnarna bekämpade alla, inklusive varandra", konstaterar Bergman. Uppemot 10 000 av dem lockades från Nordamerika till den sovjetiska delen av Karelen, där de fick känna på vad verklig kommunism innebär. Tusentals dog under Stalins terror och tusentals återvände till Nordamerika.

I början av 1920-talet fick det radikala bonde- och arbetarpartiet sitt genombrott i Minnesota när tre av partiets representanter – alla norrmän – valdes in i den amerikanska kongressen, två till representanthuset och en till senaten. Partiet fick sin första guvernör i Floyd B Olson (1931–1936), frukten av ett norsk-svenskt äktenskap. Även han omtalades, liksom tidigare John A Johnson, som en kommande presidentkandidat, men ryktes liksom denne bort i förtid av cancer. I slutet av 1930-talet försvagades bonde- och arbetarpartiets grepp om den politiska makten i Minnesota och republikanerna gjorde

comeback under guvernör Harold Stassen (1939–1943), som hade norskt påbrå och var förespråkare av "upplyst kapitalism".

1944 gick bonde- och arbetarpartiet ihop med demokraterna och bildade Democratic Farmer-Labor Party (DFL). Ur detta parti framträdde Minnesotas två mest kända politiker, Hubert Humphrey och Walter Mondale, båda av norsk börd. Humphrey stod i regelbunden kontakt med svensk socialdemokrati, bland annat genom brevväxling med Tage Erlander. Såväl Humphrey som Mondale blev som bekant vicepresidenter (under Lyndon Johnson respektive Jimmy Carter) och båda led som demokratiska presidentkandidater nederlag mot republikaner (Richard Nixon respektive Ronald Reagan).

Under efterkrigstiden hade Minnesota flera svenskättade progressiva republikanska guvernörer. På 1970-talet koppelade DFL ett grepp om makten, särskilt under guvernör Wendell Anderson (1971–1976), enligt egen utsägo en svensk som råkade leva i Amerika. Därefter återgick makten till republikanerna under norsk-

hävudar i en intervju att den yankeeskan-dinaviska politiska kulturen är så stark att somalier och hmong kommer att fortsätta verka inom dess ramar. "Den är här för att stanna."

Jag har personligen en del erfarenhet av möten mellan somaliamerikaner och svenskamerikaner i Minnesota, bland annat genom dialogmöten på American Swedish Institute i Minneapolis. Vid en studieresa för politiker och tjänstemän från Sverige till "Little Mogadishu" och "Mobergland" (Chisago County) deltog två unga somaliska kvinnor, och de förklarade efteråt att de hade lärt sig mer om svensk kultur under några dagar i Minnesota än under hela sin uppväxt i Sverige. Det säger något om hur den svenska kulturen förvaltas i Minnesota – och i Sverige.

Bergmans arbete är gediget. Han har plöjt igenom en omfattande litteratur, intervjuat ett 90-tal personer, observerat miljöer och händelser. Enda skillnaden mot ett akademiskt tungviktsarbete är att han inte ägnar sig åt inledande teori-, metod- och begreppsexerciser och där-

"Skandinaverna engagerade sig i frågor om kvinnlig rösträtt och alkoholförbud – förbudslagen från 1919 skrevs av en norrmän från Minnesota."

och svenskättade guvernörer som Al Quie (1979–1983) och Arne Carlson (1991–1999).

Under senare årtionden har Minnesotas befolkning ändrat karaktär, inte minst genom flyktinginvandring dominerad av hmong (Sydostasien) och somalier. År 1960 utgjorde "people of color" 1 procent av befolkningen, idag är siffran närmare 20 procent. De gamla svenskkvarteren runt "Snoose Boulevard" (Cedar-Riverside) i Minneapolis har blivit "Little Mogadishu". 2013 valdes den blott 35-åriga Abdi Warsame in i Minneapolis stadsfullmäktige, den första somalier i USA som nått en sådan position. "Vi följer i svenskarnas och skandinavernas fotspår", säger Warsame när han intervjuas av Bergman. Och statsvetaren Steven Schier

med erbjuder njutbar läsning för en större publik. Här finns dock så många kortbiografier över politiker att det inte alltid är lätt att hålla reda på dem alla. Kanske hade några tabeller med namn och årtal på en del poster, framförallt guvernörerna, varit på sin plats; å andra sidan finns sådana tabeller på Wikipedia. Annars är det knappast något som saknas. Boken flödar av information.

Bergman hänvisar till statsvetaren Daniel J Elazars teori om tre politiska kulturer i USA: traditionell, individuell och moralisk, där Minnesota hänförs till den moraliska. Elazars klassificering utgör ett avstamp även för Stefanie Chambers, statsvetare vid Trinity College, Hartford, Connecticut, som jämför somaliernas integration (fast termen här lyder inkorporering) i Twin Cities och Columbus, Ohio, där den senare delstaten klassas som individualistisk.



SCANDINAVIANS IN THE STATE HOUSE
HOW NORDIC IMMIGRANTS SHAPED MINNESOTA POLITICS
KLAS BERGMAN
Minnesota Historical Society Press 2017



SOMALIS IN THE TWIN CITIES AND COLUMBUS
IMMIGRANT INCORPORATION IN NEW DESTINATIONS
STEFANIE CHAMBERS
Temple University Press 2017



Little Mogadishu: följer i svenskarnas fotspår.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

De somaliska flyktingarna i Västeuropa har i ett par årtionden varit föremål för politikernas, tjänstemäns och forskares intresse. Skälen därtill har varit dels deras synlighet som afrikanska muslimer, dels deras svaga ekonomiska integration. Så till exempel har deras situation i ett antal europeiska städer – Amsterdam, Helsingfors, Köpenhamn, Leicester, London, Malmö och Oslo – uppmärksamats i en serie rapporter från Open Society Foundations. Nu har alltså turen kommit till de båda somaliska ”naven” i USA, Twin Cities och Columbus. Dessa städer, särskilt Minneapolis, med dess livaktiga somaliska diaspora, har väckt en hel del intresse i Europa, inte minst i Skandinavien, där somalierna utgör den ekonomiskt mest marginaliserade flyktinginvandrargruppen.

Chambers syfte har varit att undersöka somaliernas politiska, ekonomiska och sociala ”inkorporering” i de båda stadsmiljöerna, vilka uppvisar vissa likheter – det handlar om delstatshuvudstäder med stora universitet, gott om kvalificerade arbeten och måttliga boendekostnader – men också stora olikheter.

Chambers har gått mycket systematiskt till väga, använt 14 indikatorer och ett rikt empiriskt material, däribland 135 intervjuer. De politiska indikatorerna är valsystem, politisk och byråkratisk ”outreach”, inkludering i politiska koalitioner, fackförenings- och community-engagemang. De ekonomiska indikatorerna är hushållsinkomst, sysselsättning, offentliga och privata program samt bostadsäggande. De sociala indikatorerna är historik vad gäller flyktingmottagning,

somalier i medierna och i polisen och filantropiskt understöd.

Det är förstås omöjligt att med ett begränsat utrymme till sitt förfogande redogöra för Chambers alla resultat. Det är emellertid inte särskilt överraskande att tvillingstäderna överträffar Columbus i nästan alla avseenden. De får högre betyg när det gäller alla politiska indikatorer, två av fyra ekonomiska indikatorer och tre av fyra sociala indikatorer. I tre fall blir det alltså oavgjort. Hushållsinkomst och bostadsäggande är inte mycket att skryta med i någondera miljön, och somalierna behandlas på samma sätt – mestadels positivt – i medierna (mätt som brev till redaktören i *Star Tribune* respektive *Columbus Dispatch*).

Minnesota är, förklarar Chambers, politiskt mer progressivt, erbjuder bättre sociala förmåner och har en längre historia av att ta emot flyktingar. Minnesota har ett mycket filantropiskt civilsamhälle som samverkar med lokala offentliga och grupp-baserade organisationer, något som till stor del saknas i Columbus. I Twin Cities har de somaliska organisationerna skilda uppgifter och samarbetar, i Columbus har de överlappande uppgifter och konkurrerar.

I Minneapolis är sju somalier verksamma i poliskåren, i Columbus ingen. Dessa poliser är en källa till stolthet bland somalierna; de ses närmast som rockstjärnor och skapar förtroende mellan somalierna och polisen. ”Förtroendet mellan somalierna i Twin Cities och den lokala ordningsmakten står i stark kontrast till respondenternas kommentarer om den federala ordningsmakten”, skriver Cham-

bers. Bristen på förtroende mellan somalier och federala myndigheter bottnar till stor del i undersökningar av misstänkt penningöverföring till terroristorganisationer och i att ett antal unga somalier har anslutit sig till al-Shabab och IS. Det är svårt att förstå hur ett förtroende ska kunna upprättas under en president som, med sedvanlig taktfullhet, har stämplat somalierna i Minnesota som ”en katastrof”. Bilden av de somaliska poliserna har emellertid grumlats av att en av dessa sköt och dödade en kvinna som dök upp vid hans bil, och som visade sig vara den person som hade larmat om bråk i området.

Chambers instämmer i Elazars klassificering av Minnesota. Hon tecknar emellertid ingen ljusblå bild: ”Det är viktigt att politiker är försiktiga när de pekar på Columbus eller Twin Cities som positiva exempel på somalisk inkorporering eftersom bägge dessa områden har en hel del att göra om det på allvar vill inkorporera nykomlingarna inom sina gränser.”

Även om mycket återstår att göra i dessa städer, framstår de ändå som positiva exempel om man jämför med somaliernas situation i Europa. Några siffror säger mer än tusen ord: om man beräknar femåriga (2011–2015) genomsnitt, är sysselsättningen i yrkesverksam ålder (16–64 år) 62 procent i Minnesota och 26 procent i Sverige. Egenföretagandet är nästan 6 procent i Minnesota mot 0,7 procent i Sverige. Politiker i länder som Sverige skulle göra klokt i att lyssna till en av Chambers rekommendationer: ”Att göra det bästa av etniska enklaver bör ses som ett första steg i innovativa program för sysselsättning och utbildning. Den andra komponenten i denna ekvation är utvecklingen av sysselsättnings- och utbildningsprogram utformade specifikt för somalier.”

Det är svårt att hitta något i Chambers bok att invända mot. Man kan emellertid notera att en forskares ämnesmässiga hemvist har betydelse för den vikt som läggs vid olika sidor av tillvaron. Chambers lägger mer vikt vid politisk än vid ekonomisk och social integration. En ekonomisk historiker (som undertecknad) skulle antagligen göra tvärtom. Sådana skillnader i tonvikt är emellertid inte så viktiga eftersom, som Chambers påpekar, de tre typerna av inkorporering är sammanhängande, varför framsteg på ett område tenderar att medföra framsteg även på andra. Olika aktörer bör följaktligen sätta in stötar på flera fronter för att trigga igång en kumulativ cirkulär kausalitet, som Gunnar Myrdal skulle ha uttryckt saken, eller en god cirkel, som vi andra säger. ✨

Benny Carlsson



Countrymusik: signalerar klasstillhörighet.

FOTO: MATT HAYWARD/GETTY IMAGES

Den förbisedda mitten

POLITIK

Joan Williams inleder sin senaste bok med följande: "Min svärfar åt blodsop-pa under uppväxten." Hon började skriva det som ursprungligen var tänkt som en tidskriftsessä under valnatten i november 2016, då det stod klart att Hillary Clinton skulle förlora och att Donald Trump skulle ta över presidentämbetet. Efter det att 3,5 miljoner personer tagit del av texten i *Harvard Business Review* uppmanades hon att omarbete den till en bok. Resultatet är den uppslagsrika och lättlästa *White Working Class*, som utforskar den spruckna relationen mellan den amerikanska eliten och arbetarklassen.

Joan Williams är en 65-årig, programmatiskt osminkad juridikprofessor vid University of California, Hastings, som har ägnat sin akademiska gärning åt rasism och kvinnors arbetsliv. Hon anser sig själv tillhöra den styrande eliten, men har hämtat sina praktiska kunskaper om arbetarklassen från 40 års diskussioner med maken, vars far var förför på en fabrik. Svärfadern hatade sitt jobb, men behöll det ändå i 38 år. Det lyfte upp honom ur misären.

Williams började intressera sig för klassfrågor redan för några år sedan, men till skillnad från hennes feministiska forskning väckte hennes tankar i ämnet föga intresse hos omvärlden. Detta skulle dock komma att ändras rejält i och med Trumps valseger.

Hon menar att den amerikanska genomsnittsakademikern vet väldigt litet om landets många biljettförsäljare, fabriksarbetare och sekreterare, vilka hon kallar "den förbisedda mitten". De misstas ofta för fattiga, vilket enligt Williams är en helt annan grupp, nämligen de undre 30 procenten på inkomstskalan. De fattigas medianinkomst ligger på 22 500 dollar per familj och år. Till den styrande eliten räknar hon den övre femtedelen på löneskalan. Arbetarklassen är lagret mittemellan, plus familjer med högre inkomst men utan högre utbildning.

Totalt utgör arbetarklassen enligt hennes definition 53 procent av befolkningen, med familjeinkomster på 41 000 – 132 000 dollar per år (2015). De som röstade på Trump i primärvalet hade högre hushållsinkomst än rikssnittet, med en medianlön på 72 000 dollar, jämfört med rikssnittet på 56 000 dollar. Detta är strax under arbetarklassens medianinkomst.

När politiker försöker närma sig dessa väljare genom att tala om betald sjukfrånvaro eller högre minimilön, beror det på en djup aningslöshet gällande klass, enligt Williams. Vad denna arbetarklass önskar sig och värderar högt är tryggade arbetstillfällen som innebär en utsikt till ett medelklassliv, snarare än bidrag och höjd minimilön (eftersom jobb med minimilön snarare går till de fattiga).

Williams bok är en försoningsmanual för det splittrade amerikanska samhället. Hon söker bygga förståelse för såväl arbetarklassens beteende och livsval, som för elitens. Till exempel pekar hon på att det är lättare att känna medlidande med fattiga och minoriteter om man själv har det gott ställt. I kapitlet "Varför de ogillar de fattiga" påminner hon om att det amerikanska sociala skyddsnätet inte är universellt. Då kan det sticka i ögonen när grannen får socialbidrag samtidigt som man själv jobbar dubbelt för att överleva. Nästan 60 procent av mammorna i arbetarklassen jobbar heltid, jämfört med 41 procent av fattiga mammor, till exempel. Att fattiga mammor stannar hemma på grund av att minimilönen är så låg att de skulle förlora pengar på att arbeta, tänker

sällan arbetarklassen på. Liksom att fattiga män har svårt att hitta heltidsjobb, då arbetsgivare hellre anställer på deltid för att slippa betala sjukförsäkring.

Williams förklarar animositeten mellan arbetarklassen och den styrande eliten, med att de i princip har olika värderingsgrunder. Eliten värderar sinnrikhet, nytänkande och kreativitet, vilket är viktigt i yrkesroller där man ger order. Arbetarklassen värderar stabilitet och pålitlighet: centrala egenskaper när det är fråga om jobb där man tar order.

Vad eliten uppfattar som simpla, oskuldsfulla mingelfrågor av typen "Vad jobbar du med?" är i arbetarklassens ögon ett snobbande med privilegier. Den typen av frågor är helt naturliga för människor som mäter sitt eget och andras värde i ekonomisk makt och karriärbefrämjande prestationer, menar Williams. Men för arbetarklassen är det synsättet och den sortens överväganden helt främmande, utom möjligen för ett litet fåtal: brandmän, poliser och soldater. För de allra flesta uppnår man status inom gruppen i kraft av det man kan konsumera tack vare den inkomst man drar in till familjen och av hur många man kan försörja. Frågan för arbetarklassen är alltså inte så mycket vad man gör, utan vem man är.

Williams menar att dessa människors fokus på karaktär, moral och familjevärderingar är kännetecknande för deras klass och frånvaron av privilegier. Som en konsekvens av dessa skillnader ifråga om värderingar, aspirerar inte alltid arbetare på att göra en klassresa till eliten, utan snarare på att få behålla sin egen, litet mer grovhyvlade identitet, fast gärna då med mer pengar. Det vill säga: ungefär som Donald Trump.

Eliten har ofta svårt att förstå varför landsbygdsbor vilkas jobb har försvunnit inte helt enkelt flyttar dit där jobben finns. Detta förklarar Williams med att de olika gruppernas nätverk skiljer sig från varandra. Arbetarklassen umgås i slutna sällskap där de personliga banden är starka, och en arbetare förlitar sig i större utsträckning på föräldrar med barnpassning och husreparationer. Eliten köper istället dessa tjänster. Denna grupps familjeband handlar mer om emotionell support på distans, eftersom barnen ofta bor på annan ort än föräldrarna. Där arbetarklassen odlar starka, intima band, etablerar eliten breda men ytliga nätverk. Utsikten att flytta ter sig väldigt annorlunda om man redan har studiekamrater runt om i landet. Arbetarklassen associerar ofta förändring med förlust, medan eliten istället ser det som en möjlighet. Det är också mer lockande att byta ort för ett arbete som är utmanande och stimulerande än för något som är monotont och slitsamt.

En annan vanlig fråga är varför arbetarklassen inte läser vidare – ett självklart val för elitbarn. Williams pekar på att högre studier är mer riskfyllda för arbetarklassen, då dessa människor saknar de

"Arbetarklassen associerar ofta förändring med förlust, medan eliten istället ser det som en möjlighet."

nätverk som efter studierna leder till jobb. Hon citerar en studie i vilken 300 jobbsökningar skickades till 147 ledande juristfirmor, alla helt identiska ifråga om kvalifikationer men med subtila variationer ifråga om fritidsintressen som kunde antyda klasstillhörighet. Det handlade, exempelvis, om att somliga sökande sade sig gilla att spela fotboll med grannarna på gården och lyssna på country, medan andra uppgav en förkärlek för segling och klassisk musik. Utfallet blev att 16 procent av de sökande vars ansökningar diskret signalerade överklass blev uppringda, jämfört med bara 1 procent av de sökande från arbetarklassen.



McGoverns kampanj: vidgade sprickan i partiet.

FOTO: GETTY IMAGES

Att skaffa sig högre utbildning och sedan inte få jobb blir problematiskt med skyhöga studieskulder, och i USA blir terminsavgifterna stadigt allt högre. Dessutom spelar det även stor roll var man studerar. Forskning har visat att elitbarn har tre gånger större sannolikhet att bli antagna till privata elitinstitutioner än barn från lägre klasser med samma kvalifikationer. Dels har detta geografiska orsaker, då eliten i högre utsträckning är koncentrerad till USA:s kuster och städer med toppinstitutioner, dels beror det på att elitbarnen även får bättre vägledning hemifrån angående vilka skolor de bör söka sig till.

På senare tid har den vita arbetarklassen

ofta beskyllts för att vara rasister. Det är inte något som Williams förnekar, men hon påpekar att makteliten historiskt har kultiverat rasism hos lägre klasser för att på så sätt undvika att de sluter sig samman

och gör uppror. *Divide and rule* var devisen redan på Brittiska väldets tid.

Dessutom finns det rasism i alla samhällsklasser, bara i lite olika kläde-dräkt, skriver hon. Inom eliten, som värdesätter meriter, beklagar man att svarta uppvisar brister i just det hänseendet. Titlar man på den vita arbetarklassen, som värdesätter moral, ser man hur de svartas moral påstås vara undermålig. I den så kallade "Greg/Jamal-studien" från 2004, som undersökte rasism på arbetsmarknaden genom fiktiva jobbsökningar, behövde "Jamal" flera års extra erfarenhet för att bli uppringd i samma utsträckning som "Greg".

Williams bok ger nyttiga insikter i "den andres" värld, litet grann på samma sätt som en studieresa. Nackdelen är den svartvithet som följer av behovet att generalisera. Jag håller till exempel inte med om att eliten är helt fixerad vid jobbet. Istället ser jag ett växande fokus på välbefinnande och livsbalans hos akademiker. God nattsömn har blivit den nya statussymbolen, liksom hälsosam kost och motion. Jag ser också många exempel på klassresor som har kunat genomföras med relativ lätthet. Gräzonerna blir ännu fler om man vill applicera Williams slutsatser på Skandinavien, då förutsättningarna för att studera och få ett bra jobb är bättre här, med gratis högre utbildning och en mer utjämnad spelplan rent allmänt.

Ytterligare en röst i debatten tillhör Justin Guest, assistant professor vid George Mason-universitetet, som i boken *The New Minority* studerar den vita arbetarklassen i östra London och Ohio. Guest menar att den vita arbetarklassen har fallit mellan partistolarna. För Demokraterna går arbetarklassens nationalism och brist på vidsyn i vissa frågor illa ihop med partiets minoritetsväljare. Hos de frihandelsvänliga republikanerna, å andra sidan, passar inte arbetarklassens protektionism. Vidare anser Guest att vänstern skulle vinna på att tona ned sitt fokus på minoriteter för att istället prata om allas ekonomiska rättigheter och på så sätt låta människor i arbetarklassen känna att de är viktiga, istället för att stämpla dem som rasister och bakåtsträvar.

Joan Williams ger skiftet i arbetarklassens röstmönster en historisk

>>

kontext. Under åren 1932–1968 säkrade den så kallade New Deal-koalitionen – som byggde på arbetare och sydstatsbor – presidentposten för Demokraterna. Den medborgarrättsliga lagstiftning som infördes under 1960-talet orsakade en spricka i den koalitionen (Södern var i kraft av sitt slaveriförflutna föga entusiastiskt), en spricka som vidgades än mer tack vare det demokratiska partiets nominering av George McGovern 1972, en kandidat som attraherade unga, universitetsutbildade aktivister (men inte så många andra).

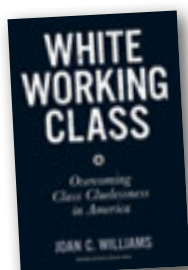
Idag är Demokraterna uppdelade i två fraktioner, en "downscale" med minoriteter, fackligt engagerade, statligt anställda och fattiga, och en "upscale" med en intellektuell, reformorienterad elit som skiljer sig från affärseliten. Elitfraktionen utgör 40 procent av väljarna, men bestämmer ändå agendan, enligt Williams, vilket kan uppfattas som frustrerande för övriga partimedlemmar och partisympatisörer. Att partieliten så tydligt favoriserade Hillary Clinton framför Bernie Sanders, kan ses som ett exempel på det.

Det andra steget i sönderfallet av liberalernas koalition sammanhängde med att den republikanska affärseliten lärer sig med den vita arbetarklassen i ett uttalat värnande om patriotism och familjevärderingar. Till detta tillkom sedan Ronald Reagans fientlighet mot staten.

Williams påpekar att det amerikanska elektorskollegiets utformning ger vita arbetarväljare oproportionerligt stor politiskt makt. För att slippa en andra mandatperiod med Donald Trump, är det på tiden att Demokraterna inkluderar arbetarklassen på listan av omhulade grupper. Att läsa *White Working Class* kan vara ett utmärkt första steg på

vägen mot detta mål. För oss som inte berörs direkt av detta, ger boken åtskilliga nyttiga insikter. ✨

Hanna Sistek



**WHITE WORKING CLASS
OVERCOMING CLASS
CLUELESSNESS IN
AMERICA**

JOAN C WILLIAMS
Harvard Business
Review Press 2017

Nörd med näsa: fascinerande besatthet.

FOTO: OLEG POPOV/TT



Poesi på flaska

REPORTAGE

Fråga: Hur skaffar man sig en liten förmögenhet i krogbranschen?

Svar: Man börjar med en stor! Detta skämt lär höra till de vanligaste i New Yorks krogbransch, vars betydelse som konkursgenerator lär motsvara Saudiarabiens för världens oljeproduktion, åtminstone om man får tro Bianca Boskers ofta mycket roande bok *Cork Dork*.

Bosker befann sig i början av en redan prisbelönt karriär som författare, journalist och redaktör på nättidningen *Huffington Post* då hon, för några år sedan, sa upp sig för att bli sommelier – eller vinkypare, som det hette innan yrket blev hippt. Sitt ursprungliga förhållande till vin beskriver hon med orden "jag gillade vin ungefär på samma sätt som jag gillade tibetansk marionetteater eller teoretisk partikelfysik, vilket betyder att jag inte begrep nåtting".

Till en början var det inte heller vinet i sig som gjorde henne intresserad av sommelierernas värld av flaskjägare, blindtester och nördar med näsa, utan just dessa nördar och deras besatthet. Engagemanget tändes då hon besökte en krog i Central Parks södra utkanter i New York tillsammans med sin pojkvän för att dinera med pojkvännens klient Dave.

Krogen hade valts av Dave och hörde till den kategori som bäst sammanfat-

tas med orden: om du behöver fråga om priset är den för dyr. Dave hade ett brinnande intresse för vin och inledde snart en konversation med ställets sommelier, som i Boskers öron lät som nonsens. Hon tappade snart intresset men hajade till då sommelieren nämnde att han höll på att förbereda sig inför världens främsta sommeliertävling.

Tanken på att tävla i sommelierskap tedde sig då, för Bosker, som utomordentligt löjlig. Korka ur och dricka bara. Kan man tävla i sånt? Men hon fick snart klart för sig att det handlade om betydligt mer. Sommelieren lade ut texten om tävlingens olika moment med blindprovning som själva mandomsprovet, där det gäller att beskriva smakupplevelsen, identifiera vinets ursprung (vingård), årgång, druva och vilken mat det lämpar sig till.

Hennes första reaktion var att tråkigare än så kunde man väl inte ha med alkohol; att ägna sig åt något så fåfängt som blindtest trots att det finns mer än 50 länder som producerar vin, att det vidare finns mer än 5 000 olika druvtyper som blandas i otaliga olika proportioner, att det finns drickbara viner från de senaste 200 åren och trots att det bara i Frankrike finns mer än 340 olika vinappellationer – juridiskt skyddade beteckningar som anger var de aktuella druvorna har vuxit.

Men snart tändes hennes journalistiska nyfikenhet på denna värld och dessa människor. Hon började läsa allt hon kom

över, mejlbombade sommelier med sina frågor och gick objuden på sommeliersammankomster för att få kontakter. Hon grävde sig allt längre in i en värld och en subkultur, huvudsakligen befolkad av män besatta av vin, och blev själv besatt av deras besatthet. Hon ville förstå vad som drev dem, vilket till slut fick henne att fråga sig själv: Vad är det som är så stort med vin att Robert Louis Stevenson kallade det för "poesi på flaska" och som fick Benjamin Franklin se vinet som "ett evigt bevis för att Gud älskar oss"?

Hon blev snart mer personligt engagerad i frågan än journalistiskt nyfiken. Att bara skriva om sommelier började kännas otillräckligt. Hon ville bli en av dem, så hon sa helt sonika upp sig från sitt jobb för att istället utbilda sig till sommelier. Det blev startpunkten för denna skildring, som utspelar sig under ungefär ett år.

Boken handlar om hennes väg mot den nya prestigefyllda yrkesvärdigheten och om den värld av vinfestivaler, doftmästare, smakdårar, lukt- och smaksforskare, halvfylla livsnjutare, stenrika samlare, regelbrytande vinmakare och äregiriga sommelier som hon stöter samman med eller söker upp på vägen dit. Det är en fångande och i långa stycken sanslöst roande berättelse i bästa gonzostil. Bosker formulerar sig fyndigt, frispråkigt och drastiskt och med humoristisk blick. Boken skrevs upp av recensenterna när den kom och hamnade snabbt på *The New York Times* bästaäljarlista.

Det finns inga genvägar mot en mastersexamen i sommelierskap. En sak gäl-

"En sak gäller. Man måste träna sitt sinne för lukt och smaker och bygga upp sin bank av smakminnen."

ler. Man måste träna sitt sinne för lukt och smaker och bygga upp sin bank av smakminnen. Det går bara genom upprepad avsmakning av tusentals olika sorters viner från olika delar av världen, och man måste sätta ord på dessa smakupplevelser. Orden inte bara beskriver upplevelsen, de stagar också upp minnet och förstärker det.

Det finns bara två sätt för en förhoppningsfull sommelier in spe att få tillfälle att smaka tillräckligt många viner tillräckligt många gånger. Man måste jobba i vinbranschen eller vara mycket, mycket rik. Eftersom det senare inte gällde Bianca Bosker, fick hon ge sig in i branschen.

Hon började både bildligt och bokstavligt från botten, i vinkällaren på New York-krogen L'Apicio. Hennes officiella titel blev "källarassistent". I dagligt tal var titeln "källarrätta". Den titel hon sagt upp sig från var "verkställande teknisk redaktör". Men hon var inte ensam i branschen



"It's a full-bodied wine with hints of acrimony, partisanship and moral outrage."

om att ha lämnat en prestigefylld post.

Bland de förhoppningsfulla hon mötte fanns det välutbildade jurister, akademiker och tekniker som hade lämnat lovande karriärer för att istället hänge sig åt vinet som kult och religion. En 29-årig före detta skådespelare som hade sadlat om och nu arbetade som sommelier på en av Michelin stjärnbeströdd krog i New York, blev en mentor och introduktör till sommelierernas slutna brödraskap.

Som källarrätta hade hon redan provat dagens första vin vid ungefär den tid hon tidigare börjat skanna morgonens rubriker. Vid lunch var hon redan packad, vid tvåtiden bakis och på seneftermiddagen, med en eufemism, djupt ångerfull beträffande den hamburgare hon hade ätit till lunch.

Att utveckla smaksinnet handlade inte bara om att testa viner. Det gällde att lära känna alla sorters smaker. Till exempel fick Bosker rådet av en framstående sommelier att slicka på stenar då hon var ute och promenerade. Speciellt intressant ansåg han att det var att notera smakskillnaden mellan röd och blå skiffer. Röd skiffer hade en ton av blodigt kött, medan blå

skiffer snarast påminde om våt flodsten, påstod han.

Förutom en mängd sådana mer eller mindre lustiga observationer ur en sommelieraspirants vardag, innehåller *Cork Dork* seriösa beskrivningar av hur det går till bakom guldkgrogars kulisser, tumregler för hur man vid blindtest avgör varifrån ett vin härstammar, sommelieretikett, smak- och doftsinnets idéhistoria från Platon och framåt, modern medicinsk forskning om det mänskliga luktsinnet, som har visat sig vara mycket mer finstämt och på vissa sätt överlägset hundars, grisars, råttors och det hos andra djur som traditionellt ansetts överträffa människan på detta område.

Bokens färsigaste kapitel heter "The Orgy" och handlar om just detta; en orgie i riktigt fina, dyra

Sommelierskap: det finns inga genvägar.

viner och tilltagande berusning med sexuell undertoner. Denna orgie äger rum årligen i New York: en veckolång vinfestival enligt mönster från Bourgogne och med namnet *La Paulée*. Den gör anspråk på att vara mötesplats för världens mest exklusiva vinsamlare. Festivalens grande finale är ett knytkalas à 1 500 dollar dit deltagarna uppmanas att medföra sina verkliga vinkällarskatter.

Det samlade marknadsvärdet för de flaskor av röd och vit bourgogne som tas med till knytkalasets uppskattas ligga över en miljon dollar. Värdet på enskilda flaskor bör som lägst knappast ligga under ett par tusen kronor. I spottkopparna samlas till slut vin för hundratusentals dollar och i toaletterna spolats urin bort som restprodukt av vin för ytterligare 100 000-tals dollar.

Boskers beskrivning av denna backanal är en läsupplevelse som utmynnar i ett antal slutsatser om prisets betydelse för upplevelsen av ett vin, som går ut på att ju dyrare vin människor tror sig dricka, desto godare tycker de att det är och vice versa.

Det följande kapitlet, "The Quality Control", behandlar frågan om prisets betydelse för vinets kvalitet och hur man med industriellt vetenskapliga metoder kan åstadkomma ett billigt vin som smakar nästan som ett långt dyrare, hantverksmässigt framställt vin. Fast det gör man inte, för det är inte vad den breda publiken vill ha. Den gillar mulliga, saftiga viner med viss sötma och utan de stora vinernas kärvhet, syra och komplexitet.

Boken, som är både tematiskt och kronologiskt upplagd när mot slutkapiteln fram till sin dramaturgiska höjdpunkt – det ögonblick då en mycket nervös Bosker ställs inför examinatorerna för att förkastas eller upphöjas. Jag ska inte här avslöja hur det gick, utan bara konstatera att *Cork Dork* – en titel som bäst kan översättas med ordet "vintönt" – är en läsupplevelse för såväl för vintöntar som mer ordinära boxkonsumenter. ✨

Axel Odelberg



CORK DORK
A WINE-FUELED ADVENTURE
AMONG THE OBSESSIVE
SOMMELIERS, BIG BOTTLE
HUNTERS, AND ROGUE
SCIENTISTS WHO TAUGHT
ME TO LIVE FOR TASTE
BIANCA BOSKER
Penguin 2017



Atomkärnans smådelar: uppförande som fascinerar.

FOTO: I STOCK PHOTO

Den lilla världen

FYSIK

Under 1900-talet nådde fysiken en hegemoni som den ledande och samtidigt den mest grundläggande empiriska disciplinen så till den grad att denna period går till vetenskapshistorien som fysikens århundrade. Det går till och med att i ett enda ord fänga kärnan i detta förlopp. Ordet är "atom". Den ökande förståelsen inom fysiken av de atomära fenomenen går nämligen som en röd tråd genom all naturvetenskaplig forskning under århundradet. Det gäller såväl insikten om hur atomer i samspel kan förklara materiens uppbyggnad som kartläggningen av atomernas inre struktur.

Självfallet räcker det inte med detta enda ord för att mera ingående skildra utvecklingen under ett helt sekel. Omfattande vetenskapshistorisk forskning har ägnats åt de olika momenten i utvecklingen. Ett oräkneligt antal populärvetenskapliga böcker som beskriver fysikens landvinningar har också sett dagens ljus. Mer eller mindre framgångsrikt försöker de förklara den bitvis rätt svårförståeliga kunskapsmassan. Även de mest framträdande fysikerna, som Albert Einstein och Stephen Hawking, har gett sig i

kast med den uppgiften. Nu har den amerikanske fysikern och kosmologen Lawrence Krauss lagt ännu en volym till denna långa rad.

Krauss är en erkänt framstående forskare och har även gjort sig känd som uppskattad, produktiv och frejdig populärvetenskaplig författare och föreläsare. I *The Greatest Story Ever Told ... So Far* ger han sig i kast med att förklara också den senaste forskningen för en bredare läsarkrets, en forskning som har lett fram till den idag etablerade kunskapen om allt mindre delar långt inne i atomkärnan. Det är ingen lätt uppgift. Det vi vet om hur atomkärnans delar, protoner och neutroner, att de består av kvarkar och hur dessa och andra smådelar uppför sig, är formulerat i ett avancerat matematiskt språk som är svårt att göra tillgängligt för den som inte har de nödvändiga teoretiska insiktarna. Denna matematiska klädedräkt gör att beskrivningen av mikrokosmos är svår att göra åskådlig. Det är således en mycket svårbemästrad uppgift att något så när enkelt men samtidigt korrekt beskriva vad vi idag vet om de subatomära fenomenen.

Einstein klarade detta konststycke rätt väl. Så hade han också en lättare uppgift med fokus inte enbart på den atomära världen. Det har också hänt väldigt

mycket inom fysiken överhuvudtaget sedan Einstein levde; han gick bort 1955. Dessutom svarar de teorier som han skapat, trots den inte alltid så lätta matematiken, ändå mot en förhållandevis åskådlig bild av verkligheten. Ljusstrålar som bryts i närheten av tunga föremål, rymdens krökning, och tvillingar som är olika gamla när de återses efter resor med supersnabba raketar – allt detta kan uppfattas som paradoxer men dessa fenomen kan åtminstone åskådliggöras.

Hawking, i varje fall i sin bok *Kosmos. En kort historik* från 1988, får nog sägas ha misslyckats. Hans bok blev visserligen en av alla tiders populärvetenskapliga bästsäljare och något av en kultbok som "alla" skulle ha. Men få var nog de läsare som verkligen kunde ta del av den från pärm till pärm. Att försöka förklara begrepp som "imaginär tid" och "gränsvillkor utan gränser" blev övermäktigt till och med för Hawking.

Framställningsförmågan hos Krauss sätts alltså på stora prov när han nu ger sig in på att förklara de senaste decenniernas konsolidering av vår kunskap om mikrokosmos även för den oinitierade. Denna kunskap har kommit att kallas "standardmodellen" för mikrokosmos.

Att standardmodellen fortfarande

heter ”modell” istället för ”teori” är något av en historisk tillfällighet. Begreppet ”modell” brukar ju användas för något ofärdigt, alternativt något som vill åskådliggöra en mera begränsad del av en fullständig teori. Men ”standardmodellen” är varken ofärdig eller begränsad. Den är en i det närmaste heltäckande teori som utomordentligt framgångsrikt förklarar nästan alla fenomen och skeenden i mikrokosmos och som därmed utgör en grund för förståelsen av hur all materia uppför sig och är uppbyggd, inräknat det som sker ute i kosmos och vid universums födelse, i den ”stora smällen”.

Standardmodellen utgår från att materien innerst inne har ett relativt fåtal beståndsdelar, det som kallas kvarkar och leptoner. Dessa genuint elementära partiklar växelverkar med några få slags krafter, som standardmodellen beskriver med hjälp av andra, likaledes elementära så kallade utbytespartiklar, som getts namn som gluoner och W- och Z-bosoner. Trots att antalet olika smådelar alltså är begränsat, blir den ändå ett ”zoo” av ett par dusin partiklar som man måste hålla reda på.

Svårigheterna att finna goda, icke-matematiska beskrivningar ökar avsevärt när man skall förklara hur kraftverkan med hjälp av utbytespartiklar egentligen går till. Då måste man göra djupdykningar i två av 1900-talets verkligt stora teoretisk-fysiska genombrott: Einsteins speciella relativitetsteori och kvantmekaniken. Einsteins *allmänna* relativitetsteori, med dess genomgripande omdaning av Newtons teori för gravitationen – väl bekräftad som den är för kosmologiska skeenden – ligger utanför standardmodellen, i varje fall än så länge. Intensiv forskning pågår dock för att knyta också denna teori till samma teoretiska ramverk som standardmodellen.

Krauss lyckas rätt väl med att övervinna dessa svårigheter. Han klarar av det inte minst genom att finna goda analogier och liknelser. Något som han med framgång betonar är hur standardmodellen i hög grad förlitar sig på användningen av *symmetrier*.

Inom fysiken innebär en symmetri att en fysikalisk företeelse – ett skeende, ett föremål eller till och med en naturlag – kan beskrivas på flera olika sätt som ändå är helt likvärdiga. Alternativt kan man säga att en symmetri för en företeelse innebär att en förändring i beskrivningen av företeelsen inte påverkar företeelsen. Ett enkelt exempel på symmetri för ett föremål ges av ett perfekt klot som helt saknar markeringar på klotytan: klotet ter sig likadant oberoende av varifrån det betraktas. Som exempel på symmetri för en naturlag kan man peka på Newtons lag för



tyngdkraften: två föremål påverkar varandra med en kraft som beror på *avståndet* mellan dem, men inte på i vilken *riktning* de ligger i förhållande till varandra. Det är framförallt upptäckten av symmetrier för de grundläggande naturlagarna som har varit betydelsefullt för framväxten av standardmodellens beskrivning av elementarpartiklarna.

Sådana symmetrier har flera viktiga följder. Ett av dem är denna.

Om man kan beskriva en fysikalisk företeelse för en enda av de symmetriska situationerna, så har man också beskrivit företeelsen för varje annan sådan situation. Man kan alltså utnämna en sådan situation till den ”typiska” och vara säker på att denna ”typiska” situation gäller all-

”Inom fysiken innebär en symmetri att en fysikalisk företeelse kan beskrivas på flera olika sätt som ändå är helt likvärdiga.”

mänt. Således kunde Newton visa att hans tyngdkraftslag förklarar att planeterna rör sig i elliptiska banor runt solen genom att betrakta en enda planet som ”typisk”. Och om det till exempel inte spelar någon roll för kraftverkan mellan kvarkar att det är, låt oss säga en upp-kvark man behandlar, så kan upp-kvarken betraktas som en ”typisk” kvark, med slutsatsen att samma kraftverkan gäller för alla andra kvarkar. På detta vis innebär symmetrier bland annat möjligheter till avsevärda förenklingar i beräkningsarbetet.

En kanske ännu viktigare följd av symmetrier är att vissa av dem ger upphov till vad som kallas bevaringslagar. Här får jag hänvisa till framställningen i Krauss bok. Jag vill dock ändå nämna att exempelvis energisatsen – lagen om att energin är bevarad i varje fysikalisk process – lite överraskande faktiskt kan återföras till en grundläggande symmetri hos de fundamentala naturlagarna. Jag syftar på att

Symmetri: underlättar för fysikern.

FOTO: GETTY IMAGES

deras beskrivning av en företeelse är oberoende av – ”symmetrisk” i förhållande till a – *när* företeelsen inträffar: det spelar ingen roll om du gör ett precis likadant experiment idag eller imorgon, det blir ändå samma resultat. Abstrakt resonerat ja, men ytterst åskådligt och påtagligt i sina konsekvenser.

Krauss lyckas alltså förhållandevis väl med att beskriva mikrokosmosfysiken i så enkla termer det nu går. Men vissa andra drag i boken finns det anledning att reagera mot.

Den boktitel han har valt syftar på att han anser att den samlade intellektuella insatsen från fysikerna under andra halvan av 1900-talet överglänser allt annat i idéhistorien. Visst har det varit en oerhört imponerande prestation. Men Krauss uppfattning att berättelsen om denna bedrift skulle utklassa storverk som *Aeneiden* och *Odysseen*, och i än högre grad även *Bibeln*, är för mig stötande, ett utslag av en självgod fysikers hybris.

Genomgående för boken är också den starkt antireligiösa undertonen. Krauss är nära lierad med Richard Dawkins. Han har i all sin verksamhet kämpat mot allt som han anser vara vidskepelse och religiösa dogmer i dagens samhälle. Detta må i och

för sig vara gott. Men beskrivningen av de historiska skeendena blir inte korrekt när en sådan inställning tillåts färga framställningen, vilket sker på flera ställen i Krauss bok. Det är att blunda för historiska fakta att förneka att religionen fram till slutet av 1800-talet haft inflytande på vetenskapens utveckling. Nuförtiden finns ingen sådan påverkan. Idag har man all anledning att bekämpa religiösa avarter av typen ”intelligent design”. Krauss ägnar sig dock närmast åt överkill när han på flera ställen i boken måste betona hur dagens vetenskap bryter mot en bokstavstrogen läsning av till exempel *Bibeln*. ✨

Bengt E Y Svensson



**THE GREATEST STORY
EVER TOLD ... SO FAR**
WHY ARE WE HERE?
LAWRENCE M KRAUSS
Simon & Schuster 2017



Amerikanska universitet:
smala åsiktskorridorer.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Åsiktsenfald

UTBILDNING

Som nybliven doktorand besökte jag för första gången USA i samband med en forskningskonferens och kom i samspråk med en pensionerad professor som var välkänd inom ämnet. Samtalet kom snart in på både religion och politik. Vi stod åskådningsmässigt långt från varandra, och replikskiftet började anta en hårdare ton när den gamle hejdade sig, såg mig i ögonen och med allvarlig röst påminde oss båda om hur bra det var att vi hade det här samtalet: "I'm glad we're having this conversation."

Under de år som sedan gått har minnet av detta goda och berikande samtal, som inte förde till någon konsensus men som lät båda parter bättre förstå hur den andre tänkte, legat till grund för min bild av den amerikanska akademiska kulturen som tillåtande, dialoginriktad och präglad av genuin åsiktsmångfald.

Det räcker med att läsa bara några sidor i Jon Shields och Joshua Dunns bok för att denna dröm om en helt annan värld på andra sidan havet ska dunsta bort som en vindfläkt. Författarna är statsvetare, själva uttalat konservativa, och deras studie är den första som i denna omfattning försöker ta reda på hur det är att verka som universitetslärare med högersympatier i en akademisk miljö dominerad av

progressiva, vänsterliberala ideal. Genom att kasta ut sitt nät så vitt och brett som möjligt i den stora sjön av amerikanska lärosäten, har de lyckats fånga in 153 konservativa forskare och lärare inom sex humanvetenskapliga discipliner – nationalekonomi, statsvetenskap, sociologi, historia, filosofi och litteraturvetenskap – som de sedan har djupintervjuat, givetvis alltid mot löfte om anonymitet och ofta under ett mått av hemlighetsmakeri på informanternas begäran.

Flera av de intervjuade var uppenbart förroade inför möjligheten att deras ideologiska hemvist skulle röjas för kollegerna. Att de politiska sympatierna bland samhällsvetare och humanister i USA har kraftig slagsida åt det liberala hållet är känt från flera tidigare undersökningar. Shields och Dunns informanter uppfattar sig med rätta som en liten minoritet. Över en tredjedel ansåg att de var den enda, eller en av två, konservativa vid den egna institutionen. Dessutom finns det, föga oväntat, ett samband mellan akademisk disciplin och politisk ideologi: av de intervjuade lärarna är 25 procent statsvetare, men bara 9 procent sociologer.

Vem som egentligen är konservativ är förstås en fråga som i strikt mening inte går att besvara. Shields och Dunn utgår från att den minsta gemensamma nämnaren för amerikansk konservatism

egentligen är motståndet mot liberalism. Därför väljer de att som konservativ räkna den som själv betecknar sig som sådan, men inkluderar i sin undersökning också dem som hellre etiketterar sig som libertarianer. Å ena sidan gör detta att, som författarna påpekar, den undersökta gruppen ganska väl motsvarar den vida palett av politiska ståndpunkter som rymms inom det republikanska partiet. Å andra sidan framgår det vid upprepade tillfällen i boken att förutsättningarna för uttalande konservativa respektive libertarianer skiljer sig åt på många punkter. Båda falangerna är "höger" i sin syn på den ekonomiska politiken, men i den typ av värdefrågor som hos oss nedsättande brukar kallas för underlivsfrågor – uppfattningar om abort- och äktenskapslagstiftning – befinner de sig i varsin ände av det amerikanska politiska spektrumet. Libertarianerna är här betydligt mer radikala än den genomsnittliga väljaren. Kanske är det därför som de intervjuade nationalekonomerna, varav drygt tre fjärdedelar är just libertarianer, sällan uppger sig ha behövt dölja sina ståndpunkter. Att vara för den fria marknaden är helt enkelt inte en särskilt kontroversiell uppfattning.

Här kan det vara värt att jämföra med vad vi vet om motsvarande svenska förhållanden. I en studie publicerad i *Finnish Economic Papers* 2009 kom Berggren,

Jordahl och Stern fram till slutsatsen att partisympatierna bland samhällsvetare vid svenska universitet och högskolor var ganska jämnt fördelade mellan de två blocken, men med stora skillnader mellan olika discipliner. Bland företagsekonomer var högersympatier tre gånger van-

uppfattas som ryggradslöst, och en av lärarna beskriver sig självföraktande som prostituerad. Men i botten ligger en delvis befogad oro över att den akademiska karriären kan få ett abrupt slut om sanningen kommer fram. Först när en professor har nått fram till sin "tenure" – det vill

"I botten ligger en delvis befogad oro över att den akademiska karriären kan få ett abrupt slut om sanningen kommer fram."

ligare än vänsterdito, medan det bland sociologer var fem gånger så många som stödde det rödgröna blocket. Dessutom ställde man ett antal sakpolitiska frågor och fick även där en relativt jämn fördelning av svaren på vänster-högerskalan. Men de frågor som ställdes gällde uteslutande ekonomisk politik, och av de borgerligt sinnade universitetslärarna svarade påfallande många att de föredrog dåvarande Folkpartiet, medan de någorlunda värdekonservativa Kristdemokraterna hade få sympatisörer.

Här liknar läget vid svenska lärosäten i stor utsträckning det som råder vid de amerikanska. Den acceptans för eller till och med dominans av högersympatier som råder hos lärarkåren i vissa ämnen tycks gälla frågor av ekonomisk-politisk natur. Den universitetslärare som i andra frågor intar en konservativ position – som skulle beskrivas som mer "traditionalistisk" på den idag omdebatterade Gal/Tan-skalan – kan nog lugnt räkna med att tillhöra en liten minoritet både i Sverige och i USA.

Men är det då så påfrestande att vara i minoritet? Enligt merparten av lärarna i Shields och Dunns undersökning är det faktiskt det. Många känner sig tvungna att använda överlevnadsstrategier som de själva liknar vid hur homosexuella personer kan behöva agera innan de har "kommit ut" i en heteronormativ omgivning. Det kan handla om att mörklägga publice-ringar i vissa tidskrifter när man söker en tjänst, eller om något så till synes trivialt som att inte bära fluga vid anställningsintervjun. Ännu mer ansträngande är det förstås att behöva dölja sin ideologiska läggning i det dagliga arbetet när man väl har fått sin tjänst. Flera av informanterna uppger att de byter ämne så fort ett samtal kommer in på det politiska området. När en strömlinjeformad kollega drar ett skämt om korkade republikaner, kan det dock vara svårt att motstå det sociala trycket. Mot sin övertygelse skrattar man med och tillfogar kanske en egen nedsättande kommentar för att inte avvika.

Det här beteendet kan naturligtvis

säga: är i princip oavsättlig – brukar förlåten rämna. För några blir det akademiska livet efter att ha kommit ut ur den politiska garderoben en tillvaro präglad av (ofta självvald) isolering i förhållande till de flesta kollegor. Andra ser som sin uppgift att motverka stereotypa uppfattningar om inskränkta konservativa genom att bete sig så älskvärdt som det bara går gentemot kollegerna, medan ytterligare några finner tillfredsställelse i att äntligen kunna torgföra sina ståndpunkter i provokativ och polemisk anda. En och annan upptäcker att man har kompromissat så länge med



Lärdom: ej riskfri.

sina övertygelser att det inte längre är möjligt att kasta av sig den liberala personan.

Boken fungerar utmärkt som självvård för ideologiska avvikare också vid svenska lärosäten, men ändå är det inte för att dissidenterna ska må bättre som det är viktigt att motarbeta tendenserna till politisk konformism och bristande åsiktsmångfald vid universitet och högskolor. Det handlar snarare om att en rik åsiktsflora är bra för kärnverksamheten. Många universitetslärare kan vittna om att studentgrupper där deltagarna har olika utgångspunkter driver fram en mycket mer kreativ och dynamisk pedagogik än homogena klasser, och motsvarande gäller rimligen även inom forskar- och lärarkollegier. I synnerhet borde detta gälla humanvetenskaper, där man använder metoder som deltagande

observation, där forskaren själv medverkar till att frambringa den empiri som ska analyseras. Här riskerar den potentiella förväxlingen mellan en studies teoretiska utgångspunkter och dess resultat att förmeras i en forskarmiljö som präglas av åsiktsmässig homogenitet. Liksom de teologiska institutionerna idag mår bra av att befolkas av forskare och lärare med vitt skilda livsåskådningar, såväl religiösa som icke-religiösa, kan man tänka sig att sociologiska och genusvetenskapliga institutioner hade vunnit en hel del på större ideologisk och politisk mångfald.

Hur ska en sådan mångfald komma till stånd? Shields och Dunns funderingar kring att helt enkelt kvotera in fler konservativa lärare vid amerikanska lärosäten – en åtgärd som under namnet "affirmative action" fortfarande kan användas för att komma till rätta med en ojämnras- och könsfördelning – ska nog mest uppfattas som ett inte helt allvarligt menat tankeexperiment. Mer seriösa är deras avslutande uppmaningar till läsare i olika ideologiska läger att ta sitt eget ansvar för ökad politisk diversitet.

Det är inte bara progressiva professorer och lektorer som behöver fundera över vad de kan göra för att förverkliga de ofta bekända idealen om tolerans, öppenhet och mångfald också i förhållande till åsikter som de själva uppfattar som förlegade eller rentav reaktionära. Även de traditionalistiskt sinnade måste ta sitt ansvar för att inte genom överdriven kritik cementera bilden av akademien – eller delar av den – som oupplösligt förbunden med radikala idéer och politisk aktivism. Om lärarkollegiet vid de pedagogiska institutionerna idag inte uppvisar någon större ideologisk heterogenitet, beror det kanske inte bara på att majoriteten har hindrat de oliktankande att komma vidare i karriären, utan väl så mycket på att unga konservativa får rådet att hålla sig så långt borta som möjligt från en miljö som anses hjälplöst hemfallen åt progressivism. Attityder på båda sidorna behöver förändras om det goda och meningsfulla akademiska samtalet ska kunna föras även fortsättningsvis. ✨

Tobias Hägerland



**PASSING ON THE RIGHT
CONSERVATIVE
PROFESSORS IN
THE PROGRESSIVE
UNIVERSITY**
JON A. SHIELDS &
JOSHUA M. DUNN SR
Oxford University Press 2016

Go West(banken)

FÖLJER MAN SAMHÄLLSDEBATTEN tycks det ha blivit alltmer komplicerat att vara tolerant. En allmänt hygglig inställning till människor och en föreställning om att kön, sexuell läggning eller etnisk bakgrund inte ska ligga i vägen för individers livsval räcker inte särskilt långt nuförtiden.

Tvärtom finns det en betydande risk för att man går omkring och är tolerant på helt fel sätt eller av totalt fel skäl. Aningslöshetens tolerans står i bjärt kontrast till den politiskt medvetna toleransen. Detta var kanske inte helt oväntat. Varför skulle just toleransen vara undantagen den puritanska strävan som genomsyrar samhället i övrigt? Varför hitta konvertiter, när det går att jaga kåttare?

Ibland verkar felaktig tolerans nästan vara värre än gammal hederlig intolerans. Bättre att sitta på kammaren eller i fikarummet och vädra sina fördomar än att hålla sig med någon sorts individualistisk föreställning om att "folk får göra vad fan de vill".

När "leva och låta leva" tuggats igenom intersektionalismens obönhörliga kvarnar kan man lika gärna emigrera till 1400-talet.

Ser man inte "strukturerna" så är man en nyttig idiot för dem som av olika skäl önskar upprätthålla det intoleranta samhället. Och den som belastar sin tolerans med andra misshagliga uppfattningar (marknadsekonomi, Nato, vårdnadsbidrag, motorvägar) är helt enkelt inte tolerant alls. Man har möjligen ett falskt medvetande av tolerans. Men att man lyckas lura sig själv innebär inte att man lurar andra. Eller så är man tolerant på vissa områden för att komma undan med usla åsikter på andra. Man är för att homosexuella ska få gifta sig och adoptera barn, för att dra uppmärksamheten från att man förespråkar privategendom och löneslaveri. Eller något ännu värre.

SOM I MÅNGA sammanhang är israelerna ojämförbart skickligast på detta område. Det visar sig nämligen att man byggt upp ett helt samhälle med betydande tolerans, i syfte att kolla bort sina kritiker. Det gäller inte minst på HBTQ-området. Tel Aviv hamnar allt som ofta i topp när världens gayvänligaste städer rankas. Prideveckan i juni lockar hundratusentals deltagare från hela världen. HBTQ-personers mänskliga rättigheter är skyddade.

Men det finns de som genomskådar detta.

En är prästen, kyrkopolitikern och tidigare ärkebiskopskandidaten Anna Karin Hammar.

När Israels ambassad gick i Pridetåget i Stockholm i somras twittrade Hammar att "Pinkwashing it is called". Pinkwashing betyder i korthet att man använder sin verkliga eller spelade tolerans mot HBTQ-personer för att vinna sympati på andra områden. När vi ser en dansande ambassadör i uppknäppt skjorta så förvandlas våra hjärnor till mjukost och vi blir oförmögna att exempelvis kritisera den israeliska bosättningspolitiken.

MAN KAN INTE annat än imponeras av Israels list och ambitionsnivå. Utöver att rigga landets lagstiftning så att homosexuella – till skillnad från i grannländerna – garanteras mänskliga rättigheter, så har man dessutom utvecklat en blomstrande kultur kring tolerans mot HBTQ-personer. Det är i sig imponerande. Och det blir inte mindre imponerande av att man gör det för att framstå i bättre dager. Det är Pinkwashens Elitserie.

Men nu när Anna Karin Hammar med flera avslöjat detta lurendrejeri kan vi också se hur enkelt det vore att totalt dra ner brallorna på Israel. Iran, Saudiarabien och den palestinska

myndigheten skulle med betydande lätthet kunna vrida detta vapen ur handen på israelerna. Att pinkwasha är nämligen den enklaste sak i världen. Det är bara att sluta med att hänga homosexuella i lyftkranar eller piska dem offentligt och istället ge dem samma rättigheter som i Israel. Går det 200 000 i Pride-tåget i Tel Aviv borde man lätt få ihop en halv miljon i mångdub-

belt större städer som Kairo och Teheran.

Den palestinska ambassaden i Stockholm skulle alldeles säkert kunna beredas plats på Pride i Stockholm. Kanske skulle Svenska kyrkan kunna hjälpa till med det praktiska. Och går Irans ambassadör i Pridetåget i Stockholm så kan jag garantera världsomspännande presstäckning. Väljer man Pridelinjen istället för offentliga avrättningar-linjen så kommer israelerna stå där med sina pinkwashade halssar. Med sina goda kontakter i Mellanöstern i allmänhet och hos den palestinska myndigheten i synnerhet har Svenska kyrkan här en enastående möjlighet att tillfoga Israel en svår propagandaförlust.

SOM MEDLEM i Svenska kyrkan tror jag att jag har många andra med mig i mitt stöd till Anna Karin Hammar i arbetet med att arrangera Pride 2018 på Västbanken.

"Man kan inte annat än imponeras av Israels list och ambitionsnivå."



Fredrik Johansson



Stad mot land. Tradition mot alternativ. Folk mot elit. Förra året öppnade sig värderingsklyftan, bland annat i valet av Donald Trump och Storbritanniens ja till Brexit. Inget tyder på att det här året blir mindre omvälvande.

Journalistiken har svårt att hantera det som sker. Och när läsare, lyssnare och tittare inte längre känner igen sig i det som rapporteras i medierna, vänder de sig någon annanstans. I den myllan växer konspirationsteorier, extremism och en misstro mot all fakta.

Fokus vill bryta den onda spiralen. Vi tassar inte kring de brännande ämnena. Vi tror på fakta, även om den är oönskad. Vi tror att människor med olika åsikter och olika bakgrund kan ha utbyte av varandra. Vi utmanar gärna våra läsare, men vi uppfostrar dem inte. Vi är oberoende och självständiga: politiskt, men också i förhållande till vår egen bransch och kollegor. Vi har ett intresse för samtiden, utan att vara samtidens fångar. Vi är uppriktiga på gränsen till oförskämda. Och vi tycker om god stilistik.

Johan Hakelius, chefredaktör



Erbjudande: 4 nummer av Fokus för endast 99 kronor



Ja tack! Jag vill beställa 4 nummer av Fokus för 99 kronor (lösnummerpris 236 kr).

Du kan även beställa på internet. Gå till **fokus.prenservice.se** och fyll i kampanjkod **AXESS4** för 4 nummer för 99 kronor.

Frankeras ej.
Mottagaren
betalar portot.

NAMN

E-POST TEL/MOBIL

ADRESS

POSTNUMMER ORT

FPG Media AB – Prenumeration

SVARSPOST

204 720 55

110 01 Stockholm

Erbjudandet gäller till och med 30/11 2017



ROLEX

THE DATEJUST 41

The new generation of the essential classic, with a new movement
and design that keep it at the forefront of watchmaking.
It doesn't just tell time. It tells history.



OYSTER PERPETUAL DATEJUST 41

KRONS

STOCKHOLM
krons.se

— 1851 —
NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM